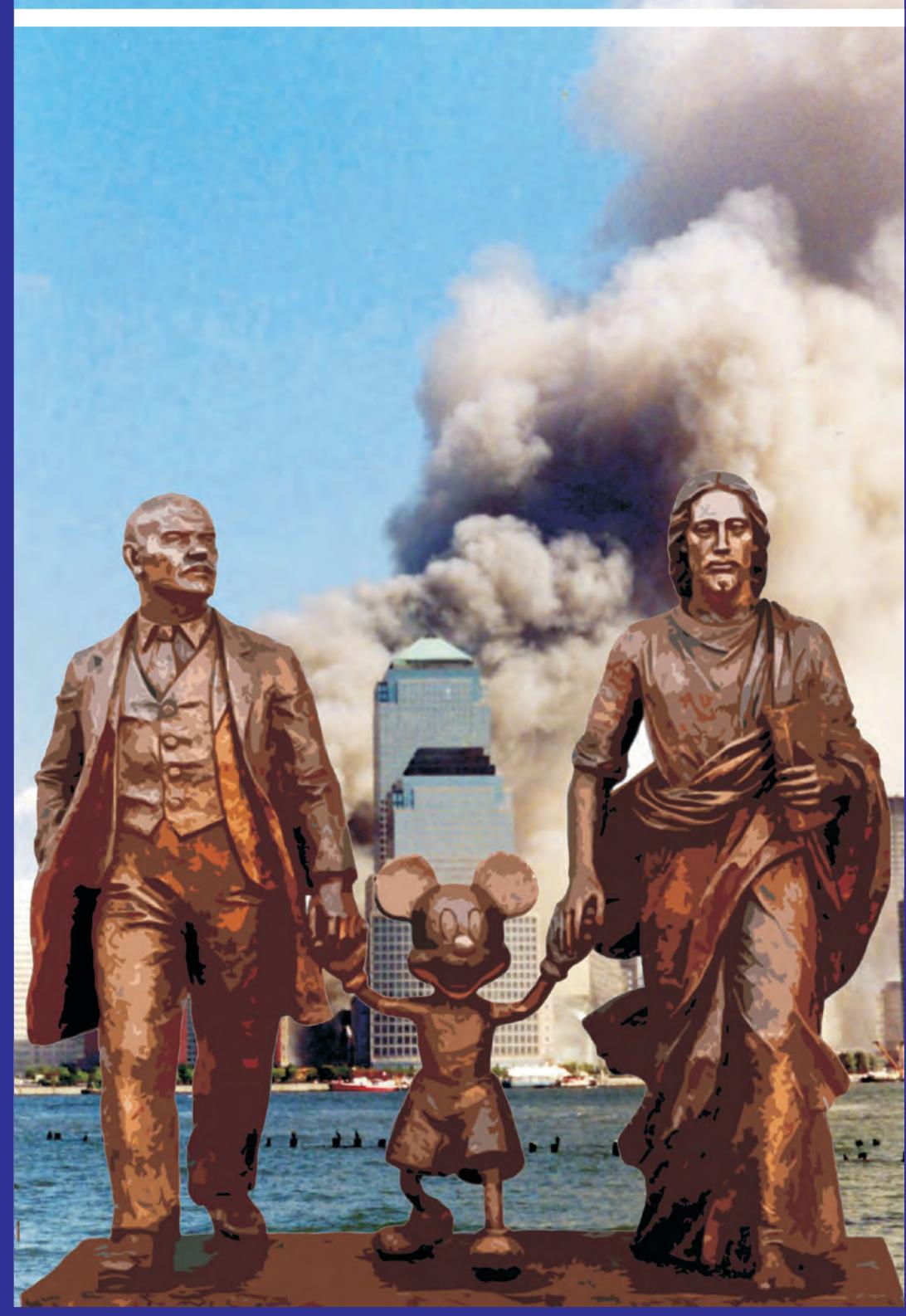

211~212

ULAZNICA

ULaznicA

ULAZNICA

Časopis za kulturu,
umetnost i
društvena pitanja,
Zrenjanin,
god. XLI,
novembar 2008.
Broj 211~212

ZA
IZDAVAČA :

Dragana
Sabovljev

REDAKCIJA:

Vladimir Arsenić
(glavni urednik)
Dragana Sabovljev
(odgovorni urednik)
Mića Vujičić ,
Goran Lazic ,
Vladimir Tot
(tehnički urednik)

KOREKTURA:

Jelena Đorđević
Vladimir Arsenić

IZDAVAČ:

Gradska narodna
biblioteka
„Žarko Zrenjanin“
Zrenjanin

ULAZNICA

POEZIJA

- Petar Matović*: Arhipelag internet, 7
Elvedin Nezirović: Hronologija samoće, 13
Bojan Vasić: Šum nad saksijom, 18
Vladimir Kecmanović: U više stvarnosti u jednom trenu, 22
Marjan Čakarević: Sistem, 25
Bojan Vasić: Šum nad saksijom, 18

PROZA

- Aleksandar Bjelogrlić*: Zver i zlatna grana, 37
Neven Ušumović: Vereš, 45
Pavle Zelić: Tarzanova poslednja velika avantura, 56
Milan Đorđević: Pogled i dodir, 66
Nemanja Savić: Šlezinger je manje – više umro, 70

STRIP

- Branko Đukić, Boško Obradović*: Ne cvikaj generacijo, 81

PUTOPISI

- Snežana Milojević*: Geteborg, 91

PREVODI

- Genadij Ajgi*: Stojimo kao ptice, 105
Tomas Hardi: Slučajne satire, 116

KULTURNA TEORIJA

- Aleksandra Maksić*: Fenomenologija erosa i komunikacije, 131

ZR-TE-ME

- Boba Vidrić*: Greška, 143

ESEJI I KRITIKE

- Maša Kolanović*: Patchwork identitet (Esejistika Dubravke Ugrešić), 153
Nenad Župac: Veliko bekstvo: od tate ka mami i nazad (Krsta Popovski, *Tata*, Laguna 2008), 166
Igor Perišić: U brzoj potrazi za romanom (Mirjana Bjelogrlić – Nikolov, *Priče za dosadno popodne*, Filip Višnjić, 2007), 170
Jasmina Vrbavac: Bajka za odraslu decu i nesazrele odrasle (Nemanja Mitrović, *Drug Petar Pan*, Narodna knjiga, 2006), 177

Milena Đordijević: Mango dijeta (Ljubica Arsić, *Mango*, Laguna, 2008), 183

Bojan Samson: Od Lorke do Lore (Boris Dežulović, *Pjesme iz Lore*, Rende, 2007), 188

Andro Martinović: Svijet ne zaslužuje da bude shvaćen (*Nema zemlje za starce*, Itan i Džoel Koen), 193

Ana Isaković: Nemiri festivalskih noći, 199

Ana Isaković: Neosvojiva tvrđava ili tvrđava na klizištu, 204

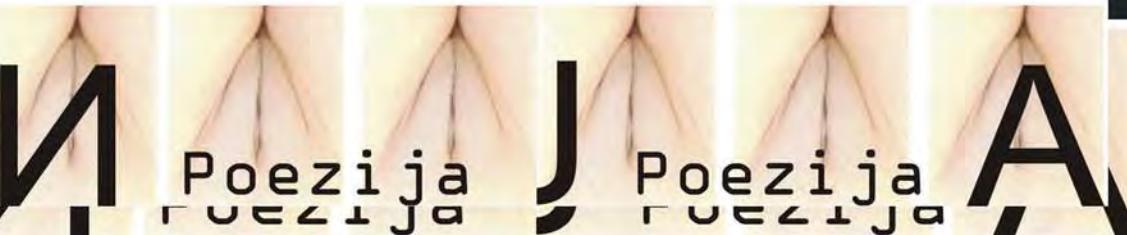
Pavle Zelić: O zbirci erotske fantastike *Ugriz strasti* i srpskoj žanrovskoj sceni, 208

Srđan Papić: Sai Baba Karadžić iliti hajd' pa ti sad bidi pisac u Srbiji, 216

DNEVNIK

Srđan V Tešin: 21st century fragments from my diary (4), 223

Poezija
Пoeзија

Poezija
Пoeзија

ARHipelag INTERNET

SVI PORTOVI SU OTVORENI

Noć nailazi kao tiha poplava, usporeno (jeftin trik: da se razvije navika, spontano prihvatiло): tišina, da si u brdima čuo bi mrava kako struže nožicama.

A ovde si, gde pometnju unese munjevita artikulacija zgloba: *krc/kanje!/* - u trenu setiš se sebe, meso i kost ozračeno čeljustima katodne cevi. D anima ovo traje. Zapatio si nešto maliciozno (crv, trojanac, virus...?), i nikako da oporaviš Gejtsovu šaradu. Kao mali providni paukovi, raport fajlovi neprimetno klize po nevidljivim nitima.

Gle, tvoja intima raskrili se u totalitetu, naglo kao narandža u reklami na precizne kriške.

Uklonio si se od sveta jednog, u svet drugi, a opet si na vetrometini: lišavanje anonimnosti tek vežba je hakera-početnika, odrđivanje pripravničkog. I to je najstrašnije: Kolateralna šteta, eksperiment, eto šta si! Ostaje samo da isključiš računar, spustiš roletne, ako pogled preleti preko onesvešćenog monitora sevnuće odblesak tvog lika Rableovog potpisa – konačni rez: Kao kod onog Grka, o strancu i neprijatelju u ogledalu.

HAKOVANJE KOŠMARA

8

Uvek je tako: probudiš se od sna, i čitav dan
muči te žižak u trbuhu. Potmuli, iz prikrajka,
latentna neprijatnost tik ispod pupka.

Ne prolazi, znaš da će trajati, odjek je negativne percepcije
što postala je navika, i to usud je koji vlada svetom.

Nisi spreman na orgazam. Ne bi ga ni prihvatio.

Ovih dana misliš samo o pravilnim drvoređima breza,
o beloj kori što sljušti se kao galantni, uski celofan.
Tako bi voleo da se i horizont razdvoji, naglo i silovito,
čitav bokor traka vitla nebom – opazi se:
šta ne postoji iza njega.

*

Živiš iznad gradskog toaleta. Od prozora,
oborenih poput uvelih latica, cveta hlor.
Mesečina, bela kao kokain.

Ležeš u postelju, kao u prazninu.

Uglavnom, ne podnosiš ovaj *matrix*, a on se razvija,
ovaj put bez bagova. I pre no što usniš, sa strahom,
pristupaš forumu, kao da si blizak konačnom rešenju,

ali ono isklizne, svaki put... Otpočinješ novu temu,
apokrifnu: hakovanje košmara.

SEMANTIKA KULERA

9

Čuj bruj što dubokim lavigintom naleže na opnu:
mek, zagušen ton, debeo kao staro uže kome ne vidiš kraj:
Ipak te vodi u san.

Evo gde se rađa Hipnos! Naizmenična plava dioda,
što se pod neutvrđenim kapcima ponavlja kao
parče iritantnog neba nad stampedom oblaka:
I ona te pak vodi u san.

I sve raspoznam u obrisima, u ugašenim bojama:
stonu lampu, ormar, sto i police što brane te od haosa:
Ksalol objekti!

Čuj bruj, što poput vетра razgoni oblake od plafona:
Zvezdani koraci u kocki.

O AHASFERU

Proleće usred januara. Obrazi - nebo upaljeno.
U mrtvom monitoru, okno deformisano:
Promene klimatske, aluzije biblijske.

Dodirom, gotovo neosetnim za nerv kažiprsta, uskrsneš
sistem: zamisli pokretanje kulera – zvuk je kao vetar orkanski
Atlantika, slušan sa distance na meteobrodu za uhodenje
oluje.

Uskoro, sveden na fantazmu, bićeš uhvaćen u mrežu –
kreiran je novi avatar (telo moje /s/tvori se u neopipljivom)
i novi *nick* (nije li uzbudljiv taj legalizam latentne
shizofrenije?);
i sve je to mala igra obrta - ni bogovi više nisu sigurni
šta su božanstva a šta ploti.

Ipak je ovo magija, od učestalosti čudo neprimetno:
prozor u svet drugi raskrili se na samo jedan *click*:
modem zapara uši, kao osuda... Liturgija za Ahasfera.

*Evo: zbivanje pomereno u noć, u organizam.
Krvna zrnca u bešumnom strujanju, ti svici
što se rasejavaju haotično, nežno dodirujući
organe. Kao mali elektronski planktoni.
Kao varnice što izleću u kovačnici.*

A sad je zima. Ne izlazim iz doma, u uglu
koitus odbačenih knjiga. Vanjština dopire
nestvarno: filmski zvuci. Pauk spljošten
o sto. Kažiprst prašine. Svakodnevica
u harmoniji. U isparenju kafe. Ništa.

U genima ostaje zapis položaja skeleta
zgužvanog pred monitorom. I prstiju koji
ne znaju šta će sa tipkama tastature.
Možda si samo neispravni link, ulica
Što je greškom arhitekte postala slepom.

Poljubac: utisnuti usne u čelo ekrana,
Osetiti toplinu: ovaj računar je jedan mali
Isus, jedan hristić za intimnu upotrebu.

PROPLAMSJAJ

Ovaj položaj ruku stalno se forsira: nadlaktica, koja je medijator stola i čela /neubedljiva simulacija nebeske vertikale/, a druga šaka nežno polegla o čvrsta, gola leđa plastične živuljke, što na svaki kret blesne u unutrašnjosti, kao zenice na fotografiji.

To je precizni haos: mahnita brzina magistrale, šum lasera dok čita disk, snopovi elektrona iz vrata cevi kad iritiraju fosfor da tvori boje.

Već sviknut na ozračenje, ti si kao nemarna topologija kablova, zgurana ispod stola, u spletu sa člancima, bršljanom obrastao.

Ovde, u sobi, zanese te diodni proplamsjaj, ta diskretna naseobina ljubavi (vaseljena da zaplovi iznad čela), osmeh olakšanja izleti zbumjeno, kao kanarinac iz slučajno oslobođenog kaveza... Uz mašinu, skrivenu u utrobu jeftinog aluminijuma, bude transfer: iščezneš od tela.

Ponovo
oko moje glave oblećeš
poput slepog miša,
Gospode.

Miran sam. Pušim cigaretu, dim je oreol
koji presecaš svojim krilima.

Molitvu nisam izgovorio, nju sam ti poslao
mejlom. Poput Noje sagradio sam barku,
a ona ovog puta jezdi kroz arhipelag Internet.
Usput sakupljam samo device mudre i lude,
iščekujući da se sa neba katodne cevi oglasi:
system failed.

A kad se umorim od kormilarenja, nadomak cilja,
svojim šišmiš krilima nateraš dim duvana
u bestežinsku poruku: *reset!*

HRONOLOGIJA SAMOĆE**1993.**

Mostar je slika svijeta
nakon atomskog rata:
grad se otima bilo kakvoj formi.

Iz svega je iščezla suština:
samo gomila zidina koje se ne
uspjievaju preobraziti u oblik.

Zgrade se, u svome užasu,
naslanjaju jedna na drugu:

isprazno zvuči saznanje
da su rat počeli oni
koji nikada nisu imali dom.

POLJUBAC

obljubljujem tvoje usne –
kao da ljubim

sjećanje na vlastitu
Smrt.

HRONOLOGIJA SAMOĆE

Carver

U vozu za Sarajevo čitam Carvera. Tu i tamo zastanem, udahnem dašak svježeg zraka i nastavim.

besmrtnost

Pažnja mi povremeno odluta na škrabotine kojima su *ukrašeni* šperovani zidovi kupea.

Po stepenu tehnološkog razvoja zemlje u kojoj živim, vrlo je izgledno da će vozom kojim putujem putovati još generacije i generacije putnika.

Dolazim u iskušenje da spomen o sebi odašaljem u kosmos nekog budućeg putnika.

kičma

Podne.

Sunce se nudi u razbijenoj formi, poput neonskog svjetla u krhotinama izloga. Nad prugom što presjeca rijeku, leptir sklapa gvozdena krila. Slamka o kojoj visi ovaj svijet tanja je od njegove kičme, pomislih.

grad sa hiljadu minareta

S unutrašnje strane korica zapisujem svoj prvi dojam o Sarajevu: grad sa hiljadu minareta – hiljadu čačkalica zabodenih u nebeski pladanj.

samoća

Samoća je osjećaj koji, od malih nogu, vežem za vozove.

Samoća je kada znaš da neki čovjek, negdje daleko, sada ljubi tvoju ženu.

juče je došla struja!

u kući
opet gori sijalica
i svaka se čoša jasno razaznaje.

u noć se ponovo uselila duša i
stvari su vratile oblik danji:
staklena sfinga, šah, polica s knjigama,
goblen – sve je opet na broju i diše.

još se navikavamo jedno
drugom gledati u oči, a već
ispunja me strahom sjećanje
na tamu.

i možda nepravde ima u toj
silini kojom me gledaš, jer suvišna,
pri svjetlu, postaju nam čula.

tako prosta i vidljiva,
sasvim si neka druga.

kao da nikad nisi bila ona
što u tami šaptala je:
i grobovi će nam
jednoga dana
zaudarati na spaljeno ulje.

TANGO

17

uvijek počne običnom kretnjom –
dok ustima prinosiš cigaretu
ili sklanjaš kosu sa čela.

i, znam, to nema veze s tobom.
ti i ne znaš kakve mi munje
trgaju srce dok spavaš,
čitaš knjigu ili gledaš TV.

ti samo igraš svoj tango
i ne čuješ zmajeve
što urlaju
iz utroba zemljanih.

ŠUM NAD SAKSIJOM

sirene objavljaju opasnost užurbanim sobama
struje već odavno nema
iz odškrinute kuhinje nešto vri
i leluja po podu svećom prigušen ženski razgovor
moja sestra se skida u prostoriji pored odlažući svoje stvari u
mrak
koža joj sija dok je neprimećen posmatram zagrcnutim očima
uzdahnem kada najzad izade i na zid prislonim vrelinu lica
začujem tada kako neko krilima oslonjen o ivicu sluha glasno
duva sebi u šake
a prsti mu smrde na plin

dok plače u kupatilu mama je sasvim nesvesna sunca koje
stoji između nas
tešim je dok se ono kroz uzan zatvoren prozor kao dečak
zracima vere nazad u sebe
pokazujući mi pritom da ga ne spominjem
(a telo zatvorenih očiju zamišlja kako se otima gore zajedno
sa njim)
u uglu kupatila su buđ i skrivene muvlje smrti
iz keramike izviruju mokraća i miris prljavog veša
mama se umiri čim slažem da mi je bolje i povede me
dole na večeru
nastavljam da čutim dok pričajući sedamo za sto
uključujemo televizor

glave su naravno teške onima oko kazana
misli obične i mutne od tek ispečene rakije pomešane sa
pivom
duša uzavrele smese kondenzuje se
u tanak prvidni mlaz u oštar miris smisla
mogao bih to vrenje da uporedim
i sa nastankom pesme ispevam esej
ali kažem samo da je noć gotovo jednostavna
osluškujem kašalj i vatru toplinu sjaja
koja umesto poente pucketa po koži

sok od višanja je ostavljen da odstoji
ti si već u krevetu vrata zaključana
ulično svetlo budi obrise predmeta po zatamnjenoj prostoriji
nemir krošnje posvuda baca aure senki mistikuje
iako odavno odsutne i bačene duboko niz jezik
poslednje stvari se ipak pričinjavaju kao nešto najprisnije
i sasvim stvarno
pod njihovim mekim hodom još se u kućnoj tami zagrcne
raskliman napeti parket
možda je i dobro tako ne znati ništa zasigurno
hodati oprezno niz ivice nameštaja plašiti se šuma nad
saksijom

U VIŠE STVARNOSTI U JEDNOM TRENU

U više stvarnosti u jednom trenu
Na televiziji film o Fidelu Kastru
Pored televizora telefon i Maja
Maja koja razgovara sa Jelkom
Pesma Čarlsa Bukovskog u twojoj glavi
Fidel diktator u maskirnoj uniformi koji se seća
Advokata Fidela koji se spremi
Za revoluciju protiv Amerikanaca i njihovih ljudi
U twojoj glavi roman o ratu u Bosni
Amerikanci protiv kojih se borio Fidel u tvom romanu
Ostareli Amerikanac Bukovski peva
O radosti prepuštanja bilo miru bilo sreći
O tome kako je mlad živeo u paklu
Sve što je mogao da uništi uništavao
Sve što nije mogao da uništi mrzeo
Bebe istoriju novine babe Španiju Francusku Italiju
engleski izgovor cveće

I Čarlija Čaplina
A onda je s godinama dopuštao sebi da mu povremeno bude
dobro
I kako je bivao stariji osećao se sve bolje i bolje
Čak i u najgorim situacijama
Život u kojem se osećaš dobro tek kada za sobom zatvaraš
vrata

U više stvarnosti u jednom trenu
Treba pozvati Radeta i naručiti antik volumen za nova izdanja
U glavi Miloš Crnjanski i *Roman o Londonu*
Antik volumen papir debeo a jeftin
Pa te knjiga ne košta mnogo a možeš skupo da je prodaš
Nemoj da sereš stvarno ti je to rekla kaže Maja
Jebeš Amerikance važan je Bukovski
To ne kaže Maja to kažeš ti
Mladi Fidel koji sa mladim Gevarom razgovara o Nerudi
Jesam li ti govorila da je to žešća kretenka kaže Maja

Od zvuka filma o Fidelu ne čuješ Jelku koja viče sa druge
strane žice
Jelka koja viče sa druge strane žice u tvojoj glavi
Meša se sa Nerudom koji prodire kroz koru južnoameričkog
krompira

U više stvarnosti u jednom trenu
Stvarnosti koje se spajaju kao fruškogorska brda i trešnje u
Kini

Meriš žestinu Jelkine vike žestinom sa kojom Maja urla u
slušalicu telefona

Pre petnaest godina tolike stvarnosti bacile bi te u
metafizički zanos

Da si loše volje pobesneo bi od mešanja Majine vike sa
vikom mladog Fidela koji drži

Revolucionarni govor

Jebeš revoluciju važan je Neruda

Petnaest godina stariji sa metafizikom si

U odnosima manje strastvenim više prisnim

I manje ti je teško da staviš na papir ono što ti je u glavi

Pijanac Bukovski Revolucionar Neruda Metafizičar Crnjanski

Jebeš piće revoluciju i metafiziku

I Crnjanski je pijanac iako nikada nije pio

I Neruda je metafizičar i pijanac iako ne znaš da li je pio

I Bukovski je revolucionar iako mu revolucija nije bila ni

u peti

U više stvarnosti u jednom trenu

‘Ajde mnogo mi poljubi Ivanicu kaže Maja

Čini ti se tako lako da staviš na papir ono što ti je u glavi

Da se plašiš da ne nažvrljaš više nego što treba

I pretvoriš poeziju u antik volumen kojim podebljavaš svoja
izdanja

Za divno čudo nisi pravio face dok sam razgovarala s Jelkom
kaže Maja

To je zato što si mamuran i zbole te za sve

Da mamuran si kao Bukovski

To ne kaže Maja to kažeš ti

I sve stariji kao Bukovski

Sve manje uništavaš i mrziš

I sve se više prepustaš

Sudbini koja pokornost nagrađuje mirom
 S kojim sadržaj više stvarnosti prebacuješ na papir
 Ali se više stvarnosti ne može prebaciti na papir u jednom
trenu

Zato postoji opasnost da se rasplinu
 I pretvore poeziju u antik volumen za tvoja izdanja
 Tren sa mnoštvom stvarnosti u njemu odavno je prošao
 I Fidel je stariji
 Iskrcao se sa broda podigao je revoluciju i počeo da pušta
bradu

I dalje više stvarnosti u jednom trenu
 Ali to su sada drugi tren i druge stvarnosti
 Moraš da završiš pesmu pre nego što Fidel pobedi i postane
diktator
 Zašto lažeš da gledaš film kada čukaš po kompjuteru kaže
Maja

I da sa Worda pređeš na igricu Zuma Delux
 To ne kaže Maja to kažeš ti
 Za kraj pominješ Crnjanskog koji na engleskoj obali
 Kao knjaz Rjepnin prema Neberžaniji
 Pruža ruke prema Beogradu
 U prošlosti i daljini

I Nerudu koji se spaja
 Sa rudama zemlje po kojoj gazi

Iz više stvarnosti u jednom minulom trenu
 Ipak
 Biraš poštara
 Sa kojim Bukovski završava pesmu o prepuštanju

Poštara kojem je trubnuo
 A ovaj mu je mahnuo
 I u čijoj su pojavi sabrane sve stvarnosti iz jednog trena

Stvarnosti koje bi mogle da budu sabrane i na nekom drugom mestu
 Ali ti je
 U ovom trenu
 Taj poštar nekako najbliži

SISTEM**NULA**(OSNOVE)****SUBJEKTI I OBJEKTI***

Brojevi su
subjekti i objekti

Kriterijum podele
nezavisnost u delovanju

Subjekti kreiraju planiraju

Strategije dominiranje

Objekti pre svega realizuju

ORGANIZACIJA • SFERA

Grupa ciljeva
jednostavniji zajednički put
ujedinjavali su nekolicine brojeva
u organizacije

Pomoći prepoznavanja

Širi krug ciljeva
obuhvatna strategija
organizacije sa brojevima
činili su sfere

Susreti interesi
kontrola sa viših instanci

Nije ih bilo mnogo

Neki brojevi su
u raznim organizacijama
sa radošću učestvovali

neki nigde

(SVEUM)

KREATOR

Kreator je bio
običan oblik

haos i besmisao
u organizovane činioce

prisustvo delotvornost
delovati sebeprevazilaziti

Njime je teklo

nastajalo

nestajalo

Smeđ se orio
mek

umoran

ORGANIZATOR

Od gusenice leptir
iz lutanja i vetrova
snažan stroj
strog mehanizam

Taj teret
priјatan je bio

kao jutro
svežina
jedro gusto

Čvrsta arhitektura
solidnost

(OSNOVA)

JEZIK

Komunikacioni snop
alat susreta
dodirom
bića oblike procese
uobličava

Elastičnije veze
obuhvatnija zasvođavanja
do čistog belog
nula jezika

Približavati povezivati
premapostavljati
stvarati
izgrađivati
to se podrazumevalo

Ne pominje se

(PODUM)

UNUTRAŠNJI REGULATOR

Otklanjao zastoje
čistio odnose
jezikom baratao
kao svojim
odmereno tiho
greške sravnjivao
U produžetku

ČUVAR

Obrana reda stabilnosti
nastup učтив
strog

kao samo telo
dodirnuto višim

neželjena čista svetlost

(IGRAČKA)

TVARI IZVANREDNOG

Skriveni šiljci
unutar nule

isklizavanja
dopiranja iza
u meso

Odatle su dozivale
i tvar nule

Između sebe tamo
i sebe u nuli
revnost i veselost

(DELOVANJE)

POJAM

Tačka preseka
unutarsistemskih ritmova

Snažna mreža
disciplinovanih oblika
tačnih poteza
operacija procesa

postavljena na jedinstvenu
smisaono aktivacionu platformu

Delovati jednostavno
napredovati golo
u čistom razrastanju
pravom usponu
gipko precizno

u nekoliko pravaca
odlučnih zamaha

ŠIRENJE

Manevrisanje prostornim potencijalom

Prepoznavati situaciona težišta
lomiti demarkacione linije

u ekspanziji sistemske mase
u svakom novom zapremanju
demonstrirati nulu

JEDAN

(OSNOVE)

TAČKA

Tačka je delatno strukturirajuća činjenica
aktivno uobličavajući sistemski kompleks
osnovno motivaciono i intencionalno težište

vitalni sistemski princip u pokretu
svaki napor ili namera
težnja san
svaki nerastavljivi odsečak
uzročno posledičnog kontinuma
U svakoj tački sistem dostiže

maksimum kreativnog potencijala
beskraj mogućnosti u razvoju sistema

Tačka se u četiri vida uobličava u sistemu

BELA TAČKA

Trenutak kada strukturni potencijal
još uvek teži apsolutnom minimumu
a spoljašnjost ga dodiruje
određuje unutrašnje odnose
taj i samo taj trenutak
naziva se bela tačka

Bela tačka je granica postojanja
ivica bića
ulti trenutak sistema
aktivno ništa
uznemirena praznina

Da li će se neki od bezbroj postojećih
sistemske kompleksa u tkivu
uobličiti i aktivirati
postati bela tačka
najčešće je proizvod slučaja

AKTIVNA TAČKA

Aktivna tačka je individualizovano polje sistema
visoko definisani trenutak strukture

Ta lična nota
objavljuje se kao svest tačke
uobličava se svojim unutrašnjim ustrojstvom
odnosom svojih zadatih delića
na liniji uz koju prianja
na kojoj utvrđuje svoje mesto i smisao

Tako uobličena aktivna tačka
predstavlja prvi trenutak sistema

nalazi se u stanju jedinice

znanjem i veštinama
može da se priključi i drugim
bezbrojnim delatnim linijama
To su hiperaktivne tačke
koje svojim delovanjem na raznim stranama
postaju mala čvorišta i secišta sistema
uporišta na kojima čitav protok počiva

Aktivne tačke nisu samo fine senke
prelivи
zamasi namere i pokreti

one su meka jednostavnost
nevidljiva upornost
jedno zaobljeno neuključivo prisustvo
kao dah sudbine
davno određeni put

Insistira se
i na složenijem uticaju aktivnih tačaka

da one presudno formiraju delatnu atmosferu
suštinski uobičuju radni okvir
unutar kojeg deluju svi sistemski činioci

Kada aktivna tačka postane odlučujući faktor
na nekoliko magistralnih aktivnih linija
tada dobijamo integralnu tačku

INTEGRALNA TAČKA

Integralne tačke
predstavljaju vrhunce sistemskog protoka
njegov ponos
Lutanja kolebanja posrtanja nemiri
svi lomovi preseci skokovi padovi
zamasi male pobede i hrabra pregnuća
svi nevidljivi uspesi i porazi
struje i namere u tokovima sistemske stvarnosti

sve to zajedno sebeopravdava jednom integralnom tačkom
ona osmišjava i usebiujedinjuje
do čiste suštine dovedene ona ih usebeuobličava
i tako preosmišljeni i ucelinjeni
ti pokreti postaju jedna
neupitno pozitivna tekovina sistemskog protoka
vrednost prema kojoj se druge ravnaju

Najklasičnija i najjasnija objava integralne tačke

sebepozicionira na klasičnim
uvekprisutnim magistralnim delatnim linijama
do svojih pozicija dolazi strpljivo
upornim sebeusavršavanjem i pronicanjem
u vodeće sistemske tendencije

Ove tačke sebe izgrađuju
po uzoru na slične i srodne
već klasično pozicionirane integralne tačke

Slične su im one
koje su pozicionirane na prividno manje značajnim
ili makar manje prihvaćenim delatnim linijama

Njihove su pozicije čvrste

Nasuprot njima postoje integralne tačke
čiji su značaj i vrednost neprimetni
one procenjuju sledeće korake i pokrete unutar protoka
i sebepozicioniraju na linijama osrednje važnosti

Dinamičnije usled brojnih ulazaka i izmeštanja
te linije ukoliko je procena dobra
uskoro mogu da postanu presudne i dominantne

Najupitnija integralna pozicija
uobličavanje zavisno od niza faktora
ali i najdublji prodori

Integralne tačke ukrupnjavaju sistem
na jednom uzvišenijem stepenu

što ih čini upečatljivim figurama
jedinicama sistemskog protoka

Objavljenje jedne integralne tačke
nije pojedinačno pregnuće
lični zamaha i pokret
nego sticaj ukupnih okolnosti
veština prepoznavanja aktuelnih kolebanja i tendencija

Sudbina ovog preobražavalačkog trenutka
zavisi od budućih kretanja
namera i prilika na delatnim linijama

sledeća tačka
zatečeno dovodi u pitanje

To nije trajna nestabilnost pozicija
već stabilna otvorenost
stalna dinamičnost i produktivni nemir

Viši trenutak sistemskog protoka
stanje beskonačne jedinice

APSOLUTNA TAČKA

San i najčistija poezija sistemskih tokova
jeste absolutna tačka
samoobjavljena dimenziona nula

Apsolutna tačka je absolutna otvorenost
absolutni protok na svim delatnim linijama

ona je svaka mogućnost koja dostiže
vrhunac svog ostvarenja
i u tački sebeobjavljanja nestaje

ona je ostvareno savršenstvo
krajnji najviši domet postojanja sistema
sistemskega tkiva
koji doseg znači i smrt sistema

jer poništava potrebu za postojanjem
svih ostalih tačaka u sistemu
u svetu

Ta tačka koja proslavlja postojanje nepostojanja
trenutak koji slavi jedinicu nule
uznosi sveobliče bezobličja
nije pomirenje suprotnosti
niti sinteza sukobljenih sistemskih tokova
kao što nije za stepen ili dva
ili bezbroj stepeni uzvišena integralna tačka

apsolutna tačka jeste poništenje sistemskih datosti
slučajnosti i okolnosti
prevazilaženje uticaja i osnovnih zamaha

ona je ostvarenje najviše svesti sistema
najfinija najsuptilnija promisao
do potpunosti i u poslednjem detalju
sprovedena u delo

ona je smrt
i kraj
i zato
ona je san

Про-За

PROZA

ZVER I ZLATNA GRANA

Bližio se sumrak i grad je delovao kao da već spava čvrstim snom pravednika. Prošetao sam alejom kestenova i zaustavio se pred spratnom kućom sa potkrovljem u mirnoj ulici nadomak centra. Spolja gledano, na njoj jedva da se video Zub vremena. Pre rata, kada ju je podigao deda Svetislav, zidari su znali svoj posao, a on je bio trgovac koji je želeo da mu dom odiše izobiljem i bude krcat potomstvom. Imao je, međutim, samo jednog sina, a sedam decenija kasnije kuća je bila prazna. Sad je iz tuđine dolazio unuk da je zameni za svežanj novčanica.

Pokucao sam na prozor preko puta. Tu je nekad stanovaла tetka Dara. Stanovaла je i dalje. Ona načas proviri kroz šalokatre, a zatim izađe na ulicu. Bila je dirnuta što me vidi posle toliko godina. Štaviše, bila je spremna da zaplače, ali moje držanje je bilo držanje nekog ko nije spreman za sentimentalnosti. Pozvala me je na kafu, ali meni je bio potreban samo ključ za koji sam pretpostavljaо da je kod nje.

„Strašno mi je žao, zbog Dragana. A i Zlatka ne viđam, već nedeljama. On je, koliko znam, u bolnici. Na neurologiji.“ Iz fioke u kuhinjskom kredencu ona izvadi ključ i pruži mi ga.

Kad smo ponovo izašli na ulicu, raspitao sam se za Anu. Ana je sada bila doktorica, živela je u Beogradu. Bila je godinu dana mlađa od mene. Kao klinci, igrali smo se u ulici. U nekom drugom životu, koji bi više ličio na bajku, mogli smo biti muž i žena, sa hrpom dečurlije, u gradiću pored Tise.

Iako je bio jul, u kući je bilo hladno. Nakašljaо sam se, a zvuk je odjeknuо kao u pećini. To je bilo zbog toga što su prostorije u prizemlju bile prazne. Neko je odneo sav nameštaj, slike, zavesе i tepihe. Veliki luster iz dnevne sobe je nestao i umesto njega je sa plafona visio samo patrljak žice sa sijalicom. Roletne na prozorima bile su spuštene, i stajale su tako već dugo, jer se po uglovima uhvatila paučina.

Popeо sam se stepenicama i krenuo prema sobi koja je nekad bila Zlatkova. Pritisnuо sam prekidač, ali ništa se nije dogodilo. Glavno svetlo nije radilo, već samo velika stona lampa u uglu, sa poderanim ružičastim abažurom. Ovde nije

bilo mnogo promena, od vremena kad je Zlatko, pre desetak godina, postao brucoš na Prirodnomatematickom fakultetu. Stari krevet sa izgužvanom posteljinom, radni sto zatrpan papirima, polica sa knjigama, koje očigledno nikom nisu trebale. Na pokretnom stočiću je čak stajao stari „filipsov“ televizor. Prišao sam radnom stolu i uključio svetiljku. Na gomili papira stajala je otvorena velika knjiga. Džeјms Frejzer: „Zlatna grana“. Jedan pasus bio je podvučen:

„Prema shvatanjima starih naroda, duša može privremeno izbivati iz tela, a da pri tom ne uzrokuje smrt. To nosi sa sobom izvestan rizik, jer je lutajuća duša podložna različitim opasnostima u rukama neprijatelja. Ali postoji i jedan drugi aspekt ovog razdvajanja duše i tela. Kad bi se samo mogla osigurati bezbednost duše za vreme njenog odsustva, nema razloga zašto ona ne bi bila odsutna neograničeno vreme. Čovek bi mogao da proračuna da je za njegovu bezbednost najbolje da se duša nikad ne vrati u telo.“

Narogušio sam se. Takvim se stvarima ti baviš, brale – pomislih. Protrčao sam kroz još nekoliko rečenica:

„Primitivan čovek zamišlja život kao materijalnu stvar određene mase, koja se može videti i kojom se može raspolagati, držati u kutiji ili čupu, i koja je podložna ozledama, uništenju i raspadu. Nije poželjno da se život, zamišljen na taj način, nalazi u čoveku. On može biti odsutan iz tela, a da opet pokreće telo putem neke vrste simpatije ili dejstva sa daljine. Dokle god je objekat koji on naziva životom neozleđen, čoveku je dobro. Ako se on ozledi, čovek pati. Ako se uništi, čovek umire.“

U uglu, kraj prozora, stajao je telefon. Prišao sam i shvatio da je sunce zašlo. Iza krovova kuća video se odsjaj rasvete u centru grada. Začuo sam poznat zvuk. Železničkim mostom tutnjaо je voz. Njegovo ujednačeno kloparanje bilo je kao uspavanka. Podsećalo me je da je u ovoj kući nekada spokojno živila mnogobrojna porodica. Kad je kompozicija odmakla, kroz prozor se još mogao čuti slabašan zvuk vozila na magistralnom putu prema Subotici.

Podigao sam slušalicu i okrenuo broj u Novom Sadu. Zvonilo je pet ili šest puta, zatim se javio dečji glas. Bila je to po svemu sudeći Ema, Larina čerka. Kada sam odlazio, imala je četiri godine. „Ko je?“ – upita ona po drugi put. Spustio sam slušalicu.

Dada mi je rekla da je nazovem ako želim da izađem u grad. Nekoliko trenutaka razmišljao sam o toj ideji, a zatim

shvatih da mi je potreban odmor. Gurnuo sam posteljinu u stranu i legao na Zlatkov krevet. U mraku, na noćnom stočiću napipah daljinski upravljač i uključih televizor. Bio je to informativni program na lokalnoj televiziji. U gradskoj većnici potpisivao se neki ugovor, potom su se političari postrojili da bi pozirali pred kamerama. Usledila je posebna izjava jednog od njih, onog koji je i ranije bio u središtu pažnje.

„Ovo je značajan dan za lokalnu samoupravu, i srećan sam što sa ovog mesta mogu da poručim: ubuduće ćemo još izdašnije podržavati nevladin sektor i naše multikulturalne vrednosti“ – rekao je, dobroćudno trepćući pred snimateljem. Na ekranu se pojavio natpis da je to predsednik Opštine. Mršav čovek od svojih četrdeset i pet godina, glatkog lica i prerano osedeo. „Ali nemojmo se zavaravati“ – nastavi on. „Ovoj zemlji potreban je novi ustav, koji će označiti raskid sa prošlošću. To će uvesti red i u oblast privatizacije. Još jednom ponavljam: nećemo dozvoliti da tajkuni bagatelno razgrabe poljoprivredno zemljište. To je naše blago, fabrika koja nikad neće bankrotirati. I zato kažem: denacionalizacija pre privatizacije!“ Ovo je trebalo da zvuči vrlo ubedljivo i on stoga nekoliko puta brzo zatrepta očima.

Iza njega se video nekoliko lica. Jedno od njih mi je odnekud bilo poznato. Bio je to čovek mojih godina, možda nekoliko godina stariji. Smešio se, ali taj osmeh delovao je kao da ga je neko nalepio na otupelo, beginjavo lice sa sitnim očima krvavih beonjača i šiljatom štucovanom bradicom. Imao je teget odelo i crvenu kravatu, i to me je donekle zbunjivalo, jer sam bio uveren da ga pamtim u nekom drugom izdanju, u sasvim drugoj ulozi.

Prebacio sam na drugi kanal državne televizije. Tu je počinjao film koji su najavili kao antiutopističku dramu. Ubrzo se pokazalo da se neposlušni građani u tom sistemu neslobode podvrgavaju prisilnim lobotomijama i drugim hirurškim zahvatima. Glave su se bušile električnim bušilicama, udovi su sečeni testerama, građani su s razlogom vrištali i protestovali, ali ništa nije pomagalo. Sve u svemu, bio je to vrlo zabavan film, ali radoznalost me nagna da istražim i druge kanale. Sledeći je bio privatna stanica sa nacionalnom frekvencijom. Na njoj se isto tako emitovao film. Neki kažnjenik, koji je bio osuđen za strašne zločine, trebalo da je da bude smaknut na električnoj stolici, ali iz nekog razloga on nije mogao da skonča na uobičajenom naponu, pa su morali da mu propuste pedeset

hiljada volti. Usled toga su popucali okovi, a on je uspeo da se osovi na noge i unese se u lice izvršiteljima, iako mu se telo pretvorilo u hrpu roštiljskog mesa. Krajičkom oka, pre nego što sam utonuo u san, pogledao sam digitalni budilnik. Bilo je deset sati.

Godinama nisam ništa sanjao, ili nisam pamtio snove. Sada sam bio u zagrljaju sa ženom čiji lik nisam mogao jasno da raspoznam. U jednom trenutku bila je to Beatris, mršava dugonoga učiteljica francuskog, u sandalama od plute s vrpcama svezanim oko kolena, koju sam upoznao u baru hotela *Novotel* u Kajenu, a u drugom Ana, iz kuće preko puta, koja uopšte nije ličila na Anu koju sam pamtio iz detinjstva. Bila je to sada plavooka devojčura sa crnom paž frizurom koja se pred mojim očima bestidno uvijala gladeći dojke. Bila je to ljubav mog života. Ali sve se događalo u pećini. A u dnu špilje, među stalaktitima, bila je zver, na čijem čelu je sijao crveni rubin koji je značio prokletstvo. Imala je trostruki red oštih zuba i lobanju prekrivenu krljuštima. Ona me je hipnotisala. No, već u sledećem trenutku čudovište iskorači i zamahnu kandžama. U ruci sam imao mačetu. Obema šakama zgrabih dršku i zabih sečivo duboko u sluzavo tkivo njenog vrata. Iz rane poče da lipti krv u mlazovima. Ta krv bila je kiselina koja mi je nagrizla ruke do ramena, a njen miris bio je otrovan i štipao je nozdrve.

Probudio sam se i video da je na televiziji fudbalska utakmica. Ali nešto nije bilo u redu. Soba je bila puna dima, a u prizemlju se čulo prštanje. Skočio sam i otvorio vrata. Dočeka me bleštava svetlost i talas vreline. U dnu stepenica buktala je vatra.

* * *

Na brzinu sam navukao patike, zaleteo se i nogom provalio prozor. Visina je bila oko pet metara, ali uz nešto veštine moglo se preko simsa sa spoljne strane preći nekoliko koraka i spustiti na nadstrešnicu ulaznih vrata. Pogledao sam niz ulicu. U mraku, u senci kestenova, stajao je mladić u trenerci. Kad su nam se pogledi susreli, on se okrenu i potrča u suprotnom smeru. Zgrabio sam telefon, ali u slušalici nije bilo signala. Pošto nisam imao drugog izbora, iskoračio sam kroz prozor, napravio dva sitna koraka i odrazio se ka kosom krovu nadstrešnice. Slomio sam nekoliko crepova, ugruвао ребра

i skliznuo na tlo. Neki čovek upravo je izlazio iz parkiranog automobila. U ruci je imao mali aparat za gašenje požara i nešto mi je doviknuo, ali nisam ga slušao. Bez razmišljanja potrčah niz ulicu. Pošto nikog nije bilo na vidiku, prepostavio sam da je mladić zamakao za prvi ugao, u ulicu koja je vodila prema centru. U njoj je bilo saobraćaja i trotoarom se kretalo nekoliko prolaznika. Na razdaljini od nekih stotinu i pedeset metara, na mestu gde se ulica već ulivala u pešačku zonu Trga Jovana Nenada, primetio sam da mladić u trenerci, mlatarujući rukama, razgovara sa čovekom koji je na uzici vodio psa. Potom se žurno udaljio i izgubio sam ga iz vida. Potrčao sam, svestan da su male šanse da ga pristignem. Ali čovek sa psom mirno je nastavio šetnju. Presreo sam ga, a zlatni retriver samo se zlokobno nakostrešio.

„Sa kim si pričao?“

Čovek ustuknu i izbeчи oči. „Ko ste vi?“

„Neko kome gori kuća. Zanima me samo ko je čovek sa kojim si malopre razgovarao. Govori.“

Pas zalaja i prope se na zadnje noge. On ga umiri rukom.
„Nemam potrebe da bilo šta krijem. Ali ja tog mladića jedva da poznam. Znam da se zove Igor.“

„Ko je on?“

„Radi sa mojim sinom. Rekao mi je da je u nekoj kući požar. To je sve što znam.“

„Gde radi tvoj sin?“

„On je vozač.“

„Pitam, gde?“

„U veleprodaji 'Safira'“ – reče čovek namrgođeno.

Okrenuo sam se i potrčao nazad. Pred kućom se nalazio vatrogasni kamion okružen desetinom radoznalaca, a kraj trotoara je bilo parkirano policijsko vozilo. U prizemlju više nije gorela vatra, ali je kroz prozore kuljao dim. Dva čoveka sa kacigama namotavala su šmrkove. Iz kuće izađe čovek u crveno-crnom kombinezonu, držeći kacigu u ruci. Pratio ga je čovek u civilu. On mi se obrati kod ulazne kapije.

„Vi ste vlasnik? Stukić?“

„Jedan od vlasnika“ – rekoh.

„Inspektor Blažegić“ – predstavi se on. „Zatekao sam se u blizini, pa sam došao sa kolegama po dojavu. Ovo je Antal, komandir vatrogasne čete. Momci su dobro obavili posao.“

„Da, brzo su stigli.“

„Imali ste sreće“ – reče Antal. „U prizemlju nije bilo nameštaja. Izgoreo je samo parket u velikoj sobi. A i zgrada je čvrsta. Zidovi su kao bunker.“

„Pa opet, lako se moglo proširiti i na sprat. Stepenište je znatno oštećeno“ – dodade Blažegić. „Na brzinu smo pretražili kuću. Unutra nije bilo nikog?“

„Ne, samo ja. Izašao sam kroz prozor i spustio se preko nadstrešnice.“

Inspektor me je posmatrao nekoliko trenutaka. Bio je to mršav, pročelav četrdesetogodišnjak kukastog nosa. Oči su mu neobično svetlucale u mraku. „Zašto niste pozvali 93? Imali smo tri poziva sa fiksnih telefona, ali nijedan nije registrovan na ovoj adresi.“

„Hteo sam, ali telefon nije radio. Verovatno su se istopili kablovi.“

„Nemate mobilni?“

„Imam karticu francuske mreže, i nisam u romingu. Danas sam došao iz inostranstva.“ Nije mi se dopalo što razgovor kreće u tom pravcu, pa sam rešio da pređem na stvar: „Više je nego jasno da je požar podmetnut. Sa prozora sam video čoveka koji mi se učinio sumnjiv. Kad me je primetio, počeo je da beži. Pokušao sam da ga stignem.“

„Nisi uspeo?“ Iz nekog razloga, Blažegić je prešao na ti.

„Ne, ali sam saznao kako se zove. To je neki Igor. Radi u trgovačkoj firmi 'Safira'. Imam svedoka...“

„Da li će on potvrditi da je požar podmetnut?“

„Ne, ali će potvrditi identitet čoveka koji je bežao.“

„Zapisaćemo to. Nema potrebe za nervozom.“

„Ti kao da sumnjaš?“ Uzvratio sam mu istom merom. „Da nisam ja zapalio? Ja sam Bane Stukić, a ne Jan Palah.“

„To нико nije rekao“ – reče on s izrazom gađenja. „Može biti više razloga. Treba proveriti električne instalacije. Za svaki slučaj, odvrnuli smo osigurače. Nemoj sada ništa dirati. Bilo bi dobro da sutra pozoveš elektroistribuciju. Da bismo mogli reći da je požar podmetnut, potreban nam je dokaz. Kanister, flaša, bilo šta. Rekao sam momcima da pretraže okolinu.“

„Ako je korištena plastična flaša, ona je očigledno nestala u vatri. U praznom predsoblju, šta se može zapaliti samo od sebe?“

Blažegića nije zanimalo moje pitanje. „Da li su kapija i ulazna vrata bili zaključani?“

„Ne znam“ – rekoh. „Verovatno nisu.“

„To su mi rekli i vatrogasci“ – reče on. „Cela ova operacija je trajala jedva pet minuta. A ti si posle toga dotrčao iz grada.“

„Ako mi ne veruješ, pogledaj gornji prozor, Provaljen je, a na nadstrešnici fale crepovi.“

On se zagleda u prozore na prvom spratu. „Da, nije nam promaklo“- reče.

„Onda zapiši i to“ – rekoh.

„Šefe, mi smo svoje obavili“ – doviknu Antal sa praga kamiona. „Evo vam ovo, dobro će vam doći“ – reče, pružajući mi malu baterijsku lampu. Pre nego što je zalupio vrata, dodade: „Ne znam da li ćete moći da prenoćite. Ima dosta dima.“

Odlazio je i Blažegić. Na rastanku, on napravi značajno lice. „Da nisi možda večeras palio sveće?“

Potrudih se da se nasmejem. „O čemu govorиш?“

„Zašto se praviš nevešt? Govorim o kapeli. O oltaru, šta god to bilo. Gore u ostavi.“

Ušao sam u predsoblje. Dim se polako razilazio, ali pod, zidovi i plafon bili su prekriveni garom. Pokušah da razaberem miris benzina, ali to je bilo uzaludno. Osećao se samo miris paljevine. Drvo kojim je bilo obloženo stepenište pretvorilo se u ugarke. Popeo sam se i skrenuo desno, u deo kuće koji je posle rata bio nacionalizovan i u kojem su se decenijama, sve do mog rođenja, smenjivali stanari. Poslednja prostorija bila je kuhinja sa ostavom, nekadašnjom devojačkom sobom. Vrata su bila otvorena. Kročio sam unutra i uperio baterijsku lampu. Na sredini se nalazilo nešto kao ikonostas, sačinjen od prepravljenog nameštaja. Na njemu je bila ikona. Približio sam se i ustanovio da je to slika svetog Đorđa. Svud unaokolo, u bakarnim svećnjacima, stajale su napola dogorele debele voštanice. Bilo ih je puno, petnaestak ili dvadeset, a otopljeni vosak u grozdovima je visio sa svećnjaka, sve do poda. Na zidu sa strane bila je okačena ploča sa natpisom. Prineo sam lampu i pročitao: „Krljušti mu jaki štitovi spojeni tvrdo, blizu su jedna do druge da ni vjetar ne ulazi među njih. Jedna je za drugu prionula, drže se i ne rastavljaju se. Kad kiha kao munja da sijeva, a oči su mu kao trepavice zore. Iz usta mu izlaze lučevi,

i iskre ognjene skaču. Iz nozdrva mu izlazi dim kao iz vreloga lonca ili kotla. Dah njegov raspaljuje ugljevlje i plamen mu izlazi iz usta. U vratu mu стоји sila, i pred njim ide strah. Udi mesa njegova spojeni su, jednostavno je na njemu, ne razmiče se. Srce mu je tvrdo kao kamen, tvrdo kao donji žrvanj. (Jov, 40-41)“.

(odломак iz duže proze)

VEREŠ

1.

Nakon određenog vremena – ili je sada već bolje reći: neodređenog! – počeo sam gubiti sate i sate na probleme tipa: Budimpeštanac, Budimac ili Peštanac? Što bi, naime, bio pravi naziv za ove ljude oko mene – te moje privremene sugrađane? Taj problem dobivao bi neslućene dimenzije kada bih metroom s Deákovog trga (dakle u Pešti) krenuo na drugu stranu Dunava, k željezničkom kolodvoru Déli. Jer: na kojoj stanici izlaze Peštanci, a ulaze Budimci – prije ili nakon prolaska preko/ispod Dunava!?

Misljam, Sorosev novac zaista nije nikada bio besmislenije potrošen! Istina, sve svoje studijske zadatke rješavao sam revnosno, engleski usavršio do pefekcije; ali kad bih se našao vani, na ulici, ronio sam bez daha mutnim dubinama mađarskog mrmora, kvrčio se i smanjivao do veličine točke u upitniku: Budimac ili Peštanac? *Pešta je prekrasna* – pisao sam na razglednicama koje sam slao kući – *Dunav širok, a Gellérthegy visok*. Nakon toga se više nisam javljao kući razglednicama. Postao sam Peštanac. Budimčević! Srećom, uz redovite stipendijske rate i osiguran smještaj, sva moja egzistencijalna briga svodila se na izbor jeftinog a kvalitetnog (kao da sve što se reklamira velegradskoj gomili nije unaprijed i jeftino i kvalitetno!) menija.

Od svih nacionalnih restorana sa samoposluživanjem, brzo sam se odlučio i navikao na kineski. Ovisilo je sad samo o snazi i vremenu koje želim potrošiti na šetnju, hoću li ići u *Kímai fal*, *Kímai nátha*, *Shangai* ili u *Aranysárkány*. Hrana je posvuda bila istog ukusa: blaga slatkoča riže, sojina umaka, umiješanih jaja i raskuhane mrkve odlično se slagala s blago rečeno neodređenim okusom tofua ili pilećeg mesa. Pa to i jesam *ja* – ta nepodnošljivo bljutava slatkoča – govorio sam sâm sebi u trenucima očaja.

Ipak, s vremenom prevagnuo je *Aranysárkány* (Zlatni zmaj). Naime, čekajući jednog dana red za svoju omiljenu porciju riže s jajima, tofuom i ukiseljenim izdancima bambusa, čuo sam poznatu psovku, psovku na svom jeziku. Osrvnuo

sam se, mladić za kojeg sam do sada mislio da je 100% Mađar velikom žestinom nizao je različite moguće hrvatske nazive za spolne organe netremice zureći u plafon! Pokušavao je, čini mi se, ublažiti time neku meni nevidljivu, ali konkretnu bol.

– U čemu je problem, zemljače? – doviknuo sam mu.

Kao da je naš hrvatski usred Pešte sasvim normalna stvar, odgovorio mi je pogleda i dalje prikovanoga za strop:

– Ma, u kurac, vrelom sečuanskom juhom natopio sam cipele, bolje bih prošao da sam ih stavio u peć!

Vrata su se u pozadini otvorila i mladić po imenu – kako će ubrzo saznati – Vereš nestao je u mraku.

2.

U *Aranysárkány* obično sam odlazio na ručak, oko dva. Nisam se odmah gurao u red, ranac s bilješkama i literaturom stavio bih na prvi slobodan stolac u malenoj pozadinskoj prostoriji; tamo su bila postavljena četiri stola s četiri stolca. Za pultom su se uvijek izmjenjivale po dvije osobe: osim Kineza, radila je tu i jedna Indijka, a među njima, eto, i naš Vereš.

Ali, svaki dan, premda su se jela na meniju mijenjala, mirisalo je isto. U prvi mah, činilo se, nešto pikantno i privlačno slatkasto je u zraku, a onda, kada bi čovjek sjeo za stol, obuzeo bi ga osjećaj ispraznosti, bezesencijalnosti, kao da je svaka od tih namirnica na svom putu od Kine do Mađarske prošla nekakav istočnoeuropejski dezinfekcijski laboratorij.

Druga je priča, pak, čistoća koja je vladala u restoranu; čistoća bez sjaja. Čistoća što se uvlači u kožu, isparava iz keramičkih pločica kao u nekoj kupaonici i glaća čela i zidove. Ta vrlo prizemna čistoća, racionalna i neumitna.

Nije bilo glazbe, gosti su jeli u tišini. Nije se čak ni pušilo, samo su oblaci pare nad dubokim i četvrtastim posudama s hranom ispunjavali prostor. Nigdje nije bilo prozora. Zbog toga su neki sjedili isključivo na neudobnim visokim stolcima – «u izlogu». Ja sam se držao svog kutka, meni su bili dovoljni prozračno zvonki kineski glasovi koji su me oslobođali iz zagušljivog kaveza mađarskih riječi oko mene, onog *Jó napot... Tessék... Ez nagyon finom, ez is, ez is, hogyne... persze... Jó étvágyat!*¹.

---

¹ Dobar dan... Izvolite... Ovo je jako fino, i ovo, i ovo, kako da ne... dakako... Dobar tek.

Vereš bi dobacio koju riječ u trku, ipak, ništa u njegovoј hitnji nije pokazivalo da radi s Kinezima. Ništa nije usvojio od njihove ravnodušne ljubaznosti; dapače, bio je kao netko tko među svima nama traži masku koju je nepovratno izgubio.

Nakon riža-tofu-jaje-soja umak kombinacije na 2–3 načina, zurio sam uprazno uz zeleni čaj. Listovi zelenog čaja debeli kao gusjenice dizali su se s dna čajnika kada bih dolijevao tekućinu u svoju malenu bijelu šalicu, prekidajući i ovako tanki mlaz. Sa svakim gutljajem mojom nutrinom širio se cvjetni mir.

Vereš bi mi u tim trenucima spokoja dobacivao besmislice:

- Psi laju, a ti kunjaš zemljače!
- Pazi da ne paneš! (bez «d,,!)
- Ehej, ne klepeći nanulama!

A kad je bio posebno raspoložen, zapjevao bi mi «na uvce,» mađarsku dječju:

– Hull a hó és hózik-zik-zik, Micimackó fázik-zik-zik...² – o Winnieju Poohu koji se smrzava.

Morao sam upoznati tog Vereša, jednog dana. Jed–nog lijeeepog da–na; osmjehvao sam se stavljajući ranac na leđa! Szia, (Bok, zdravo) Vereš!

3.

Nešto sam se duže zadržao toga dana u Széchényijevoj knjižnici – u Aranysárkánysam stigao tek oko četiri poslijepodne. Pomislio sam, sad ču dobiti same ostatke ostataka, međutim, sve je bilo kao i inače, kao da je podne: pune posude vrelih kineskih specijaliteta, opojno slatkasta, pikantna para u zraku, ljubazna, kruta, zakrabuljena kineska lica... Samo Vereša nije bilo. Njegova je smjena očigledno završila.

Kao da su znali da sam – po svoj logici – gladniji nego inače, posluga mi je zatrplala tanjure kuhanom rižom i salatom. Hitro sam sjeo za stol i bacio se na posao.

Kad su mi od ljutog umaka izbile prva graške znoja, pojavio se iz neke meni nepoznate – odnosno s moje strane do sada nezamijećene – prostorije, glavom i bradom moj Vereš. Uputio se ravno k meni; bez ikakvog pozdrava i pitanja sjeo je za stol.

---

² Pada snijeg i snježi/ a Winnie Pooh se smrzava...

– Imamo sreće da postoje ovi Kinezi – rekao je glasno, kao da će Kinezi razumjeti njegov hrvatski. Onda je zašutio, čekao je da pojedem, pa da nam njegove kolege donesu čaj.

No, Verešova priča počela je prije nego što se čaj smlaćio u našim šalicama:

– Pobjegao i ja, kao i svaki «građanin Srbije», koji je imao nešto u glavi! Ja, istina, i nemam baš puno, a i to malo popit će mi ovi Mađari.

– Čekaj, pa to su tvoji, Vereš je mađarsko prezime, ti si neki vojvođanski miks, ili si čisti...

– Ma čisti Hrvat, ja se pišem sa «š», na kraju: ne kako Mađari pišu, bez kvačice.

– E, – ali, reče onda cinično – ovdje ja jesam Mađar, za sve osim za tebe, he!

Vojvođanski Mađari od *rezerve* su se spašavali kako su znali i umjeli, jer među srpskim ratnim rezervistima mogli su proći samo kao žrtveni janjci. Jedan od puteva koji donosi spas bio je ilegalni (jer su srpski policajci o tome ipak ponešto znali) bijeg preko granice.

– Ja sam bježao preko Kelebije, s prijateljima Mađarima. Oni već svi imali nekoga *prijeko*, tko im je opisao *postupak*. I nije to bila prava bježancija, budući da se sve odigravalo u Krausovoj režiji... Mihajlo Kraus, carinik. Čekao je na točno određenom mjestu i naplaćivao prijelaz. Te noći, satima smo se probijali pješčanim utorima po Kelebijskoj šumi. Krausa smo našli tek kod jedne zabačene čeke. Taj Kraus, to ti je jedno koščato strašilo, lica spaljenog nekom paklenom kiselinom; ima golemi nos u čijem korijenu čuče žute oči. Najveće nam je poniženje bilo čekanje na pregled, i to u strogom redu – graktao je čim bi se netko mrdnuo! Prva stvar, naravno, bio je novac, uzimao je sve, minimum hiljadu maraka po glavi. Veća svota samo je skraćivala vrijeme pregleda i povećavala uljudnost komunikacije. A skidao je do gola, provjeravao svaki dokument koji smo ponijeli sa sobom, svaku stvarčicu koju smo imali, i sve to onda bacao na gomilu (satovi, lančići i slično, završavali su, dakako, na posebnoj hrpi). Radio je bez mnogo komentara, rutinski i precizno kao mesar; mi smo bili njegove polutke za šverc u Mađarsku. Iako smo već znali što slijedi, oteo nam se glasan jecaj kada je tu gomilu najosobnijih stvari hitrim pokretima, uz pomoć dva mlada vojnika, prelio benzinom i

zapalio. Osvijetljen tom lomačom, naš andeo uništenja prokleo nas je s jednim glasnim: *A sad, pokupite svoja odijela i gonite se!* Dali smo se odmah u trk, kao da nam je za leđima vojska krvoloka. Jedno vrijeme, kad smo izbili na čistinu, puzali smo po smrznutim pašnjacima i oranicama. Trebalо nam je sad biti nevidljima sve do Pešte! Srećom, u blizini Tompe, prvog mađarskog naselja koje nam je bilo na putu, omotali su nas pramenovi magle i dima. Svitalо je i tek tад osjetili smo hladnoću zimskog jutra, zajedno s umorom. Korak nam je zapinjao. Miris paleži gušio nas je sve jače i na nas je pala neka sablasna gluhoća s prigušenom jekom krikova. Osjećali smo se kao zločinačka banda, kao neki četnici koji njuškaju po netom spaljenom selu. Očekivali smo pucanj, zasjedu.

Prve znake života spazili smo u dvorištu jedne luksuzne, očigledno nedavno nadograđene kuće. Seljani Tompe, naime, odnedavno su se rješili motike i postali trgovci – zahvaljujući embargu kojim je srpski lonac poklopљen, ovo selo pretvorilo se u trgovačku meku. István i ja pristali smo da budemo izvidnica našoj izbjegličkoj skupini. Polako smo se prišunjali ogradi i osluškivali šištanje – ubrzo nam je bilo jasno – plinskog bacača plamena. Nekoliko muškaraca u gumenim crnim čizmama, sa šubarama na glavama, gacalo je po lokvama svježe krvi. Razapinjali su jednu golemu ubijenu krmaču, dok joj je neki muškarac u isflekanom bijelom mantilu palio dlaku plamenom. Miris opaljene svinjske kože, shvatili smo, bilo je ono što nam je sjelo na želudac i utjeralo strah u kosti.

Kocám, kocám – plakala je djevojčica iza majčinih leđa – szegény kocám, leöltek most téged, leöltek...³

Već do večeri, raspršili smo se – kud koji mili moji – po Mađarskoj. Zazirali smo jedan od drugoga, kao da smo svi bili sudionici nekog krvavog zločina. U Tompi su nam dali jesti i piti: nisu štedjeli sa svježe ispečenim iznutricama i mladim vinom. Uputili su nas na neke adrese u Segedinu, Kecskemétu, Budimpešti – i to je to. Raspršili smo se.

Ja sam idući dan, u vlaku, sa strepnjom zamišljao Peštu. Išao sam prije samo na koncerте u *Fekete lyuk* i *Tilos az Á*⁴... a sada sam smrznuta, beskrvna polutka. No, za Mađare smo svi, pa bili mi Mađari iz Vojvodine, Srbi ili Hrvati, bili krvavih ruku. I primali su nas kao nekakve prljave crkotine.

³ Krmačo moja, krmačo... jadna moja krmačo, zaklali su te sada, zaklali...

⁴ *Crna rupa i Zabranjeno Á* (skraćeno od *Tilos az Átjárás* (Zabranjen prijelaz) – fora iz mađarskog prijevoda Winniea Pooha.

4.

Vereševa kolegica, Kineskinja izdužena, blijeda lica, donijela nam je novu turu zelenog čaja; kao da postoji točno pravilo, trenutak kada se to radi. Krajičkom oka uputila mi je znakoviti smiješak, kao: i ona zna kakav je Vereš i koliko je duga njegova priča.

– Budimpešta je bila ispunjenje svih mojih želja, u trenutku kada mi nije bilo ni do kakvih želja. Htio sam samo nestati u ovom gradu, a opet NE-UMRIJETI! Neprestano sam kružio oko Oktogona, zavlačio se u uvijek mračnu Dohány ulicu, beskonačno hodao uz Dunav, gore-dolje. Kružio sam danima po gradu, bez ikavog utočišta. U početku sam spavao u ateljeu jednog slikara iz Sente, Zoltán se zvao; dali su mu potkrovле neke napuštene tvornice elektromotora. Sve je bilo razbijeno unutra, propuh me izluđivao, samoća još više, jer Zoltán u stvari nije radio ništa, bio je konceptualist – kako mi je objašnjavao – a koncept mu se svodio na apstinenciju od stvaranja, od ostavljanja bilo kakvog traga o sebi. Meni je bilo bitno da ne navodi nikoga na moj trag, tako da smo se lako sporazumjeli. No, njemu je svaka riječ bila problem, sve je to bilo stvaranje, je li, a odlazak na WC da ne spominjemo!

Ipak, i ja sam u nekoliko navrata morao dati svoje podatke; koncentrirao sam se na mađarski izgovor svoga prezimena:

- Vörös?
- Vörös!
- Magyar vagy szerb?
- Magyar!

Budimpešta je bila moja luka. Zadah češnjaka i mljevene crvene paprike, neopisiva buka prometnih ulica s nijemim ljudima po trotoarima. Gegao sam se pustim uličicama, njuškao oko jazbina iz kojih su izbjijale alkoholne pare i zapasi toplog ljudskog mesa. Mutna, obojena stakla skrivala su otužne podrume i vibrirala od cvileža mađarskih ciganskih pjesama i žamora odurnih muških basova. Vino je bilo preslatko, izazivalo je mučninu, jednakо kao umobolna šminka uličnih koketa i poleguša. *Ne, ne možeš, dragi moj* – sto puta mi je pijano rimovao za šankom, moј premladi, pokojni prijatelj Daca – *ne možeš nestati među njihovim nogama, čak ni uz obilnu podršku margarina RAMA...*

Ja sam ipak imao sreće, jedne večeri zabio sam se u Anikó, djevojku crvene kose i bijele kože... Zvao sam je Anikó, po omiljenom siru iz djetinjstva, bila je to neka vrsta sočnog, a opet pod zubima gumenog škripavca. Sir je bio bijel do bola, baš kao moja prijateljica, gumena Anikó. Bila je pravo otjelovljenje muške fantazije: porculanski anđelčić koju je svatko od nas, po poprilično niskoj cijeni, mogao draškati i cupkati u krilu... Ali prije svega, bila je poput gume, neranjiva, nedodirljiva; nezainteresirana za život do te mjere da sam je morao slijediti u tome. Privlačio me život bez pravog tjelesnog užitka, čisto nijemo zajedništvo otupjelih egzistencija.

5.

Te večeri – kad mi je otvorila vrata jednog zaista «skrajnutog», sobička u njezinom stanu, namjestila krevet, i na brzinu, u letu, pokupila svu paučinu koja joj je bila nadohvat ruke – objasnila mi je odmah da ćemo se nas dvoje i dalje viđati samo u gradu; stan u koji me dovela «carstvo», je – naglasila je to s ironijom – njezine mlađe braće, Árpáda i Géze, *odnosno, zaboravi ta imena*, sjećam se kako se smrknula u tom trenutku, *i zovi ih samo: Hartmann i Conen. Uostalom, oni su te već «snimili, i uskoro će se oglasiti.*

Tako je i bilo, ujutro sam na podu našao papir sa starinskim pečatom: *Hartmann és Conen Rt.* Na papiru je, na prilično lošem mađarskom, pisalo niz budalaština, nešto tipa kućnog reda, a između ostalog, ponovno je istaknuto da se dva brata *imaju oslovljavati* isključivo s Hartmann i Conen, nikako drugačije i nikako ne nekakvim *primitivnim* mađarskim imenima! Sjećam se da mi je taj dan u glavi neprestano zujalo od glagola kojim su braća «uljudno», repetirala svoje djeticinje zapovijedi: *mélótztassék, mélótztassék, mélótztassék*⁵...

Malo sam prošetao po kvartu. Ulicu–dvije, i već sam se našao na gradilištu goleme veličine; očigledno je ovaj kvart prastarih najamnih zgrada – *bérházak* – napokon zauzela građevinska mafija. I naša zgrada već čeka red na rušenje. Stajao sam ponovno pred njom i odmjeravao je. No, prvo treba pasti nečija krv, mozgao sam, tražeći uzbuđenja.

Uostalom, što sam ja o svemu tome znao. Kraj mene su prošištale dvije crne glave: *Szia Vörös, Zdravo Vereš*, ostao

---

⁵ Udostojite se.

je tek odjek pozdrava za njima. *Zdravo, Vereš!?* – iznenadio me jedan od klinaca, gdje su naučili naš pozdrav?

Pošao sam za njima. Zgrada je vonjala po mačjoj mokraći; velika drvena vrata ležala su izvaljena kraj stubišta u smeću. Zidovi su bili ispisani ugljenom. Ako postoji nikotinska boja, bila je posvud. Sve se gušilo u toj popušenoj boji. Nastavio sam potragu za H&C, sve u nadi da će me odvesti do nekog štednjaka i džezvice pune zlatne, crne tekućine. *Dajem kran za kavu!* – vikao sam po stubištu. *Kran za kavu!*

I zaista, dvije crne glave pojatile su se iznad mene, kat iznad. *Samo nas prati, Vereš, gyere ide*⁶ – dođi ovamo, doviknuo je jedan na mađarskom. *Samo za nama* – doviknuo mi je drugi na hrvatskom, kao da želi potvrdu da će se odazvati. Išao sam za njima, prateći bat njihovih koraka; oni se, međutim, nisu zaustavili sve do potkovlja.

Kad sam se našao gore, u još većem mraku, svi šumovi su zamrli. *Hartmann, Conen*, vikao sam i glas mi se u izobličenim modulacijama širio potkovljem. Umjesto dječačkih glasova, začuo sam nešto kao zapeti, sputani lepet krila. A onda mi je do kostiju prodro stravičan ptičji krik. Stao sam kao skamenjen. A onda sam se ja proderao: *Árpád, Géza, ma šta vi radite tamo gore!?* *Gdje ste vas dvojica!?* – bio sam stvarno bijesan. Vikao sam im svašta, da će im razbiti glave.

Začuo sam smijeh. *Ajde, Vereš, dođi, šta se bojiš* – reče jedan, opet na hrvatskom. Vidio sam mu siluetu u škrtoj svjetlosti koja se probijala kroz krovnu konstrukciju. *Došao si u pravi čas, Vereš* – začu se glas drugog – *možda ti znaš nešto što mi ne znamo...*

Napokon sam došao do njih. Nisu se ni osvrnuli, bili su previše zaokupljeni. Čučali su oko nekog stvorenja koje je sklupčano ležalo na podnim daskama i odmah mi je bilo jasno da je samo taj stvor mogao proizvesti onakav stravičan krik. – *Tu su, u zraku* – nastavi jedan podsmješljivo, a opet kao da govori sam sa sobom – *tu su, u zraku meke i ljepljive žene, ljepše i bolje od tvoje proklete Anikó, Vereš, Vereš!!!* – *Nemam ja ništa s Anikó!* Ti... – već sam ga htio klepiti, kad ugledah napokon tu pticu, sapetu, krvavu pticu. – Pitao sam ih što im je to. – *Pa sova, zar ne vidiš!?* – rekli su u glas. Bili su očito ponosni zbog toga što mi je mogu pokazati. – *To je vaša sova?* – pitao sam

---

⁶ Dođi ovamo.

ih, a mali kreteni su se samo smijali. *Naša, naša, ali crknut će Vereš, uradi nešto, nemamo hrane za nju!*

Pogledao sam sovu malo bolje. Netko joj je izvadio oči. *Samo svježe meso* – rekao sam bez razmišljanja. Bio sam tako zabezeknut, da sam izgubio kontrolu nad situacijom. Onda me jedan od njih dvojice udario šipkom po glavi, pa sam izgubio i svijest.

6.

Izašli smo na cigaretu. U *Aranysárkányu* se nije smjelo pušiti. Vereš je zbijao nekakve šale na svoj račun, ali ja sam sve slušao na pola uha. Vani je bilo bučno i živo. Već je bila večer, farovi automobila premrežili su svojim svjetlosnim snopovima gradske ulice. Ženske bunde ostavljale su oblačiće parfema za sobom; udisao sam ih rastreseno skupa s dimom jeftine Verešove cigarete.

Unutra nas je već čekala nova tura čaja. Okrenuo sam se zaljubljeno prema našoj Kineskinji, ali u mene je samo tupo zurio jedan od besposlenih kuhara iza pulta.

– Probudio sam se sljedećeg jutra, u nekoj drugoj sobi, uskoj i mračnoj, vezan za krevet, s neizdrživim bolom u glavi i nogama. Jedna noga bila mi je u krvi; bol nije bila jaka, ali je peckalo. H&C ušli su brzo i razdragano, školske torbe bacili su daleko u kut. – *Hoće, sova hoće tvoje meso! Spasio si nas!!!*

Vjerojatno sam im na to nešto opsovao, ne znam što sam drugo mogao. Ej, oni su odrezali dio moga nožnog lista i dali ga sovi!!! *Bez brije Vereš, opusti se, imamo mi kemije za tebe, ništa te neće boljeti ni idući put! Moramo te održavati, svježeg i zdravog!*

A tako je i bilo, uspavljivali su me jastukom koji je bio natopljen nekom gadnom kemijom – uvijek mi se činilo: sad da će me ugušiti. Bio sam vezan i nemoćan. Budio sam se u stravičnim bolovima, ako se uopće može nazvati budjenjem to bunovno stanje u kojem mi je bauljala svijest. Neprestano mi se vraćala jedna klavirska tema, u sto pokušaja, kao da je netko dijete vježbalo Bartókove *Mikorokozmose*, ili naprosto sviralo dječju: *Boci, boci, tarka, se fiile, se farka...* Ti su se zvukovi sudarali, kao da se u isti mah stotinu mačaka bacalo na klavir, osjećao sam kako vonjaju, na kraju krajeva, mora da

su kružile tu, oko moje lešine, očekujući svoj komad, trenutak Hartmannove ili Conenove milosti, nepažnje; glavinjao sam ponovno kelebijskim pijeskom, po mrtvim vinogradima, u mrzlotu mraku, nitko mi nije mogao pomoći, nikakvo zakopano vino ili rakija za zaruke, a ipak sam bio, bijesno i bjesomučno bio po tom pijesku, no, sve na što sam nailazio bili su samo odvratni kukci, *rovci*, ali oni su bili mamac za somove i kećige, a ne za mene; oko mene bili su Kinezi – *vi jedete rovce!!!* – vikao sam im iz kreveta – *vi ih sigurno jedete, i pržene, i kuhanе, sigurno jedete, jedete ih s onim vašim štapićima* – vikao sam iz kreveta.

Ne znam ni sam koliko sam dugo ležao u toj sobi, ali Kinezi su, vjerujem, već dugo bili tamo. Kad su prvi put ušli, nisu se uopće obazirali na me, tko zna što su im napričali Hartmann i Conen, njihova deka kojom su me pokrili sigurno je već dobrano bazuila, natopljena gnojem iz mojih rana. Kinezi su se izgleda na svašta već navikli. Netko im je vjerojatno prodao ili unajmio stan, jer, toliko sam ipak znao: ovo nije bio dio Anikinog stana. Ta dva tvrdoglavca zlikovca skrili su me ovdje jer je do tada taj stan bio napušten, ali sada s Kinezima, H&C su iščezli.

Kad sam shvatio da sam ostavljen na milost i nemilost Kinezima, moj užas dostigao je vrhunac. Čuo sam ih kako otvaraju svoje goleme kofere i vade sjajna sječiva. Zmajske oči su im poput vatreñih iskrice pulsirale u mraku. Znao sam da komadićima ljudskog mesa začinjavaju svoju bljutavu rižu, znao sam da njihove prćaste žute pse hrane ljudskim kostima, i znao sam da onda i pseta idu pod nož...

– Dobra večer, jó estét kívánok, Vörös úr⁷ – prekine nas i priđe stolu jedan zaista vrlo maleni Kinez, savršeno odjeven, s uljudnim gestama. – Jó barátja?⁸ – okrene se prema meni.

– Da, prijatelj iz Subotice – slaže Vereš, ne znam zašto.

– Drago mi je – pruži mi ruku Kinez. – Govorite mađarski?

– Pomalo – rekoh.

– Da, svi mi govorimo tek pomalo – reče ozbiljno Kinez. – Morali bismo se više potruditi. Ipak je sada ovo naša domovina. Ali vaš prijatelj Vereš je među najboljima. Drago mi je da smo ga baš mi izvadili iz škripca i dali mu posao. Mi

⁷ Dobra večer gospodine Vereš.

⁸ Vaš prijatelj?

Kinezi radimo za dva Mađara, ali znate – reče Kinez sa širokim osmijehom – Vereš radi za dva Kineza! To znači: $2+2=4!$ Zar ne?

– Tako je! – potvrdili smo u glas. Kinez nas je još jednom zadovoljno osmotrio, a onda se uhvati ruba svoga šešira.

– Ugodnu večer vam želim! – reče, a zatim hitro podigne poklopac čajnika – Nemate više čaja!? – s krajnjim će zaprepaštenjem. Slijedila je eksplozija nerazumljivih glasova namijenjenih posluzi, zatim se još jednom okrene prema nama, blago se nakloni i izade bez riječi.

Čaj je odmah stigao. Popili smo ga u tišini; i tako je sada već sve bilo jasno.

TARZANOVA POSLEDNJA VELIKA AVANTURA

Grimizne hridi se uzdižu iz zapenušane vode Akapulko zaliva. Poslednji zraci umirućeg sunca čine da izgleda kao da se sa svakim talasom sa njih skida i sloj krvi. Zbog toga ni kreste više nisu od bele, već od ružičaste pene. Poneki njen pramen odleti visoko, sve do terase hotela „Eldorado“ koja se opasno nadnosi nad uporno uzburkanim morem.

Ceo prizor ima i jednu mračnu i iskrivljenu perspektivu – refleksiju u rej-bankama, koje, pomalo Ukrivo čuče na nosu dežmekastog Amerikanca, svog u belom. On naizgled drema, duboko zavaljen u pletenu stolicu na samom obodu terase.

Odras dobija novi element, groteskno deformisanu šaku koja zauzima centralni deo slike. Dlan, kao i cela figura u pozadini koja nosi gigantsku šaku pripadaju malom Meksikancu ili Indijancu. Gest je očigledan.

„Por favor...“

„Beži mali!“ Za stolom je još jedan čovek, suvjonjavi dugonja, savuparađen, u uniformi vikend-pomorskog kapetana, i precvala plavojka velikih grudi koje i dalje ističe u tesnom bodiju iz kojeg kipi na sve strane, pa i na one pogrešne.

„Martine, pusti dete...“

„Šta pusti? Daš jednom, i odmah se stvori čopor. Uostalom, ko je pustio prosjaka ovde, mislio sam da je ovo ekskluzivni hotel!?“

„No, no! Ne prosjak. Platiš, za skok.“ Široki krezavi osmeh je pratio objašnjenje. Nisu mu još ispali svi mlečni zubi. Rukom je pokazivao na oštare stene i nekolicinu skakača, uglavnom dece poput njega. Neki su se verali po stenju tražeći zgodno mesto odakle bi se bacili, dok su se drugi prosti izležavali na retkim ravnim mestima na stenama uživajući u ostatku sunčeve toplote i svetlosti.

Dotični deran bio je još mokar od poslednjeg kupanja, a do ogradijene terase je verovatno stigao verući se iz vode.

„O Martine dragi, pa to je prosti fabulozno! Čitala sam o tome u *Lajfu*. Hrabri skakači sa stena.“

Hoćeš da kažeš, gledala slike. Teško da se tvoj mali mozak bivše manekenke može odvažiti na čitanje bilo čega osim trač rubrike, pomisli Martin.

„Daj mu novac, obavezno. Neka skače za nas.“

„Zaista, Džoan, ako platim ovom, sigurno tu negde čekaju njegova mnogobrojna braća...“

„Ne, ne, vidiš da zalazi sunce, ne verujem da će se više skakati.“

I zaista, kao da su je čuli, preostali dečaci poskakaše jedan za drugim u vodu. Ispravka, nisu skakali. Leteli su.

A na stenama ne ostade niko.

„Jedan skok, uno dolars.“

„Skok odande.“ Pokaza na stene. „Dos dolars.“

„Vidi ti malog kapitalistu, za te pare može da se plati pristojan ručak u Americi.“

„Oh, pobogu, Martine, ne cicijaši. Ovde smo samo par dana, hajde da iskoristimo i vidimo što više toga.“

„Ne mogu da verujem, otkako smo došli u ovu zemlju samo nas spopadaju. Ok, tebi za ljubav.“ I kiselo se osmehnu svojoj saputnici.

„Ovo hoćeš?“ i u ruci mu se madžioničarkom veštinom stvori srebrni novčić. Klinac posegnu za dolarom, ali on, uz resko PING, odlete iza Martinovih leđa, otkosnut na let palcem kao federom.

„Nisi valjda očekivala da mu ga tutnem u ruku i pomazim ga po kosi?“ Sada mu je lice krasio mnogo prirodniji zluradi kez.

Novčić je još bio u vazduhu, sa trajektorijom daleko iznad terase, kada se dečko pokrenuo. I iz mesta je već bio u trku ka ogradi. U trenutku kada je dolar dostizao vrh svoje putanje, dečak je već đipio i desnim stopalom zagazio na šipku da bi se odmah potom vinuo u vazduh.

Susreli su u nivou terase, širokim zamahom ruke ga je pokupio u letu. Dečko je još stigao da okrene glavu i uputi osmeh od uva do uva pre nego što je nestao iz vidokruga.

Martin je zabezecknuto oborio donju vilicu i zaboravio je tako.

Za nepunih pet minuta, ponovo se popeo na terasu. Džoan je opet zacičala od sreće kada ga je videla. Pljeskala je svojim debelim ručicama i vikala: „Bravo, bravo!“ i „Još, još!“.

„Oh, pa sada prosto moramo videti taj skok sa stena. Martine?“

„Evo, evo. Ne bunim se, samo da nađem novac. Prokletstvo, izgleda da nemam sitno.“

„Martine, ne izvodi sad.“

„Ma ne šalim se, stvarno nemam. Čekaj da pozovem konobara.“

„Oh, dok se ti smisliš... Džoni, dušo, probudi se.“ I krenu da drma dotad naizgled katatoničnog čoveka u belom. On ni jednim gestom nije pokazao da prati uzbudljiva dešavanja na terasi hotela. U stvari, delovalo je da sve vreme čvrsto spava.

„Ne, ne, ne! Ne diraj ga...“ Martin je tek stigao da promuca.

„Kako se usuđujete?“ prošaputa čovek.

„Dušo, treba mi par dolarčića da dam ovom dečku, oduševićeš se kad vidiš šta ume.“

Prečuvši njen odgovor, nastavi: „Usuđuješ se da izazivaš svetskog šampiona u plivanju, DŽONIJA VAJSMILERA!?!“ Na te reči ustade i jednim pokretom skinu naočare i kapu. Sinulo je lice sa hiljada filmskih plakata.

Ajmo jovo-nanovo. Pomisli Martin.

Nekoliko okolnih stolova je već neko vreme pratilo situaciju, a novi akter je privukao još veću pažnju.

„Da li ti uopšte znaš ko sam ja?“ Pitanje je bilo upućeno dečaku. Ustajanje je očito bilo previše naglo, pa je Džoni morao da se pridržava da se ne bi previše klatio.

„Si señor. Dos dolars.“

„Ne, nisam ja dva dolara. Ja sam milion dolara. U zlatu. Olimpijskom zlatu. Tražiš od mene pare za onaj bedni skok? Skakao sam sa duplo veće visine! I još uvek mogu!“

„Ne pravi budalu od sebe, Džoni!“

„Grešiš, Martine, upravo spečavam da od mene naprave budalu.“

„Slušaj me, ja sam ti prijatelj i molim te da to ne radiš. Prestar si za ludorije, druže. Hajdemo u hotel, častiću te flašom, ma šta flašom, *kartonom* tvojeg najomiljenijeg viskija! Samo nemoj da skačeš.“

„Da si mi zaista najbolji prijatelj, kao što tvrdiš, znao bi..... da je moje omiljeno piće – voda.“

Martinu je prekipelo. Ovo je bilo gore nego da je sa dvoje dece na odmoru.

Informacija je prostrujala masom na tarasi kao električni udar. Isprva tihi, a zatim sve glasniji žamor je zalepršao nad

zalivom kao jato radoznalih ptica. Bilo je smeha, neverice i čiste, detinje radosti u tom žamoru. A jedno ime se provlačilo kroz sva usta: Tarzan.

Verujte mi, to je on. Prepoznao sam ga iz „Varajetija“ – rubrika „Šta je bilo sa njima“...

Koliko mu je to godina? Šezdeset?

Zar nije u nekom domu, za, šta znam, bivše holivudske zvezde?

Mama, tata, je l' to stvarno Tarzan? A gde je Čita, 'oču da vidim Čituuuu!!!

Ovo je sve manje i manje delovalo kao dobra ideja, a sinoćno pijanstvo mu je svakim nesigurnim korakom sve više čilelo iz glave.

Šta je, kog vraga, mislio? Njegovo vreme je davno prošlo. Povukao se iz sveta plivanja tačno kad je trebalo, kao neporaženi šampion, višestruki obarač svetskih rekorda na 100 i 500 metara i osvajač pet zlatnih Olimpijskih medalja. Na filmsku karijeru nikada nije ni gledao drugačije osim kao na životno osiguranje i način da što pre osigura penziju. Bilo ga je sramota da se rve sa gumenim krokodilima i izgovara mongoloidne replike koje su pisali za njega. No, sada je sve to gotovo. Može na miru da uživa. Trebalo je popiti koju u to ime. I činio je to, svakog dana.

Zašto se onda vere po ovoj steni? Pogleda opet iza sebe.

Na terasi se masa uvećavala. Gomile ljudi su se načičkale po obodu, ali na svim dostupnim terasama i prozorima koji su gledali na ovu stranu. U zalivu nije bilo jahte čiji putnici nisu izašli na palube. Ovamo gore, vetar se igrao sa njihovim glasovima i do Džonija nije dopiralo ništa jače od šapata. Taj šapat je pažljivo osluškivao, uživao u njemu i crpeo još hrabrosti i inata koji su mu bili preko potrebni. Stotine lica je širom otvorenih očiju pratilo svaki njegov korak.

A on je među svima tražio samo jedno. Onog malog, drskog dečaka. Nije ga bilo na terasi, na barkama, čak ni stenama. Konačno ga je ugledao u rascepnu između dva talasa. Kao da je to najnormalnija stvar na svetu, brčkao se između vodenih grdosija koje su se svom silinom razbijale o obalu.

Teško je bilo videti išta na malom licu sa ove daljine, ali Džoni je bio prilično siguran da se nije smejavao. Mašta je dopunjivala ono što oči nisu mogle da fokusiraju. Nije

bilo ni prezira niti podruge. Kao i pre, bio je to izraz čistog nerazumevanja. Smešno je pomisliti da je mogao da zna ko je Džoni Vajsmiler, bio je isuviše mali da bi ga video čak i u bioskopu, kamoli u vestima kao plivača. Glupi ponos koji je pokazao ranije mu je služio samo da iznervira Martina. Dugogodišnji menadžer i sve češće dadilja mu je u poslednje vreme bio jedina prava zabava.

Znao je takve klince, i sam je, nekad davno, bio jedan od njih. Tada je i on imao svoje idole koje je obožavao. Znao je kako su sa oduševljenjem pratili svaki njegov podvig u bazenu. Čak i posle, ušunjao bi se u bioskop da bi ih gledao kako navijaju za Tarzana, iako je taj doživljaj za njega bio tek bedna zamena. Ipak, oni su to posmatrali sa istim divljenjem, kao da su u pitanju prava junaštva.

A sve to je prekratko trajalo.

Tako kratko...

Staza kojom se kretao je bila tek nešto više od par kamenova tu i тамо, uglačanih od nebrojenih stopa koje su ih izabrale kao najbolji put preko naizmenično oštrog i klizavog obronka.

Nebrojene stope... Džoni nije znao ništa o ljudima koji ovde žive. Žive od sitniša koji im turisti daju da bi rizikovali vrat za njihovu zabavu. A opet, ima tu nečeg više... *Odakle mu sad ta ideja?* I kako je to pomislio, kao da je video senke skakača kako zamiču ispred njega. Čkilji, zaslepljen niskim suncem. Nema nikoga.

Ali osećaj prisustva ga ne napušta. Pokušava da se priseti šta je sve sinoć popio, misli o tome koliko numereni život utiče na njegova čula.

Senkama se pridružuje i zvuk. Zvoncare, čegrtaljke i tiho zapevanje. Stene prave više zavoja na stazi pre nego što se dođe do mesta za skakanje. I čim dođe do jednog, kao da vidi nekog da zamiče za sledeću okuku.

„Ima li koga тамо?“ zapita bojažljivo, pa opet još jednom, jače i ovaj put bez drhtanja u glasu.

Uzvrati mu kikot i razigrane senke. I dalje mu se smeju! Kao i njegovi bivši drugovi iz reprezentacije. Vrlo brzo je prestao da ide na okupljanja bivših šampiona u plivanju. Iako je mogao sve da ih kupi zajedno sa njihovim kućama, kolima i godišnjim ulaznicama za „Jenkije“ nije mogao da ne čuje podsmešljive komentare u tarzanovskom infinitivu kad god bi okrenuo svoja orijaška leđa.

Zaškrguta zubima. Pokušao je da prati zvuk preko izbočina.

Na prvom sledećem ispustu, morao je potpuno da se priljubi uz stenu leđima i napipava naslepo gde će spustiti nogu i za šta će se uhvatiti. Osetivši parče na koje mogao da se osloni, zabaci telom da bi dobio na zamahu i prešao preko. I levom nogom ugazi pravo u pelikanovo gnezdo. Tačno je pod stopalom osetio kako krcka par jaja kad se jedan od roditelja ustrmio pravo na njega. Ptičurina mu je prišla spreda i lako je mogao da je otera, ali dovoljno je bilo da ga samo malo zakači krilima, pa da Džoni izgubi osetljiv balans. Zamlatarao je rukama kao njegov prijatelj Čarli Čaplin u svojim filmovima, samo sada nikome to nije bilo smešno, ponajmanje Džoniju. Izvio je leđa i zaledio se, napet kao struna. Ni napred, ni nazad. Makar je pelikan odleteo. A onda je leva noga počela polako da mu klizi pod masom isteklom iz jaja. Milimetar po milimetar.

Pašće! Šta bi Tarzan sada uradio? A onda ga neko uhvati za ruku i povuče u sigurnost. Prilepio se poput školjke uz stenu, priljubljujući svaki dostupan delić tela uz izvesnost kamena. Srce mu je lupalo tam-tam ritmovima džungle.

Konačno skupi hrabrost da odvoji lice i pogleda svog spasioca. Bila je u malom belom jednodelnom kupaćem, devojčica sa rupicama na obrazima. Radoznalo gaje posmatrala, kao da se čudi šta će ova nezgrapna zver na mestu koje pripada samo razigranim malim stvorenjima poput nje. I pelikanima, naravno.

Uspeo je da iscedi jedno „muchas gracias“.

Gledala ga je pravo u oči i on se oseti neobično postiđen. Onda se okrenula na peti i odsakutala dalje niz stazu na kojoj bi i divokoza birala korak. U trenutku kada se pokrenula, nestalo je senke koju je pravila na Džonijevom licu i ponovo je bio zablesnut. I, najednom, to nije bila devojčica, već mlada devojka u lepršavoj beloj odori i sa metalnim prstenom na glavi koji joj pridržava nemirnu kosu. Poluprozirna tkanina otkriva zrelo telo.

Ponovo se začula pesma, ali nije bilo veselih tonova u njoj. Više je ličila na žalopojku. I, iako nije razumeo reči, Džoni je znao da je to pogrebna pesma. Najzad, odakle god da smo, pesme su iste.

Halucinacija nije nestala, i u prostoru između Džonija i devojke se materijalizovalo još nekoliko figura. U pitanju su bili muškarci, u mnogo bogatijim odorama nego devojka. Džoni se

prisećao filma u kojem se Tarzan bori protiv ovakvih tipova. Bili su to majanski sveštenici, ili tako nešto.

Pesmu su pevali oni, grubim ali sugestivnim glasovima. Prvi u nizu je pred sobom držao koplje sa vrhom od vulkanske stene kojim je gurkao devojku. Napredovali su polako, poput Džonija ranije, ali nisu prestajali da zapevaju. A on nije mogao da odvoji pogled.

Iznenada, kako se pojavio, prizor je i nestao. Na Džonijevom licu je opet bila senka. Koju desetinu metara dalje, stvarna devojčica mu je mahala dok je oko njenog tela plamteo oreol sunčeve svetlosti.

Džoni krenu dalje, pogleda uprtog u stazu i svoj sledeći korak. *Ne, definitivno mu nije bilo dobro...*

„Žrtvovanje devica je bilo opšteprihváćeni običaj u svim plemenima sa kojima je narod iz Akapulko zaliva imao kontakta. Oni sami su bili malo pleme i živeli su opkoljeni stenama koje su ih štitile od osvajača. Nije bilo prostora za piramide u slavu bogova na uskim plažama uz more na kojima su smestili svoja sela. A opet, sve što su imali je zavisilo od promenljive čudi vremena. Ovdašnji narod je verovao u bogove vetra i mora i, vrlo neuobičajeno za primorske narode, u majku zemlju. Molili su se da ne zdrobi svojim stenovitim zubima krhke barke koje su se vraćale sa pučine.“

Ali vrlo uskoro, njihove skromne naseobine su bile progutane od strane velike majanske civilizacije koja je bila u ekspanziji. Sa Majama je došlo i obožavanje Sunca i žrtve u njegovu slavu. Sveštenici osvajačke vojske su brzo našli način da ispoštuju svoje principe – bacali su žrtve sa litica u uzbrkano more, a podmukle stene su vrebale tik ispod površine.

Možda se u čast ovih žrtava, ali pre svega da bi zabavili bezbrojne turiste, već generacijama neutrašivi mladići i dečaci, čuveni „letači sa stena“, sami bacaju sa litica prkoseći smrti.“

Knjiga „Akapulko u džepu“ je odavno stajala rasklopljena na stolu, upravo na stranici sa ovim tekstom, ali Martinu i Džoan nije bilo do čitanja.

Mesto koje je najveći broj skakača odabrao kao tačku odskoka bila je malena zaravan stisnuta između dva stenovite gromade. Čak je krak ravnog tla zalazio direktno u stenu, tvoreći minijaturnu pećinu. Iako je bila jedva vidljiva iz hotela, sasvim je zgodno mogla da posluži kao odmorište

posle uspona i pred pripremu za skok. Pa i više od toga. Bilo je tu i malo đubreća, prazne flašice koka-kole, peškir, čak i par upotrebljenih kondoma. Džoni se osećao kao da je uznemirio privatnost nečijeg doma.

Najpre nije video gde je nestala devočica, da bi u samom dnu procepa ugledao beličast kostim. Koža joj se spajala sa tamom zidova.

Džoni krenu ka njoj. „Hej, ne plaši se...“ reče i pomisli kako je apsurdno što to govori. Verovatno ga ne razume, i, u stvari, on je taj koji se sada plaši.

U pećinici je već bio mrak, ali su se Džonijeve oči brzo privikle na nov odnos svetla i tame. Glatki zidovi su samo naizgled i iz daljine bili proste tamne površine. Tek kad im je prišao sasvim blizu, ugledao je brojne komplikovane crteže i šare kojima su bili oslikani. Prvo što je mogao da razazna je bio prizor od kojeg su mu se naježile dlačice na rukama. Muškarci u svešteničkim odorama i bela prilika ispred njih. Crtež devojke koju vode na žrtvovanje začudo nije izbledeo, iako je delovalo da su svi crteži prastari. *Mora da je ponovo docrtavaju.* Pomisli Džoni.

Ponovo obrati pažnju na devojčicu, koja se šćućurila na mestu gde su se spajali zidovi, tavnica i pod. Posegну rukom ka njoj ali ona odbi njegovu šaku zamahom ručice.

„Go... Home!“ oči su joj bile pune suza.

„Ne razumem?“

„You! Go home. GO HOME!!!“ vrištala je.

„Čekaj. Nisam želeo da te rasplačem, samo bih da pokažem da mogu da radim što i vi... Nemoj... Smiri se malena. Nisam hteo...“ Blebletao je gluposti, nepovezane delove rečenica i znao da je za nju to upravo to – Tarzanov govor koji ne razume i ne zanima je.

„No comprendo!“ vrissnu najzad na nju.

Devočica stisnu usne i zgrabi svojim obema šakama njegovu jednu. I opet blesak, i opet devojka u belom. Sada joj je tanana odeća bila poderana na nekim mestima i na ogoljenoj tamnoj koži su mogle videti brojne posekotine i uboji. Još uvek se držala jednom rukom za malu pukotinu u steni, ali ju je neko vukao za drugu da bi je izvukao iz pećine. Preneražen, Džoni shvati da je on čovek koji vuče devojku.

Scena je već davno odigrana, ali Džoni više nije bio tek puki posmatrač. Iako nije rukovodio svojim/sveštenikovim postupcima, mogao je da oseti mržnju prema ovom bednom,

tihom narodu koji voli samo more i stene, kao i bes zbog njihovog tihog prkosa i prezira prema svima koji usurpiraju ono što je samo njihovo.

Pošto su malo zasladili svoju današnju dužnost, sveštenici su mogli da obave ono zbog čega su svi bili tu. Izvučena na svetlo, devojka je priključena drugim dvema devicama. Tehnički, ona sad i nije bila baš pogodan materijal za žrtvovanje, ali ko će to znati?

Sveštenik/Džoni podiže u vis koplje i zaklikta. Odgovori mu hor odobravanja. Na mestu gde se nalazio hotel „Eldorado“ sada je video grupe blatnih koliba koje prekrivaju jedna drugu. A sve krovovi i dostupne stene su bile prekrivene masom koja je urlala u transu. I Džoni je mogao da oseti kako ga religiozni zanos preplavljuje.

Obratio je nanovo pažnju na devojku. I opet taj prkos u očima. Nije imala čemu da se nada, ali čak ni u ovom trenutku, naročito u ovom trenutku nije bilo mesta nepoštovanju bogova. O da, ide prva dole. A onda se desilo nešto neobično. U vazduhu nasuprot litice prhnu čitavo jato pelikana. Kao da je svet malo klecnuo. Džoni odjedanput izgubi ravnotežu. Bio je sam na ivici stene i gledao u devojčicu.

Sagnula se i sa tla uzela malo prašine i peska. Pokreti su joj bili mirni, pomalo teatralni, kao da izvodi neki stari ritual. Podigla je ruku i posula se prašinom po glavi. Zatim je otvorila šaku i dunula. Oblaćić se za trenutak formirao nad prazninom da bi ga odmah zatim razvejao vетar.

Okrenula se ka Džoniju i rekla: „You, Tarzan.“ I onda nestala.

U dva koraka je bio na ivici, da bi video kako savršeno izvija telo da bi se pripremila za uranjanje u vodu.

Letela je devojčica, samo što je naizmenično to bila i devojka u belom.

Možda je razumeo, ali ne potpuno. Sigurno je bilo samo ovo: i Džoni i sveštenici su bili na pogrešnom mestu u veoma pogrešno vreme.

Tlo se zatreslo, sada i tada, a tamo, na terasi „Eldorada“, Džoan je pala u nesvest.

Možda se u sadašnjosti tek koji kamenčić skotrljao niz padinu, ali tamo gde je Džoni sada bio komadi stena veličine lubenica su fijukali oko glava grupice na litici. Prvi koji je odleteo je bio čova sa kopljem, maltene presečen u pojasu

oštrim diskom odvaljenim tamo negde u visinama. Džoni je i dalje gledao u vodu, iz koje je konačno izronila nepovređena devojka. Frenetično je mahala preostalim devojkama, pozivajući ih da je prate. I one su hitro izvele mali ritual, pre nego što će se vinuti u vazduh. Jedan od sveštenika koji je bio oboren na tlo zamalo je uhvatio poslednju za rub haljine, kada mu je kamen pao pravo na šaku, drobeći je u kašu.

Tek nakon što ga je par oblutaka pogodilo u glavu, Džoni se oslobođio prikaza. Kao i tog kobnog dana pre mnogo vekova, i danas litice Akapulko zaliva drhtale su od unutrašnje napetosti.

Na terasama hotela skoro da nije bilo ljudi, ali se jasno čula vriska dece i žena. Nije smeо da ostane više na ovom mestu.

Džoni se nasmejao samom sebi. Stomak mu se prelivao preko opasača šortsa za kupanje. *Šta je, kog đavola, mislio?* Pokušao je da se prisjeti pravilnog položaja za skok, redosleda pokreta... ali sve je bilo kao u magli. *Šta bi Tarzan uradio?*

I onda je skočio.

Dok je leteo, tako polako, mogao je jasno da vidi vodom sakrivene stene. Devojčica je već otplivala malo dalje, i one su se polako ali sigurno uzdizale ka površini i grupisale.

Nemoguće! Neće biti vode u koju može da uroni. Ali svi ti skakači... I onda mu je konačno bilo jasno. Za njih je postojalo mesto gde da uskoče, ali ne i za njega.

Mozak nije ni bio svestan kada se rasparčao pri direktnom udaru u stenu, tik ispod površine vode. Džoni je nastavio da pada, i možda se tek mnogo kasnije zapitao gde je ta voda....

Samo su se videla široka leđa koja vire iz, najednom, veoma mirne vode. Oko tela su plutali nezainteresovani pelikani, lagano se ljuljuškajući. Onda jedan zaklikta grlenim glasom i ostali mu se pridružiše.

POGLED I DODIR

O čemu da govori? Sedi za drvenim stolom, gleda predmete oko sebe i ne dodiruje ih prstima. Miruju. Nepokretni su. Na njih pada prašina. Prašina. Kao prirodna prljavština. Na drvenim ogradama iz detinjstva. Ili kao tanki i skramasti sloj mahovine na kamenju. Možda predmeti kriju nešto? Možda su samo vidljivi delovi nečeg jako važnog, nečeg što upravlja životima ljudi? On više ne vlada situacijom u kojoj živi. Kao da je neki manji brod koga nosi jaka rečna struja. Moglo bi se reći: više ne vlada svojim životom, telom, pa možda ni svojim razmišljanjima. A kako to? Pa, jednostavno. Postao je invalid. Noge mu se jedva pokreću i s velikom mukom se kreće, koristeći drveni štap. Ruke su mu jako ukočene, utrnule ili se ponekad grče. No, tu je i veliko zaboravljanje. Ne seća se, kao nekada, svega i precizno. Recimo, dešava mu se da zaboravlja gde je stavio ključ, pero, novine, mobilni telefon, neki komad odeće ili sat.

Prošlost i porodica? Često je mislio na njih. Njegovi preci su sigurno izazivali patnje kod drugih ljudi. Neki su čak bili istorijske ličnosti. O njima su pisane i knjige. Porodica mu je možda bila rob istorije i tih priča, pa i legendi iz prošlosti. Tako je prošlo i njegovo odrastanje i vaspitanje – uz poučne, pa i stroge priče i učenja od važnih predaka na koje se, navodno, trebalo ugledati. Bili su pravi gospodari u XIX veku, moćni političari, sposobni da, možda, naredi ubijanje, slanje u rat ili tamnicu.

Nekada je studirao filozofiju. Kroz čitanja gomila knjiga pokušavao je da otkrije ono što bismo mogli zvati istinom. Uživao je u tim igrama reči, u tom ponekad zagonetnom jeziku mislilaca, mudraca i filozofa. Uživao je u toj igri, ali i u ozbiljnosti s kojom se govorilo o važnim stvarima: o smrti, postojanju, radu, radovanju, razmišljanju, čulnosti, o vremenu, o onome što ljudi čine. I čitao je nove i nove knjige. Kao da su to tajanstveni prostori u koje se krišom ulazi. I nastavlja dalje da se kroz te prostore putuje. Čak ni njegovi profesori nisu znali da odgovore na mnoga njegova pitanja. Mada je znao da mnoge od tih tajni zapravo znaju priprosti ljudi koji o tome

i ne govore. Jezik kojim se govorilo i pisalo bio je daleko od života, od onog što se pred njim, ali i u njemu događa i menja. Ne, nije izgradio sistem pomoću koga bi nekako nastavio svoje putovanje od rođenja do smrti. Ni ljudi od kojih je učio nisu u tome uspeli. Poneko od onih koji su napisali razne knjige, koje je čitao, došli su do toga, ali to mu nije bilo dovoljno. Ali voleo je da sluša neke pesme Leonarda Koena. Ili muziku Georga Hendla. Recimo, "Wassermusik". Da ga ti zvukovi spajaju sa nečim bližim plemenitosti i večnosti. Mada reč večnost ili ono što tako nazivamo nije naša ljudska stvar. Nama su bliži prizemniji digađaji i doživljaji. Pa i ono što se može čulima osetiti. Da, znao je i da su ova i ovakva razmišljanja samo spekulacije nekog čoveka koji ne živi u bedi i nestasici. Lake reči kao pena na vodi. Iako su njegovi životni problemi bili teški, nisu bili onakvi kao kod ljudi koji su živeli usred brutalnog sveta otimanja, siromašenja, gladi, teškog fizičkog rada i nasilja. Čak i jezik tih ljudi bio je neposredan i nije prikrivao već otkrivaо stvari. On se ipak zavaravao i tešio najdubokoumnijim učenjima, filozofijama i rečima, čokoladnim bombonama viših društvenih krugova. Ali i pored svega voleo je psovke. Bile su istinitije, životno sočnije i emotivno otvoreniјe nego druge reči.

I sad mu se ovo dogodilo. Postao je mnogo sporiji u svemu, više bogalj i čovek sa telesnim nedostacima, možda je čak postao i gluplji. Nisu ga zanimale reči i priče ljudi, već samo dela i ono što ti ljudi mogu da urade. Njihovo delovanje je bolje govorilo od svih reči i priča. Novo iskustvo ga je usmerilo prema drugim traženjima. Bio je drugačiji od zdravih i normalnih ljudi. Znao je da ga mnogi žale zbog stanja u kome se nalazi i zbog onoga što mu se dogodilo, zbog onoga što je izgubio ali bio je svestan i da je sada ipak u nečemu što ga pomalo isključuje iz društva i rada onih zdravih. Naravno, nije više mogao da se meri ili da se potpuno upoređuje sa njima. Bez obzira na lepe i ljubazne reči mnogih od njih. Mogao je jedino da računa na njihovo milosrđe, njihova saosećanja. Više nije bio borac u džungli. Znao je da su sebičnost pa i okrutnost nešto što mnoge ljude kralji. Ali tu ništa nije mogao. Sada je bio drukčiji. Sa svojim nerešivim problemima, telesnim patnjama i duševnim mukama. A drukčiji ljudi baš nisu najomiljeniji.

Izlazio je u baštu kuće u kojoj je živeo. Gledao je sve oko sebe. Travu, bilje, drveće, vevericu koja skače sa drveta

na drvo, mačku koja se provlači kroz ogradu. Uzimaо je malu ručnu testeru i sekao grane i grančice sa niskog drveća i velikog šipražja. Ili se saginjao i u travi nalazio divlje, sićušne i crvenkaste maline i brao ih. Da, ponekad bi ubijao moljce na zidu sobe u kojoj je spavao. I krupne pauke. Tim akcijama i aktivnostima kao da je ipak dolazio do neke istine. Nove istine o svetu u kome živi, u svetu koji, eto, i tako dodiruje. Sa kojim i tako ima nešto. Ne može se reći da je i ranije imao neki celovit i dovršen pogled na svet. Ali pokušavao je da na taj svet utiče. Saradivao je u jednim novinama. Uređivao ih je i u njima je pisao. I na taj način je htio da utiče na ljude, da im prenosi neka svoja saznanja i iskustva i pokušavao je da menja svet. Da, nekad su mu reči puno značile. Ali sada je video da one ipak malo imaju veze sa onim što ljudi zovu stvarnošću, realnošću svakodnevice, sa onim što je njihov život od jutra do večeri. To saznanje ga je činilo još nesrećnijim, ali ipak je nastavljao da živi, da se trudi da potpuno ne potone u nekakvo očajanje, u nešto što bi ga odbilo od nastavljanja života, od govorenja o stvarima, od malih i velikih delovanja. Dobro, znao je da reči deluju u ljudima i izazivaju određena osećanja, podstiču ljude da čine ovo ili ono.

A znao je još nešto. Ubrzo i posle svega doći će do onoga u čijoj blizini se našao, ali je to nekim čudom izbegao. Da, doći će do ništavila. Njegov pogled će obuhvatiti ništavilo. Možda će ga čak i dodirnuti. Kao što se ovde na Zemlji dodiruje ledena santa ili usijani komad gvožđa. I to će možda biti gola istina za kojom je nekada tumarao po silnim pročitanim knjigama. Pogled na nju i dodirivanje postaće jedno. Razmišljanje, gledanje i doticanje stvarnosti, istine, onoga što je činjenica, biće tako zauvek jedno. Doći će do toga, ali to mu ničemu neće poslužiti u ovom životu, pod ovim vedrim ili oblačnim nebom, već će on zauvek ostati sa tom istinom. Postaće i on deo nje.

Onda je u sobu ušla njegova žena. Odrasla na zavaravanjima i samozavaravanjima onih koji su pričali o komunizmu i socijalizmu, nažalost, bila je sklona da koristi reči kao oblik stvaranja alibija za nešto što radi ili ne radi. I sad mu je ponudila da popiju čaj. On, zapravo, nije baš voleo da piye čaj. Čajeve je gotovo na ritualni način svakog popodneva pio njegov otac. Setio se kako je svom ocu davno poklonio knjigu o japanskim čajnim ceremonijama. No, ženi je sada rekao da će rado popiti sa njom taj voćni čaj. Bar će osetiti njegov egzotični

miris i ukus. Možda će se tako i kroz taj ritual bar malo približiti ženi. Nažalost, nisu imali decu, ali nekada su bili jako bliski. A sada, posle svega što mu se desilo kao da mu je postala najbliža prijateljica. I tako, seli su jedno naspram drugog i pili čaj, zveckali šoljicama i kašičicama, ponekad se gledali u oči. Ali čutali su. Mada je u njemu i dalje bila slika onoga što će mu se dogoditi. Slika onoga što će spojiti njegov pogled i dodir tela. Onoga moćnog i žestokog, onoga iznad svih reči i ljudskih priča, onoga svima nama dalekog, ali ipak i bliskog, onoga što i pored svega, mi slabašni ljudi, mi prolazna, često nedosledna bića, nećemo moći da izbegnemo.

ŠLEZINGER JE MANJE – VIŠE UMRO (ODLOMAK IZ ROMANA)

1

Smučilo mi se roštiljanje s prijateljima. Evo i zašto: u stvari, to *zašto* će ipak morati da sačeka jer sam potpisao ugovor s izdavačem po tabaku. I to za roman! Ipak i meni idu na živce opširnosti i čekanja, zato ču odmah da iznesem problem. Da problem. Pro – blem!

Kako se porodična okupljanja mojih prijatelja i mene svode na njakanje sa sitnom decom i prepričavanje dečijih „ći, ču, će” fazona, ponekad mi se sama nametne misao da se izdvojam i kao podložim vatrui raspalim roštilj. Da, roštilj koji navodno još više učvršćuje veze. Da, veze.

A onda sam uleteo u sopstvenu klopku. Pitanje je da li svi imamo kompulsivno – prililne neuroze, ali u svakom slučaju, neko ko svaki dan sluša kako su njihova deca „neverovatno napredna za svoj uzrast, i kako je to uglavnom njihova vlastita zasluga” (mislim na roditelje) (i Džon Lok¹ bi se prevrnuo u grobu), a taj neko ko to hronično sluša sam ja. E, taj neko sigurno ih ima, mislim na neuroze, uostalom otud i ova konfuzija u kompoziciji. Ele, hteo sam da potpalim vatrui za tradicionalno okupljanje oličeno u cvrčećim mesnim odrescima (ljigava gomila prideva, ali dobra za ispunjavanje pomenute norme izdavača za ro - man). Pošto imam, kako sam već naveo, pomenute neuroze, da neuroze, učinio sam ono što bi i većina drugih takvih potpaljivača vatre učinila – uzeo sam tabak starih novina. Da, novina. Ali, sledeći svoje tikozne porive, počeo sam te novine, nažalost, da čitam pre nego ih uhvate plameni jezici (kakva jadna jezička konstrukcija, ali jezik mi je omiljen termin, i u ovom slučaju navodi na asocijacije, stoga mu je oprošteno).

Pomenuti jezici još nisu stigli da se iskažu jer mi je do ruku dopao famozni sarajevski časopis ORBIS, iz 1989. godine.

¹ Džon Lok Prema glasovitoj enciklopediji Britanici pripadnik socijalne teorije u vaspitanju dece. Ovo je ujedno i poslednji put da se Džon Lok pojavljuje u ovoj knjizi, jer nikao, ni on, a ni neko od njegovih pravnih naslednika nije platilo reklamu (ma koliko eventualno pizdili*).

* Pizdili – štih proba za gadljive čitaoce, kako bi na vreme odustali.

Pre nego nastavimo s prelistavanjem Orbisa... Ne valja početak rečenice. Da probamo drugačije:

Čitajući aktuelnosti iz tog vremena... (ovde je prekid iskaza, odnosno ustupak izdavaču koji mi je uslovio određeni broj rečenica koje nemaju više od pet reči)... Dopala mi je do ruku osmosmerka u kojoj su popisani tadašnji književni prvaci Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Da, prvaci, da, republike, ili da, Jugoslavije. Ne treba navoditi da, poput crtanih filmova Warner Bros productiona* (fusnota za ovo malo kasnije), poreklo olovke pri ruci ne treba istraživati. Tako sam odmah počeo da rešavam pomenutu osmosmerku, već unapred predviđajući rešenje. Čitajući popisane pisce uvideo sam da nema tadašnje perjanice bosansko-hercegovačke, i uopšte jugoslovenske literature, Ive Andrića. Ali, pomislih, to je zasigurno konačno rešenje, tim pre što piše da ostaje devet neprecrtanih slova koliko ima i njegovo ime i prezime. I pored tih prepostavki počeo sam da rešavam, misleći da je i to u svakom slučaju bolje od naduvanog hvalisanja prijatelja.

Evo te famozne osmosmerke:

Ć	I	V	O	R	O	O	Ć	Š
Ć	I	R	E	LJ	Š	I	O	I
D	L	V	A	K	V	T	K	Ć
A	E	Č	O	O	A	S	O	I
V	A	V	K	M	V	P	P	N
I	A	R	A	E	I	O	Z	E
Č	B	T	N	Ć	P	L	I	L
O	I	A	N	A	G	E	E	E
Ć	J	R	N	A	R	D	I	S

BRKOVIĆ, ĆOPIĆ, ĆOROVIĆ, DAVIČO, ERIĆ,
JANEVSKI, KOVAČ, MATIĆ, MATOŠ, OLJAČA, POPA,
SELENIĆ, SELIMOVIC, SIDRAN

Usledio je šok. (Priznajem, jeftin način da ispunim izdavačevu normu od pet reči). Rešenje koje sam dobio izgledalo je zapanjujuće! 9 slova čitana redom daju rešenje koje nisam mogao ni da naslutim. Da. Na-slu-tim! Pisalo je Š L E Z
I N G E R! Muzičkim rečnikom rečeno: Šle-zin-ger! Čuđenje

postaje još veće kada sam zatražio od prijatelja - kojima takođe nije bila nepoznata jugoslovenska književna scena – da reše osmosmerku. I nakon njihove pretrage jedini koji je došao do rešenja Šlezinger bio sam ja. Međutim, tešilo me ono što je pisalo na dnu strane u Orbisu: "Jeste, Saviću – pisalo je dalje – sviđalo se tebi ili ne, rješenje i jest Šlezinger, i to Willi Šlezinger. Hvala što čitaš naše novine."

Javno sam pristao da mi kao okolnost za jedinstveno rešenje osmosmerke pripisu količinu popijenog piva koje ide uz roštilj, a već sutradan počeo sam sa istraživanjem, kako bih video ko je i šta je lik koji me pravi budalom. Dakle, tako je počeo slučaj Šlezinger. Da. Slučaj!

Odmah sledećeg jutra nisam uopšte mogao da se setim nikakvog roštiljanja s prijateljima, međutim to mi ni malo nije smetalo da... Jebi ga... Sad više nisam siguran da je to bio Orbis. Sad više nisam siguran ni u šta.

2

Kolikogodsam nastavljaodaljeda istražujem etimologiju *Slučaja Šlezinger*, toliko mi je bilo više dilema, a manje jasnih stvari. Pošao sam naravno prvo od glasovite enciklopedije Britanicca, međutim, ta, navodno znamenita enciklopedija Britanica (jedno ili dva c?) ne navodi Willija Šlezingera, ali sam isto tako svestan da Englezi, kao stare muvare, i uopšte ljudi koji daleko više znaju nego što hoće da kažu, svesno hoće da navedu na kriv trag. Dokaz za to je (prekid zbog pomenutog uslova izdavača od pet reči)...

Dobro, de, Britanicca je nepouzdana i nije mi dala traženi odgovor. Međutim tu je Larouse (jedno ili dva S?, pitanje za lektora, ako ovako prođe u štampanom obliku, znači ni on ne zna odgovor.)!

(uzgred, zna li neko kako da eliminišem ovu crtu iznad?)

LAROUSSE:

Šlezinger Irving (Irving Schlesinger, rođen 1882) Američki hemičar. Naročito su mu značajni radovi o primeni dvogubih hidrida u organskim sintezama (litijumaluminijumhlorid, natrijumborhidrid, i dr.)

Šlezinger Džon (John Schlesinger, rođen 1926) Britanski režiser. U filmovima *Darling*, *Daleko od lude gomile*, *Ponoćni kauboj*, *Nedelja, prokleta nedelja*, *Maratonac*, *Vernici zla*, bavi se tumačenjem dilema savremenog čoveka u najboljoj tradiciji engleske realističke škole.

Šlezinger Josip (1794 – 1870) Prvi vojni kapelnik i kompozitor u Srbiji. U Srbiju došao iz Novog Sada. Osnovao Knjaževsko – serbsku bandu, sakupljao narodne pesme i komponovao prve vojničke marševe.

Šlem Deo lične ratne opreme vojnika i starešina, i zaštitno sredstvo pripadnika pojedinih zanimanja: rudara, minera, vatrogasaca, radnika u čeličanama itd. Štiti glavu od mehaničkih i drugih povreda, hladnog i vatretnog oružja, topotnog i radioaktivnog dejstva nuklearnih sredstava.²

Dakle, ni nakon laroussanja nisam znao ništa više.

Usledila je pretraga po internetu. Tu je bilo zanimljivih rezultata. Prenosimo doslovce pretragu po Googleu:

Web [Images](#) [Maps](#) [News](#) [Products](#) [Gmail](#) more Blogs Books Calendar Documents Finance Groups Photos Reader Scholar Video Youtube even more „

[Sign in](#)

Top of Form Google Bottom of Form	<input type="text" value="šlezinger"/>	<input type="button" value="Search"/>
Advanced Search Preferences		

Web Results **61 - 70** of about **3,830** for **šlezinger**. (0.16 seconds)
 Tip: Search for English results only. You can specify your search language in [Preferences](#)

[Chess Problem Database Server](#)

- [[Translate this page](#)]

---

² Odrednica koja je u ovu knjigu ušla po inerciji, međutim dobro štiti (iako to Larousse ne navodi) i od gluposti.

I ovde je fusnota jer prilikom kucanja nisam mogao da izbrišem ni ovu crtu iznad.

Тенис топки **Slezinger** - 3-ка Подходящи за мокра настилка.

Продуктът е добавен в нашият каталог на ... Уведомяване,

Съобщавайте ми за новини Топки **Slezinger** ...

www.sportlifebg.com/product_info.php?cPath=97_100&products_id=342&osCsid=a781a69ed7474c44798fe645... - [Similar pages](#)

<B>Our Team</B>

For over 30 years Mr. **Slezinger** has been connected with Israeli industry, mainly in ... Mr. **Slezinger** provides services to hundreds of satisfied clients. ...

www.team.4noa.com/the%20team.html - 6k - [Cached](#) - [Similar pages](#)

7

[Previous](#) [123456](#) [8910111213141516](#) [Next](#)

„Oprostite, da li sam to ja?”

Sejmus (Seamus): ~ Hini; NE Šejmas Šila (Sheila): NE Šejla

Šjora (Sciorra): Anabela ~; NE Sciora, NE Siora Šlesindžer

(Schlesinger): Džon ~; NE **Šlezinger** ...

host.sezampro.yu/jezikdanas/1-97/1-97_5.htm - 22k - [Cached](#) - [Similar pages](#)

kandidáti pro volby do krajského zastupitelstva kraje ...

Kardiolog FN HK. Ing. Jan Konvalina mailto:zastupce@muvrchlabi.cz subj. J.Konvalina. 11, TU. VPM, VPM, Zástupce starosty

Vrchlabí. Josef **Šlezinger** ...

www.ortex.cz/hoste/os/vpmos-kl.htm - 30k - [Cached](#) - [Similar pages](#)¹

*ovaj deo teksta je zaražen virusom, međutim čitaoci knjige u štampanom obliku ne bi trebalo da krive mene za vlastitu hipohondriju, obzirom da ova bolest nije zoonoza

Dakle, pretraživši internet po Google-u dobili smo na stotine odrednica koje nose oznaku **Slezinger**. To isto se može videti i kad bismo ukucali SCHLEASINGER ili bilo koju ili bilo čiju verziju ovoga imena. Wilija Sh(čitaj Š)lezingera nema pa nema. Uf! Ima tu odrednica i na rus.com, češ.com, engles.com, srps.com, chines.com etc jezicima, ali nema tražene!

Nepotrebno je navoditi kako mi nije palo na pamet da pretražujem po Wikipediji, obzirom da tamo svako može da upisuje svašta, što bi me još više navelo na krov trag. Postavimo stvari hipotetički: neka i стоји odrednica o Williju **Šlezingeru**,

ko garantuje za ispravnost podataka? Drugo, ko garantuje da je to taj Willi koji meni treba? Treće: ko kome danas išta može da garantuje? Zvuči kao opšte mesto. Jasno, ali to je još jedan ustupak, ovog puta najširoj čitalačkoj publici.

3

Već trojka, ili tek trojka?

Trljalo se dalje. Vredelo se pomučiti, jer sam bio potpuno ubedjen da sam na tragu senzacionalnog otkrića života i rada jedne zaista posebne ličnosti. (bljak's – engleska verzija uvreženog domaćeg termina *bljak*, kao komentar stilistike ovog pasusa.) Willi Šlezinger je svojim hudinijevskim³ metodama izbegavao lične kontakte sa mnom. Ipak sam odlučio da istrajem. Zvanično, u ovoj verziji koja ide u štampu, znao sam zašto vredi istrajati, nezvanično - to nisam znao.

Jedan prijatelj, koji uopšte nije mogao da zna da se bavim istraživanjem slučaja Šlezinger, sugerisao mi je da je pročitao najnoviji broj časopisa Havay Mistery. „U njemu se – kaže frend – pominje izvesni neobjasnjivi nestanak nekog naučnika, pisca, lekara, kurca – palca – kriminalca – Šlezingera. I – kaže prijatelj – taj lik, koji je bio neka značajna figura u svojoj branši - jednostavno je nestao. Sad se podigla i stručna javnost i prašina oko tog njegovog navodnog nestanka.”

Pošto nije znao šta istražujem, a nisam želeo ni da sazna, zaključio sam – mimo poklonika teorije zavere – da nema namenu da me podjebava (ovo ne treba čitati kao pođebava, nego podjebara) već da je sve splet okolnosti, to jest čista slučajnost. Zato sam mu i rekao da mi donese novine da i ja malo čitam te nadripojavnosti, i da se navodno zabavim.

Kad sam dobio primerak bio sam pomalo razočaran. Sve što mi je prijatelj ushićeno (pre)pričao stalo je u jedan novinski pasus:

Slučaj Šlezinger ne prestaje da pobuđuje pažnju ovdašnje javnosti. Prašina koja se podigla njegovim zagonetnim nestankom uznenirila je svetsku kulturnu i naučnu javnost. Istraživanja koja je Š. započeo, kao i njegov zagonetni kraj i dalje su predmet nagadanja i čaršijskih priča.

Dakle, nisam imao ništa.

³ Hudini - čuveni iluzionista i mađioničar

Prošle su puno vremena od tад (sic!). Od nekih konkretnih rezultata i dalje nije bilo ništa. U međuvremenu sam da bih prekratio vreme spavao, jeo, išao na posao, išao na koncerte, užgajao biber i čekao pravi trenutak da dođem do još nekog podatka.

To se i dogodilo.

U časopisu „VOICE OF ONTARIO“ (koji mi je dopao ruku pod istim okolnostima kao i olovka pri rešavanju osmosmerke, dakle na Warner Bros način) ne navodeći ni jedan biografski podatak, štampane su dve pesme pod imenom Williјa Šlezingera. Naravno, to nije dokaz da se radi o istoj osobi kojom se ja bavim, ali je svakako više od onog što sam dotad imao. Evo tih pesama:

BURKINA FASO

Tržište nomenklature je prezasićeno
To je nedvosmisleno utvrdila jednočlana komisija
Na čelu sa mnom,

Uprkos tome
Izvesna gospođa Bukrina Faso raširenila ruku (a i nogu)
dočekuje goste

Za belo pranje neko koristi Ariel
a neko vaginalete

NESPORAZUM

U sukobu između organoleptike
i drugih vodećih zapadnih sila
palim cigaru

Jer
poslednji put
sam žurio da odrastem
kada sam zajahao drvo u parku
žečeći
da parazitiram

na račun detlića
koji je dotičnu rupu stvorio

Te dve objavljene pesme čiji je navodni autor Šlezinger dale su mi, rekao bih, jedinstveno genijalnu ideju. Šta sam uradio? Jednostavno sam prisvojio te dve pesme i poslao ih različitim redakcijama pod svojim imenom nadajući se da urednici neće otkriti ko ih je u stvari pisao. To sam učinio iz dva razloga: prvi, jer su pesme toliko dobre da mi je žao što im nisam autor i drugi, mnogo važniji, jeste da - kad budu objavljene pod mojim imenom - oglasiće se njihov autor Šlezinger i pokrenuti tužbu protiv mene, prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima. To će biti prilika da izade iz ilegale i da ga konačno upoznam.

Niz novina je zaista nakon nekog vremena obajvio te dve pesme i to pod imenom *Nemanje Savića*, međutim, protiv pomenutog mene još uvek nije podneta nikakva krivična prijava. To znači da Šlezinger i nije tako naivan kako sam mislio. Dakle, i po cenu odricanja te dve pesme – on ne želi da izade iz ilegale.

Nastavio sam dalje i tako me hteo–ne hteo, kako to već u ovakvim knjigama biva, put slučajno naveo do bugarske granice. Dva carinika koja su se u tom trenutku našla тамо predstavljaju materijalni dokaz kako je netačna nezasluženo rasprostranjena tvrdnja da Bugari ponekad prevrše meru, odnosno nemaju granice. Sam granični prelaz ne zaslužuje opširnu deskripciju, dovoljno je što sam se uverio da postoji, i da Bugari imaju granice..

U stilu, sada već slavnog, Šlezingera (čija poetika nestajanja, kako je rečeno, ima uporište u radovima Hudinija), ne znano kako, obreo sam se u Nesebaru. Ta turistička odrednica na Crnom moru, utonula u vlasitu letargiju i splin, zahtevala je ubijanje dokolice. Tako su mi do ruku dopale bugarske novine *24 časa*. Sem izveštaja s lokalne političke scene, pregleda crne hronike i vodostanja, list je imao i književno – teorijsku stranu, koliko sam iz tog jednog broja mogao da zaključim, rezervisanu za elitna književna imena. U tim novinama prvi put tokom (koliko da lupim? ‘aj, nek’ bude – višegodišnjeg istraživanja) našao sam prvi trag o Wiliju Šlezingeru. Doduše, u uvodnom tekstu koji se nalazi iznad navodnog Šlezingerovog rada, autor,

izvesni A. Tringov se ograđuje i navodi kako je tekst koji sledi pronađen u zaostavšтини W. Šlezingera, i to je – kaže se dalje – ako ne sumnjamo u autentičnost, jedno od retkih pisanih dela koje je ostalo za Šlezingerom. Ono što izaziva nedoumice, kaže Tringov, jeste poreklo ovog teksta. Redakcija je došla do njega zahvaljujući ljubaznosti Šlezingerove žene, međutim, ni ona sama – kako kaže – nije bila sigurna da li je ona Šlezingerova žena, da li se on uopšte ženio, i konačno, da li je delo autentično. Zato u naslovu i стоји ограда redakcije.

PRIČA U ČIJU SE AUTENTIČNOST SUMNJA*

Dobro – rekoh u sebi, a možda i naglas, s obzirom na čuđenje slučajnih prolaznika mojom pojavom – ipak imam nešto. Pre nego nastavim istragu želim ovim putem da podržim bugarske kolege koji, rekao bih opravdano – sumnjuju u autentičnost teksta.

4 *(I SLOVIMA ČETIRI)*

A sad spec! I to kakav! Našavši se u jednoj od javnih čitaonica, (naravno, nije reč o groblju koje se smatra exclusivnom studentskom čitaonicom) pročitao sam i beogradski časopis za naučna istraživanja “Ocultis, Black and Rody” koji u broju od 12. januara ove godine donosi sledeći tekst koji je, naravno, potpisao W. Šlezinger:

FANTOMSKO OSTRVO ADA KALE

Izgradnjom Hidroelektrane Đerdap 1, te potom i HE Đerdap 2, otvorena je, kako se često navodi – nova stranica arhitektonske i tehnološke istorije. Pregalaštvo jugoslovenskih i rumunskih stručnjaka ostvaren je stoletni san o kroćenju Dunava, baš tamo gde je i najdublji i gde je njegova snaga i najveća – u Đerdapskoj klisuri.

Tako kaže zvanična verzija, da, verzija, međutim postoje i detalji koji nikada nisu obelodanjeni i o kojima postoji

zavera čutanja. Verovatno je reč o dogovoru obeju strana, kako jugoslovenske, tako i rumunske.

K v a d r a t
u čiju se
opravdanost
postajanja
sumnja.

Etimologija same saradnje jugoslovenske i rumunske operativne grupe zaduženje za čutanje datira još od 20. maja 1965. godine. Štampanjem zajedničkog izdanja prigodnih poštanskih maraka⁴ SFR Jugoslavije i Narodne Republike Rumunije. Nacrti dve poštanske marke prikazuju panoramu Đerdapske klisure i maketu brane sistema hidrocentrala u Đerdapu. Na markama je ucrtan naziv država „Jugoslavija” i „Romania”. Ovo je prvo zajedničko izdanje poštanskih maraka dveju država sa ciljem da se u obema zemljama upotrebljavaju marke sa istim motivima, sa dva naziva država i oznakom dveju valuta. Marke imaju nominalnu vrednost od 25 dinara, odnosno 30 bani i 50 dinara, odnosno 55 bani. Marke je štampala (ako je ikome na svetu to bitno) ofset štampa Državne štamparije NR Rumunije⁵. Dakle, zavera je eto, poprimila međunarodni karakter jer se nije mogla sakriti od druge strane (bilo jugoslovenske, bilo rumunske).

Naime, mnoge stvari oko toka same izgradnje nikada nisu, i verovatno neće biti obelodanjene. Jedna od najčešćih turističkih tura u tom kraju obuhvata i obilazak znamenite Trajanove table, odnosno TABULAE TRAIANA, koju je, navodno, postavio rimski imperator Trajan, i koja je, zbog potapanja originalne lokacije, jer je došlo do povećanja nivoa Dunava, isečena iz stene i podignuta na viši nivo za nekih tridesetak metara. Pre nego ukažemo na nedoslednosti oko pomenute table da se osvrnemo na lik i delo samog imperatora Trajana:

Trajanu je puno ime bilo Cezar Divi Nerve Filije Nerva Trajan Optimus Avgust. Rođen je 53. godine u Italiji, umro je

⁴ Katalog poštanskih maraka jugoslovenskih zemalja, Beograd 1980.

⁵ Gratis reklama jer je ova ustanova u tom obliku i pod tim nazivom prestala da postoji.

117. u Selinu. Rimski car od 98 do 117. Prvi koji je rođen van Italije. Zapovedao je vojnim jedinicama pre nego je postavljen za konzula 91. godine. Usvojio ga je Nerva 97. kao svog naslednika. Posle Nervine smrti, 98. godine počivšeg cara je proglašio božanstvom, a sebe imenovao Jupiterovim predstavnikom na zemlji. Smanjio je poreze, pomagao sirotinju, pokretao javne rade. Carstvu je pridodao Dakiju, Mesopotamiju i Partu. Bio je na pohodu u Aziji kada su na pokorenim teritorijama izbile pobune. Obeshrabren i bolestan, umro je na putu za Rim. Da, umro, ili: da, Rim – svejedno.

Zašto navodimo ove podatke? Zato što je Trajan od svih rimskih careva bio najpodesniji da mu se pripisuje autorstvo nad famoznom tablom. Najpre, nije rođen u Rimu, što mitološki nastrojenom srpskom narodu daje za pravo da mu pripisu kao mesto rođenja bilo koju naseobinu na današnjoj srpskoj teritoriji za koju se zna da je postojala u to vreme. Sledeća stvar je da je Trajan osvojio Dakiju, i druge susedne joj oblasti, pa naravno i podunavlje, stoga je činjenica da je pomenuti vladar hodio tim krajevima.

Da ne bi prošao na putu ka Aziji pored tako „živopisnih predela” kao pored turskog groblja, pripisana mu je Tabla kao dokument njegovog osvedočenog lirizma i trajne odanosti lepotama ovašnje prirode.

Dalje, pokretao je javne rade, što se takođe uklapa u sliku o njegovom neimarskom duhu.

Prema onom što danas piše na Tabuli Traiana kaže se ko ju je i kada podigao, međutim ni u jednom današnjem izvoru ne pominje se i stari natpis koga je potopio Dunav i koji nikada nije obelodanjen. Prema rimskom dokumentu HERCULANAE ETICA, koji se čuva u vatikanskom arhivu i koji je samo selektivno dostupan javnosti, stoji doslovce:

TABULA TRAIANA, ORIGINAL TEXT:

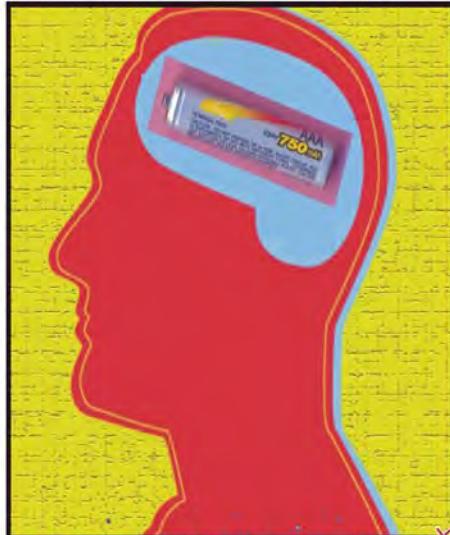
HSNGINIC

I ništa više!?

* Fusnota za Warner Bros Production. Producent crtanih filmova iz ove radionice (Duško Dugouško, Patak Dača etc) je Leon Šlezinger, Willijev prezimenjak. Ništa nije slučajno.

NE CVIKAJ GENERACIJO

Tekst:
Boško Obradović
Autor stripa:
Branko Đukić

ČOVEK JE
DANAS SVE PRAZNIJI U DUŠI

I PLANETU ZEMLJU POLAGANO RUŠI

OD RATA...

X

...DO RATA

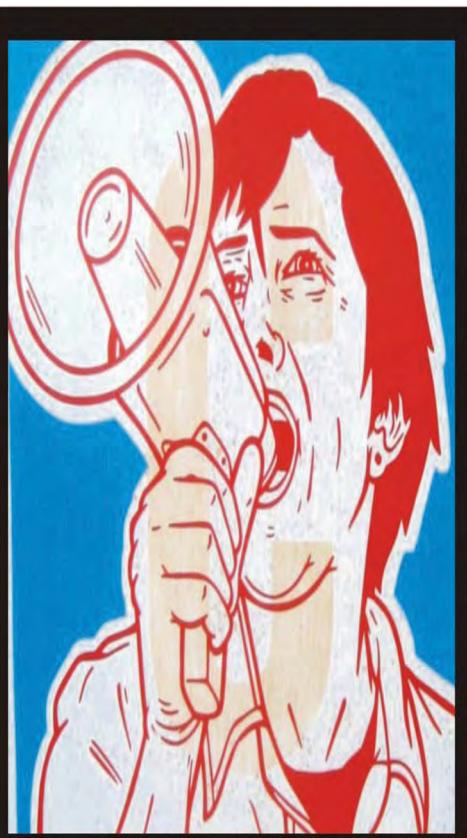
...OD VRATA DO VRATA

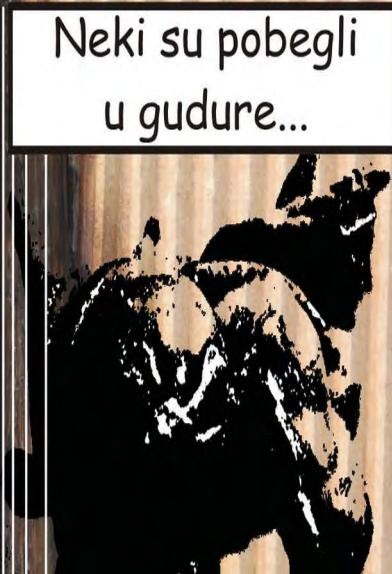
Gospoda lažu...

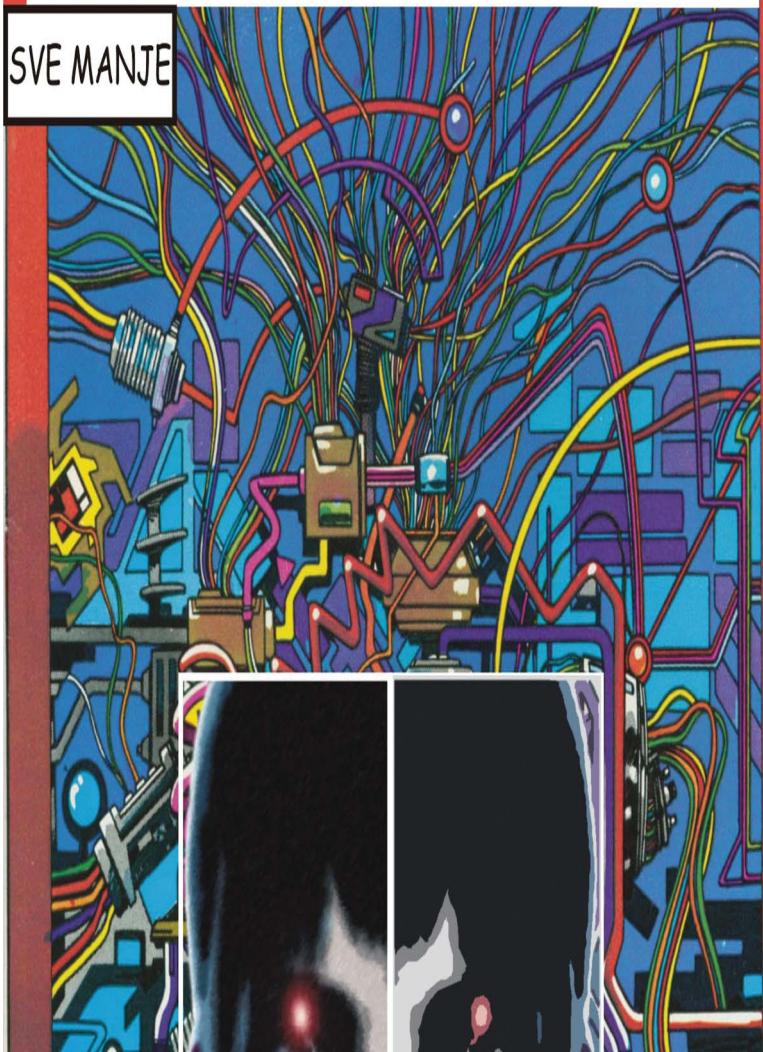
Spiker krešti

Neki su zaglavili na
psihozi

Neki su pobegli
u gudure...

PUTOPISI PUTOPISI PUTOPISI PUTOPISI

PUTO

► Open

Schedule package pickup right from your home or office at ups.com/pickup
Print postage online - Go to ups.com/postageline

PLEASE PRESS FIRMLY

UNITED STATES POSTAL SERVICE

INTERNATIONAL RESTRICTIONS:
WEIGHT / PROHIBITED CONTENT:

Weight restrictions apply. Mail, restrictions apply for commercial, institutional, and hazardous materials may be prohibited.

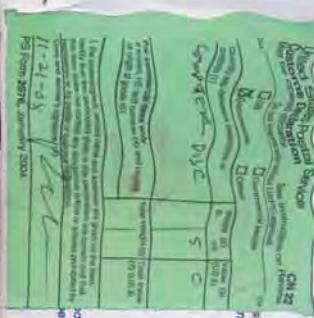
INTERNATIONALLY 4 POUNDS
WEIGHT LIMIT APPLIES.
Commercial, institutional, and hazardous materials restrictions apply.

PERFORM

Flat Rate
Mailing Envelope
For Domestic and International use
Visit us at ups.com

4500 4600 4700 4800

11-2-5
Postage 20¢ January 2000

© United Parcel Service of America, Inc. 1999
United Parcel Service and the UPS brandmark are registered trademarks of United Parcel Service of America, Inc.
All rights reserved. Other trademarks and service marks are the property of their respective owners.

Country of Destination/Point of destination:
SERBIA

BRANKO DJUKIC
4 DJURE
DJA KOVICA
23000 ZRENJANIN
VIKTORSOV CUNNIK

Transit time:
10 days

Delivery date:
10 days

Return date:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

Refund amount:
10 days

Refund method:
10 days

Refund date:
10 days

PUTOPISI PUTOPISI PUTOPISI PUTOPISI

GETEBORG

Put Geteborga krenuli smo rano. Iz noći stižem u tmurno vreme. Iako je aerodrom jednostavan i hladan, kad se pojave putnici vrata se sama otvaraju. To tumačim kao dobar znak. Kao što pokretne stepenice klize na dole samo kada tome postoji razlog.

Moje upoznavanje sa Švedskom počinje preko komšijskog malog grada Melnika u kome se nalazi jedan od pogona čuvene švedske celuloze. Reč je o najstarijoj fabriči papira. Po prvi put gledam proces proizvodnje tako važne stvari, mada mi više pažnje privlače kuće od drveta i jezero ispred. Jezero divno svetluca kad nema oblaka.

Na putu do kuće preživljavam sva godišnja doba. Ipak leto bira sunce. Verujem da sam ja tome zaslužna.

I nije u toj zemlji blagostanja svuda ravno. Padam spotaknuta rupom na pešačkom prelazu i istežem skočni zglob. Tog prvog dana nema štetnje. Tu su zavoj, led, jastuci i zanimljiv pogled s terase. Neprestano se čuju galebovi. Sve vreme očekuješ da ćeš videti more, samo ako se propneš na prste.

Prisustvujem nečemu što se po prvi put dešava u ovom mirnom kraju grada. Mladog Švedjanina ispred susedne zgrade zaklao Iračanin. Nacionalna određenost je jasno naglašena u medijima. Posao je obavljen vrlo precizno, žrtva je brzo iskrvarila.

Veliki broj Švedana sa po jednom ružom u ruci odlazi na mesto zločina. Dirljiva scena. Posle njih tu ostaje cveće, poruke, fotografije. Prepoznajem obeležavanje mesta smrti kao običaj svog naroda. U njivi, koju sam dobila u nasledstvo, stoji obležje skoro na sredini. Čovek je poginuo na putu, ali mu je glava odletela dalje.

Posle svega ostaju usta suva, bez reči, kao posle gledanja Bunjuelovog filma "Viridijana". Čula sam mnogo priča koje u sebi još uvek nose duh ratova na Balkanu ili Iraku. Islamski svet je vrlo lako došao u ovu obećanu zemlju.

Dnevna štampa je senzacionalistička. Pošto je kriminal znatno manji nego kod nas, može se danima pričati i pisati, recimo, o zločinu iz strasti. Tako da oni plašljiviji, a navučeni

na besplatnu dnevnu štampu duboko veruju da žive u jako nesigurnoj zemlji. Čak i oni koji su možda pre deceniju živeli u Srbiji.

Povređenu gošću zabavlja lepotica od devet godina. Pokazuje slike iz škole. Objasnjava – Muhamed i Nazifa su iz Iraka, Milan je iz Bosne, Ovo dvoje su Pakistanci, oni još ne znaju jezik. Ovo je moja najbolja drugarica Felisija. Njoj je tata Indijanac iz Ekvadora. Najznamenitijem frajeru u odeljenju tata je Španac...

Ova multikulturalnost deluje divno, kao iz praznih priča u mojoj zemlji. Mlađi rođak, koji ne zna tako dobro srpski, objasnjava mi etničku pripadnost svojih drugara tako što na njihovom jeziku kaže zdravo.

Pitam ko je njena učiteljica, od svih tih simpatičnih žena s fotografije, i dobijam čudan odgovor. Nekad ih je tri, nekad pet. Recimo, jedna preuzima nemirne đake, druga one koji ne znaju dobro jezik. Treća radi sa ostalima, ukoliko su približnih sposobnosti i želja, ukoliko nisu, eto četvrte...

Primećujem da moja rođaka koja savršeno govori švedski, srpski, jako dobro engleski, zna o životinjama toliko koliko ja do smrti neću naučiti; neverovatno dobro se snalazi i orjentiše u prostoru, na sve ima odgovor, poput advokata, u trećem razredu vežba deljenje osnovnih brojeva.

U njihovoj školi (koja je te godine zatvorena) rađen je eksperiment integracije normalne dece sa decom koja imaju posebne potrebe. Nije uspeo ni u mislima. Nikada se nisu igrali zajedno, a zdrava deca ne priznaju da je tako nego kažu da je pored njihove škole ona druga za bolesnu decu.

Šetamo do nove škole. Idemo uzbrdo, između zgrada. Svuda je obavezan prostor za okretanje automobila. Crkva, sa koje svakog dana čujemo zvono, jako je neobičnog izgleda. Priroda miriše. U blizini je jezero, prelepe švedske stene.

Nema ni prave integracije lakših psihičkih bolesnika. Dominiraju depresivni. Žive sami i padaju sve dublje u depresiju. Najčešće ih viđaš na stanicama gradskog prevoza i u ranijim večernjim izlascima. Često se obraćaju pričom da se mi odnekud znamo. Jako se trude da komuniciraju, ali im ne uspeva. Nemaju taj talenat.

Posebna priča su alkoholičari koji ponekad izgledaju ekscentrično, uglavnom zapušteno. Vidim ih predveče u Carskoj šumi kako sebi biraju klupu. Kad odluče da odmore od alkohola imaju prihvatalište.

Možemo mnogo da naučimo od Švedana, koji su u svemu daleko ispred nas, da ne bismo pravili iste greške – npr. srpska deca ne padaju na švedske motivacione forme.

A u Švedskoj te motivišu za sve što je dobro. Godišnja karta za muzeje se u Geteborgu, u kome postoji pet fantastičnih muzeja, može kupiti po ceni jedne ulaznice – za četiri evra.

Plastične flaše se naplaćuju, ali dobiješ novac natrag čim ih odnesеш do prvog dragstora. Sve to u cilju zaštite životne sredine.

Opet kreće evokacija - prijatelj koji je bio švercer benzina, preferirao je flaše od jednog i po litra, mlekar uvek traži one od jednog, nikada nisam znala šta će sa onima od dva litra.

U preduzećima dobijaju simpatičnu spravu – merač koraka, zakači se za džep i reaguje na pomeranje noge. Postoji i nagrada. Recimo deo fabrike se dogovori da na proleće ode u Prag. Proračunaju, to je pet hiljada koraka dnevno po čoveku, da bi se dostigla kilometraža udaljenosti ova dva grada. Obično lako uđu u takvu igru.

Svi hodaju, trče, prosto smeta taj njihov sportski optimizam. Potpale pod jurnjavu za dobrim izgledom starije žene boluju od anoreksije, a mlade lepotice se neretko odlučuju da svoju andeoski plavu kosu ofarbaju u običnu crnu boju.

Poseban kult je bicikl. Kao što je piće skupo, a u Švedskoj prilično piju, tako je i benzin jako skup (isto kao u Srbiji) jer je zdravije voziti bicikl. Biciklističke staze su svuda, a oni imaju prednost i nad automobilima i pešacima. Sve vreme sam se okretala da ne stradam od bicikliste, vozači su jako pažljivi, stanu čim pomisliš da ćeš preći ulicu.

Odvajam dan za obilazak čuvenog Muzeja likovne umetnosti. Zgrada ima dobru lokaciju u samom centru grada. Ovo zdanje nije samo privlačno ljutbiteljima umetnosti, već i mladima koji se skupljaju na stepenicama na drugom nivou. Tu sede, sunčaju se, ukoliko sunca ima. Platoon ispred Muzeja dominira važan geteborski orijentir - monumentalna Posejdonova skulptura.

Unutra su dela, pre svega nordijskih umetnika, ali se izbor može nazvati i internacionalnim. Recimo, među skulpturama na prvom spratu ima puno onih čiji je autor Henri Mur, tu su grafike Alberta Direra... Izaziva ushićenje činjenica da se tamo može videti Rubensova ili Rembrantova slika, ali i ona Edvarda Munka.

Očigledno je da je sve ono ponuđeno posetiocu izuzetno visokog kvaliteta. Otkrivam meni nepoznata imena. Fascinantno izgleda slika Danca Juliusa Paulsena "Modeli koji čekaju". Dve nage žene, savršeno bele kože sede pored peći, ispod pejzaža.

Potpuno sam zarobljena slikom Huga Birgera "Ručak u kafeu Ledojen u Parizu". Uzimam ponuđenu stolicu na sklapanje, sedam ispred ogromnog platna. Saznajem da su na slici čuveni skandinavski slikari njegovog doba sa svojim modelima. Slika je sva u pokretu, komunikaciji, umetničkoj razuzdanosti. Na stolu ispred pronalazim objašnjenje ko je ko na slici. Saznajem i da je umetnik živeo samo trideset i tri godine. I ništa više.

Rađanje novog dana donosi radost šetnje po centru Geteborga. Avenija, koja se spušta od Muzeja umetnosti, vodi pravo ka moru. Umorni šetači mogu sesti, recimo u Mali London ili Irski pab. Sve to preseca kraljevska ulica koja je zanimljiva, iako predstavlja šoping zonu, zbog puno restorana, ljudi koji komuniciraju. Uveče je Avenija centralna ulica. Gužve su velike, pogotovu za one koje vole kasnije izlaska u mesta kao što su Hard rok kafe ili slične ekskluzivne stvari.

U toj ulici je svaka fasada vredna izvlačenja foto aparata iz fine kožne futrole. I one crvene, i one bele, i svetiljke na mostu, i fontana koja je zimi klizalište, spomenici osnivaču gradu, Eriksonu... I restorani uvek puni. Svakoga dana. Domaći primećuju nešto veću gužvu oko dvadeset i prvog u mesecu. Tad je plata.

Neverovato je koliko malo automobila prolazi uveče gradom. Tad se svi odlučuju za šetnju ili bickl. Ako treba ići dalje, tu su tramvaji, da bi izlazak bio prijatniji, uz piće. Sve sama lepota.

Moj omiljeni tramvaj je onaj broj sedam, zato što ide tako sporo, kao da šetaš, zato što ima stanicu više i, činilo mi se tada, najlepši izbor ulica. Omiljena stanica – Voland odakle počinje neverovatno lepa Vasina ulica. Ulica urednih drvoreda, prelepih zgrada Univerziteta, Univerzitetske biblioteke, Muzeja primenjene umetnosti, bezbroj kafeterija i restorana, po koja crkva koju ne mogu da razaznam.

Iz te ulice oku dragih fasada, stižemo u deo grada koji se zove Hoga. Nekada radničko naselje, sada je jako važna turistička tačka u gradu. Švedani, kao sav kulturni narod, drže do svoje tradicije i kulture. Po modelima starih kuća, napravljene

su istovetne nove (mada izgledaju jako staro) od drveta. Budući da je iz bezbednosnih razloga (recimo požar) bilo zabranjeno graditi drvene kuće više od dva sprata, prizemlje je od čvrstog materjala.

Hoga obiluje kafićima sa onim malim stolovima i stolicama, antikvarnicama, zanimljivim prodavnicama polovne robe. Možete sresti i obične ljude koji su izneli nešto svoje. Ova ulica živi danju. Nosi neku posebnu atmosferu.

Jedne večeri, slučajno prolazeći tom ulicom srećemo poljske studente slikarstva. Očajni što su zakasnili, mole nas da pogledamo njihove slike. Izbor radova je savršen. Nadam se da su nešto prodali, i iz kampa se preselili u hotel.

Lepo je i doći pravo na trg Jantorija. To je mesto gde se svakog prvog maja i dan danas u Geteborgu održavaju radnički protesti. I to je prava stvar. Ne znam šta bi naši izrabljivani, neprijavljeni, zlostavljeni radnici na to rekli. Verovatno ništa, suviše su istraumirani i siromašni da bi se bunili. Ponekad je lakše biti ljiga nego tražiti minimum ljudskih prava i slobode. Stvar mentaliteta.

Idući ka kanalu prolazimo trgom koji nosi ime Esperanto. Davno nisam razmišljala o toj divnoj ideji koja pored engleksog nikakve šanse nije imala. Jako priyatno mesto gde mladi vežbaju vožnju rolera. Tu je nekada bio jedan od prvih gej kafića. U blizini je mesto gde se noću skupljaju prostitutke.

A onda nailaziš na crkvu, prelepnu nisku, dugu. I to riblju. Svi za nju znaju kao da postoji oduvek. Neverovatan broj riba, školjki i rakova je izložen na prodaju. Upozoravaju me na jako dobru vrstu ribe, liči pomalo na ženskog soma – kažu zove se mačka.

U gradu postoji jako veliki broj crkava hrišćanske, protestanske veroispovesti. Centralna crkva nosi ime Gustava, kralja koji je osnovao grad 1621. godine. Unutrašnjost je lepa i jednostavna. Na prospaktu koji je dostupan turistima, definišu je kao mesto za molitvu i razmišljanje. Pozivaju sve na njihove službe. Prostorom dominiraju orgulje.

Vraćajući se ka Jantoriji, čujem italijansku muziku. Vidim muškog frizera gospodskog držanja. Saznajem da je on poslednji berberin u gradu kod koga možete doći i naručiti brijanje. Vrlo rado mi pozira.

Čak iako imate lične vodiče, ne možete odoleti bar nekoj od turističkih atrakcija. Petnaest minuta čekamo red da bismo se vozili čamcem zvanim žaba (Padan). Tura traje pedeset

minuta. Prolazimo kanalom koji okružuje centar, izlazimo na more i obilazimo luku. Taj deo okružen kanalom, nekad je bio pod šumom, vremenom je šuma posećena, a naselje izgrađeno. Bilo je zabranjeno graditi od drveta u tom krugu.

Prolazimo ispod dvadeset mostova na kanalu. Posebna atrakcija jesu dva niska i jedan jaaako nizak most, kada turisti moraju da ustanu, podignu sedište i šćućure se dok čamac prođe. Jako zabavno. Gledam Riblju crkvu iz druge perspektive, ogromnu zgradu koja govori o viševekovnoj saradnji Švedske sa dalekim istokom, zgradu Eriksona, ljude koji odmaraju na obali ili sede na stepenicama "kod dva lava"...

Brodogradilište više ne funkcioniše u punoj formi. Služi samo za popravku brodova. I taj jedan brod, koji kao da je uhvađen u klopku, deluje moćno. Gledamo muzej starih brodova koji se mogu obići, u koje se može ući; luku odakle su nekad brodovi kretali za Australiju...

Devojka vodič priča brzo i hladno kao stjuardesa u avionu. Jedino njen izraz lica odaje nekakvu živost.

Poslednja stanica tog mog omiljenog tramvaja je Berihon. Dugo se od centra putuje do tamo. Berihon u Geteborgu ima status Bronksa u Njujorku.

Očekujem da napokon vidim predgrađe i napravim poređenje. Ali nema ničeg drugačijeg. Zgrade su lepe, imaju svoje trgove po kojima neko sređuje travu; svoje parkove, crkve. Jedino što je skoro nemoguće videti belog čoveka poslednjih pet stanica. Videla sam više žena sa feredžama umotanima na najrazličitije načine, nego u Kairu, zgodne rasta mladiće...

Muslimanski svet drži do svoje tradicije i kada je odevanje u pitanju. Što su iz gore situacije pobegli, to u novoj zemlji više forsiraju svoju različitost vizuelnošću, bez ikakve želje da se integrišu i makar na posao odu u civilnom odelu, bez šljokica ili drugih verskih obeležja.

To je tema koju bi psiholozi objasnili bolje. Recimo, najpoznatiji komunista u kraju mojih domaćina je stariji čovek koji je pobegao iz Srbije baš zbog Titovog sistema. Možda izbegao ubistvo tokom konfiskacije, nacionalizacije i drugih štos zakona za uništavanje sopstvenog naroda...

Zanimljivo je da se te krajnje stanice zovu Teleskop, Galileo... Sve je perfektno čisto. Na poslednjoj stanici vidim bele dečake. Puše dok čekaju tramvaj. Ali tu ima i invencije. Prolazi mladić, lep kao Bog. Kosa do struka, sav u crnom i dubokim

cipelama. Kosa ofarbana u crno. Njegovo muzičko opredeljenje je jasno. Mislim da želi da izgleda opasno, kao demon, ali rođio se kao andeo. Vrlo sigurnim korakom prolazi pored mene dok posmatram podrastak njegove plave kose.

Pošto su tramvaj napustili svi sem mene, obraća mi se vozač. Ima dugu masnu kosu, socijalne okvire za naočare, prilično umazanih stakala i beskrajno dobrodušan osmeh. Kaže mi da je to poslednja stanica, a ja njemu da sam turista koji je "zaboravio" da siđe u centru. To je o.k., ali ovo je Berihon, ponavlja on više puta, kao da sama reč govori već dovoljno. Vraćam se nazad. Na sedmici tramvaju sad piše Tinered.

Ovoga puta menjamo dva tramvaja, a onda čekamo treći prevoz – brod koji takođe uredno radi po redu vožnje. Ispred nas je arhipelag. Odlučujemo se za ostrvo Stiršo. Negde je na sredini i nije tako malo. Verujem da se ima šta obići, prospekt kaže da na njemu tokom cele godine živi 1348 stanovnika. Brod ima tri stanice (u zavisnosti od toga da li biste u šetnju, ribolov ili na plažu). Imaju svoj muzej folklora...

Dan je topao, čekamo svoj brod. Trčimo gore da bismo imali bolji pogled. Ostavljamo za sobom marinu sa stotinama jedrilica, stanice brodske, i ogromnu stenu s leve strane. Prepuna je ljudi, niču kao pećurke na suncu. I tu su na moru, ne žele nikud dalje.

Krećemo. Ostajem bez daha od tolikog broja brodova, čamacu, jedrilica, glisera. Sve je nekako brzo, pozitivno i veselo. Tako je gust saobraćaj, gušći nego onaj automobilima. Na svakom posebnom delu svetionik. Trčim s jedne strane broda na drugu da ne bih nešto propustila.

Stižemo. Krećemo ka plaži. Pogled ka moru je neopisivo lep. Zadržavam se očima na ostrvu preko puta. Na njemu je samo jedna kuća okrećena u žuto. Dobijam novu ideju – kad budem bila bogata imaću svoje ostrvce u nekom od skandinavskih arhipelaga. Za sada skupljam po koji šarenim skandinavskim kamenčićima. Kamen po kamen...

Na jednoj smo od plaža, pitam se kako li je na drugoj. Verovatno delujem strašno egzotično zato što jurim hladovinu. Švedjani baš znaju da te pogledaju onako ispod oka kad radiš nešto kulturološki neprihvatljivo ili čudno. Kao moje koleginice.

Dok ostali uživaju u blagodetima sunca (more je uvek tu, pa mu ne pridaju veliki značaj), stavljam na glavu platneni

šešir i krećem u šetnju. Pored stanice za brodove vidim prilično veliki parking za automobile na struju. Tu je velika livada, iznad Muzej. Ulice su uske. Mogla bih napraviti izložbu fotografija ekoloških automobila koje sam tamo videla.

Tek tu osećam da sam potpuno u drugom svetu. Ka meni juri čovek koji vozi motor. Malo podseća na norveški bicikl, ali ima pozadi jedan točak, napred dva i prostor na kome sedi žena, ogroman kudravi pas i torba s namirnicama. Scena je potpuno nadrealna. Vrata Enterprajza su otvorena, očekuje se dr Spok...

Kuće su uglavnom velike i lepe, ali bajkovito lepe, sa puno zelenila u dvorištu. Skoro sve izgledaju kao kuće za život, a ne vikend. Toliko je tu detalja – od slika na zidovima do predmeta koji će se naći kraj prozora.

Vraćam se na polaznu tačku i nastavljam delom gde nema tako puno ljudi. Deka sa šeširom sedi na marini, potpuno srećan i sam. Maše nogama i to je to. U tom delu marine su starije, brodići manji. Nalazim jednu pustu i odabiram je kao svoje mesto za pauzu. Drvena klupa je jako stara. Gledam kako se brod lagano provlači između ostrva. Prosto mili. I to mi pričinjava neverovatno zadovoljstvo.

Jedrenje je ovde zaista rasprostanjen hobi.

U Geteborgu postoji orijentir koji se zove crvena stena. Kraj je jako zanimljiv, pored toga što je upadljivo lep. Fasciniraju snagom visoke zgrade finog dekora izgrađene na moćnim stenama. Svuda je uokolo lepa stara arhitektura. Nekadašnje fabrike su pretvorene u hotele, restorane. Lepo je pogledati veliki gvozdeni most i iz ovog ugla – kada stojiš ispod njega.

Nalećemo na ronioce. Izgledaju kao profesionalci. Šetači, sunca uživači... I kad se prođe ispod mosta, sledi ključna stvar – veliki kamen ljudskom rukom ofarban u crveno.

Od tog kamena kao da počinje slobodna zona za alternativne umetnike. Na niskom drvetu vise neke fronsle, mislim da je u pitanju instalacija u prostoru. Zid kafića je ispisani datumima svirki i ostalih događanja, ali meštani znaju – ako ne bude toplo, mesto neće raditi.

Za stolom sa najlepšim pogledom sedi društvo. Ispred njih je limena kofa puna leda, a na ledu pivo. Česta slika u ovome delu zemljine kugle.

Za susednim stolom mladić, žena i pas, svi su prvo gladni, a onda žedni. Mladić bez problema donosi iz restorana kofu s vodom za svog dobroćudnog ljubimca.

Oko tog volšebnog kamena sve je opušteno i jednostavno. Pronalazim dašak kluba u kome ponekad provedem hladnu zimu.

Kad nebo postane čisto i nema daška hladnog vetra, kad bude toliko toplo da to ne mogu podneti, Šveđani ostavljaju sve i idu na more. Pored plaža na ostrvcima arhipelaga tu je velika gradska plaža, za čije je održavanje zadužena opština, ili bilo koje mesto u blizini.

Postoje oni koji više vole jezero, gde nema duge šetnje dok se ne stigne do dublje vode. Meni je omiljeni deo kada se povučem među drveće čiju visinu ne mogu sagledati. Mojim mladim rođacima, kada hrane patke koje se bez straha približavaju ljudima i pojedu nam sav eko keks. Smejuljimo se dok pijemo eko kafu i oblačimo pamučne eko majice.

Svi ljubitelji jezera imaju svoje omiljeno mesto. Neki su zasadili ruže čime su ne samo obeležili svoju teritoriju, već je prihvatali na neki dublji, intimniji način.

Pronalazim da će se bolje rashladiti u muzejima. Fantastični su. Pomorski muzej osim maketa brodova koji nude hronologiju, portreta znamenitih pomoraca i živih riba iz raznih mora, nosi obaveznu priču o ženi mornara koja stalno čeka i fantastičnu terasu odakle se pruža pogled na more. U prirodnjačkom muzeju ostajem bez daha gledajući preparirane životinje svih vrsta i istorijskih perioda. Dinosaurusima su, kao i svuda, ostali samo kosturi. Tri sata je bilo malo za razgledanje. Izlazimo po zatvaranju.

Muzej primenjene umetnosti ima novu izložbu srebra. Na preporuku gospode na ulazu razgledanje počinjem od poslednjeg sprata. Zbunjenu me dočekuje statueta Bude u duploj prirodnoj veličini sa tako perverznim osmehom da mi dođe da se okrenem i odem zgrožena, nasuprot njegovom stomaku.

Unutra su statue ovog istočnjačkog sveca izuzetno popularnog među Evropljanima, u raznim pozama. Izgleda sasvim drugačije u fazi molitve ili čega sličnog. Prisećam se figurica Bude koje smo dobili na poklon u mongolskom restoranu – Buda u hedonističkim stanjima jela i pića. Shvatam da ništa ne znam o tome, ma koliko svi mi mislimo da znamo sve o svemu.

Među zanimljivim eksponatima kineske umetnosti zapažam sliku klečećeg podanika sa onom posebnom iritirajućim licem koje prija despotima, iako znaju da nije

nimalo iskreno. Pomislim – kupila bih jednog živog svojoj bivšoj direktorici, kako bi mu se obradovala. Stalno bi ga nosila u džepu.

U ovoj zgradi neverovatno zvuče galebovi, prosto bivaju okvir na datu temu.

Na prvi pogled tepih sa orjentalnim šarama, na drugi, to su tenkovi, pištolji, rekete, ljudi. Sve u stilu dečijeg crteža.

Svašta se lepo može videti u ovom Muzeju, razmišljati o tome kako bi ovaj svet bio ništa da nije plemenitih ljudi i njihovih dobrih dela, ali i odgledati dva dokumentarca: o Americi – potrošačkom društvu i Kubi koja to nije. Sjajni dokumentarni filmovi jasno naglašavaju da različiti krajevi iste priče označavaju absurdnost i druge ideje.

U Medicinskom muzeju nisam bila, mada, priča se da tu ima zanimljivih ideja kako isterati zle duhove iz ljudskih glava. Rešila sam da odem u zabavni park Liseberg. Iako ovo zvuči kao reklama zbog koje će sledeće godine u Švedskoj spavati u njihovom brodu – hotelu Viking, njima reklama nije potrebna.

Čudim se otkud toliko interesovanje, sve generacije su zastupljene. Dobro, možda bi da se voze, recimo – crnim vozom. A možda i ne bi. To ne menja stvar, i dalje svako želi da bude tu. Jako dobar razlog može biti pokretna kula s koje se pruža fantastičan pogled na celi grad. Svaka atrakcija je estetski izuzetna, pored toga što je ljubiteljima ove vrste adrenalina potrebna.

Tu su ekskluzivni restorani sa divnim brodom kao dekorom eksterijera, onda oni drugi, jednostavniji. Ima čak četiri scene koje svakodnevno funkcionišu. Na velikoj, svoj varijete, uz brojne zanimljive goste, imao je čuveni mađioničar Karl Einar Hokners koji, u stvari, parodira svoju profesiju. Ima čak dve predstave za veče.

Mene najviše privlači Taube scena. Mesto sa fantastičnim rok, džez i bluz svirkama. Uvek je puno i na probama i na koncertu. Lepo je započeti večernji izlazak živom svirkom visokog kvaliteta.

Celi taj kompleks zabavnog parka je na posebnom mestu, sa posebnom aurom. Zabavljači su na svakom koraku. U kostimima. U prirodnoj veličini ili na štulama. Ali oni neće tražiti bakšiš. Orkestar duvačkih instrumenata šeta po različitim punktovima i svira. Deca, a i odrasli, rado nose u

rukama zelenog zeca koji je simbol ove imperije. Lepo je videti kad odrasli ljudi podetinje. Ovde to izgleda tako prirodno.

Omiljena ulica mnogih stanovnika Geteborga nosi ime čuvenog botaničara Linee. Prolazeći kroz nju istežem vrat prateći ornamentiku visokih zgrada. Među njima živi i jedna koja parira krivom tornju u Pizi. Ali nisu je dali. Danima su mašinama zaustavljali njen pad i uspeli u tome. Na istoimenom trgu je pab koga interno nazivam malim odmorom, tu često navratim na čašu cidera.

Impresivna je botanička bašta koja nudi hiljade vrsta bilja sa karticama i objašnjenjem, restoranom za opuštanje, veštačkim vodopadom, spomenikom Linei. Na ulazu piše – ulaz je četiri evra, ukoliko želite da platite. I ljudi plaćaju, žele da sačuvaju lepotu svoje botaničke baštne.

Možda je tajna njihovog dosadašnjeg uspeha u tome što, iako je privatna svojina dominantna, imaju u glavi čip koji im sa lakoćom objašnjava kako ulice, trgovи, parkovi... nisu tuđi, već njihovi. Ulaganje novca u takve stvari je dobro i poželjno.

Nije lako dočekati zalazak sunca u Švedskoj leti. I nije to bio doživljaj kao na brodu. Ali je šetalište pored mora izazovno. Puno ljudi, puno brodova. Ne znaš u šta ćeš pre gledati. Napred se ide ka novoj operi koja stranom ka obali nudi restoran. Sledi luka manjih jahti koje koštaju čitavo bogatstvo. Jahte su žive. Vlasnici primaju goste, piju vino, uživaju u noći. Otac uspavljuje svoju bebu šetajući je pored mora. Nešto dalje od obale dečaci pod svetiljkama igraju fudbal na stadionu od veštačke trave.

Ljudi nešto skromnijih primanja sede na stepeništu pored Opere. I oni nešto pijuckaju. Pričaju vatreno. Čini ti se menjaju svet. Pogledom dominira poslovna zgrada koju iz milošte zovu Lipstik. Kao i veliki brod restoran okičen svetiljkama. Sedam na klupu postavljenu na obod teritorije onih na stepenicama. Podižem umorne noge i oslanjam ih na debeli lanac kojim se ograđuju ova dva nedodirljiva sveta. Gledam ljude na jahtama.

БЕЛИ ЧОВЕК

SAY

STOJIMO KAO PTICE

*VARIJACIJE NA TEME
ČUVAŠKIH I TATARSKIH NARODNIH PESAMA*

* * *

Zlatna žica - figura tvoja,
od rumenog svetlucanja
lice,
iznad - vazduh od svile.

* * *

Mama me je u goste poslala
da se njšem
kao žrtveni bakrač nad vatrom
pevajući - vama.

* * *

U kući očevoj
bakarnim plamenom gori luč;
svejedno, radim: kao zlato sija vez!
Ne treba mi tuđe svetlo srebrno.

* * *

Stas moj - figura tatarska!
Gle, rasplinula se među vama,
u igri obrisa izgubila je
figuru tatarsku...

* * *

Isplakala si se, umirila
i sad se usamljena beliš među senkama,
kao svilen konac
u iglenim ušicama.

* * *

Vezovi - u igri - vaši!
Možda se klanjaju različci,
možda
cvrkuću laste.

* * *

Stas moj malen, oči moje crne,
u plamenu ovog kola narodnog
blistaju, možda,
poslednji put.

* * *

Neće uminuti moj bol,
pola duše sam u ovom polju ostavio!
Ćutim, jedino za brežuljkom kao dete
glasno plače kuna.

* * *

Došli smo po mladu
sa srcem čistim,
napravićemo svadbu
belju od snega.

* * *

Igrajući,
u perle čemo pretvoriti cigle ove peći,
srebrna će sagoreti
drva.

* * *

Evo, već iščezavaju
u polju među koviljem...
Više se ne čuju praporci.
Stojimo kao ptice.

* * *

Sve je uporniji zov usamljene
žuje iza ograde od pruća,
nevestine drugarice se pognule
kao ovseni snopovi zlatni.

* * *

Oj, i zlatasti smo, i rumeni!
Išli smo osvetljeni listom klenovim,
ulazimo
osvetljeni pšeničnom strnjikom.

* * *

Uputila se draga na put, i crna lasta
u susret noći
hita - niz krila liju
potoci kišni.

* * *

A bogata je bila - devet koraka
smenjivali se - igrala je!
Potom je
život ostavila - jedan jedini.

* * *

Ovim poljem čemo proći
s jednog na drugi kraj,
svaku laticu svake bele rade
podižući.

* * *

Niko, ništa, ni o čemu,
tako prolazi moj život;
voda teče - niko ne pita:
„Kako ti tečeš?”

* * *

Odavno se ne vidi selo,
a prozori kuće očeve
kroz pukotine zvižde,
dozivaju - da se vratim.

* * *

Gori sveća
nevidljiva oku skupocene lisice;
zbogom - obrisi duše moje mladalačke
ostaće sa vama.

* * *

Slamčica na putu, slamčica,
lepota - Zemlje!
Ali dunuće vetar, kao od šale
nestaće te lepote...

* * *

I rascvetala divlja trešnja
izdaleka
usamljeno se beli
kao da se približava kroz šumu.

* * *

Samo što smo otpevali Pesmu o ralu,
a već na konjima
jašemo prateći pogledom ševu
na nebu prolećnom.

* * *

Rumeneći se nastupa Vreme narodnih kola,
duh njegov - u šumama i livadama;
na ulazu u selo, pored rečice,
cvetovi lubenice - čisti kao sneg.

* * *

Krošnja divlje trešnje -
kao uznemireno jato lasta:
nevreme! -
udaraju jedne o druge ne uzlećući.

* * *

Beli - na livadi - razvija se cvetić,
- i ti - u čoveka, i biljka - u cvet -
livade - svetkovina, livade - ispunjenost,
aiii!

* * *

Jedino u snu uči će
u ovo naše dvorište;
tiše, voljeni moj psu,
žuti moj slavuju.

* * *

Crveni - u vrtu - razvija se cvetić,
- i ti - u čoveka, i biljka - u cvet -
vrtovi - svetkovina, vrtovi - ispunjenost,
aiii!

* * *

Šuštanje breze - kao šaputanje „zbogom”,
a nad njom
bregunica usamljena -
kao makaze koje se sklapaju.

* * *

I puni se polje
sve više cvetnim prahom heljde,
od jutros ga dopunjava
pevanje naše.

* * *

Mladost - kao livada! I, nekad mladi,
jedino pamtimo:
igre devojačke - kopriva,
igre momačke - čičak.

* * *

Svetlucajući stiže Praznik sanki
i medju nas se spušta,
uskoro će se istopiti -
sa snegom poslednjim.

* * *

I oblak plovi zaokrugljujući se,
kao kapa na mojoj glavi;
i život moj prolazi kao u snu -
bez sna ostvarivog.

* * *

Ugledao sam plamičak - prišao prozoru,
pozvao, ali ti glavu nisi digla,
samo se svileni konac rasipao
od tihog šapata.

* * *

Brat moj, iz detinjstva mog
otišao je kao iz priče tužne;
sanjam njegov stari mlin:
šest krila - kao šest plamenova.

* * *

I posle svega pala sam
na kolena usred polja;
nisam bila umorna,
već je duša gorela.

* * *

A konj crni pobegao,
zaboravili da zatvore vrata;
a s polja, odjednom utišanog,
u kuću banula beda.

* * *

I naglo se prenem
kao - kad čujem tebe!
Sunce izlazi,
odjednom se jabuke njišu na svetlosti.

* * *

Da je nisu takle ruke tuđe? - dirnuću malko:
kao zmija savija se (znači - takle su),
cvrkuće kao lastavica
(znači da nisu).

* * *

Konju moj, pojuri brže,
gle, čeka me moj provodadžija,
ranije je otvorio vrata -
svoj drveni semafor.

* * *

Tužno - kiša pada
habajući moju iznošenu odeću,
i vatreno srce je ugasila
uvek plačna duša

* * *

I dan je utihnuo, kao da je umrlo
nešto važno u njemu,
i spava lisica u podnožju planine
pokrivši se crvenim repom.

* * *

Gledam vodu - mirna je,
i tiko razmišljam:
mogu da doživim još nešto dobro,
pa možda je dobra i smrt.

* * *

Iznenada su se svi vratili, svi zajedno,
ali zastrašujući postaju krici i buka,
s naporom zaustavljam san
kao što u stepi zaustavljaju komoru.

AJGI Genadij Nikolajević rodio se 1934. godine u selu Šajmuržinu u Čuvaškoj autonomnoj republici, a umro 2006. godine u Moskvi. Njegov otac, nastavnik ruskog jezika, prezivao se Lisin, ali je pesnikova majka, kćerka poslednjeg paganskog sveštenika - šamana u njihovom selu, pripadala rodu Ajgija („ajgi” na čuvaškom znači „ovaj”), te se pesnik opredelio da nosi ime svog roda iz paganskih vremena.

Objavio je sedam zbirk pesama na čuvaškom jeziku (*Počeci proplanka, U ime otaca, Muzika za ceo život, Korak, Razvijanje, Zametak, Pesme*). Od 1960. godine pisao je na ruskom jeziku i sam prevodio svoje pesme na maternji jezik. Njegova poezija, svrstana u cikluse jedinstvene **Knjige života** („Knjiga - Život, jedna Knjiga - jedan Život!”), najvatrene poštovaoce našla je - daleko od domovine. Objavio je dvadesetak knjiga (*Obeležena zima, Veronikina sveska, Ovde, Žena zdesna, Početak proplanka, Šamanov sin, Stepen stabilnosti, Zimske pijanke, San-i-poezija i dr.*), prevođen je na brojne jezike i priznat za jednog od vodećih svetskih pesnika. Sastavio je antologije francuske, mađarske, poljske i čuvaške poezije.

Omiljeni srpski pesnik bio mu je Branko Miljković. Kritičari ga smatraju ”apsolutnim pesnikom” i ”magom poezije”. Sam Ajgi isticao je da je zadatak poezije da ”održava ljudsku toplinu pod hladnim zemaljskim nebom”.

Ajgi se trudio da čuvaška poezija prodre u svet. U Parizu 1992. godine njegov ruski prijatelj, slavni slikar i izdavač, Nikolaj DRONJIKOV izdao je knjigu *Klanjanje pevanju* u kojoj se Ajgijevi stihovi pojavljuju kao varijacije na teme čuvaških i tatarskih narodnih pesama. Vremenom, Ajgi je počeo da piše i varijacije na teme marijskih i udmurtskih narodnih pesama. Veliki ljubitelj Ajgijeve poezije i poklonik tatarske umetnosti (na zidu njegove sobe, pored majčinog svadbenog peškira, vise tatarski opanci koje je doneo sa nekog od svojih brojnih putovanja po tatarskim selima), Dronjikov je petnaestak godina kasnije izdao dopunjenu knjigu *Klanjanje pevanju* sa uputnim podnaslovom „Sto varijacija na teme narodnih pesama Povoložja”. Oba izdanja svoje „narodne knjige”, koja je snažno odjeknula u svetu, Ajgi je posvetio svojoj kćerki Veroniki.

Pred našom čitalačkom publikom su pesme izabrane iz dopunjenoj izdanja knjige *Klanjanje pevanju*. A pred

prevodiocem je Agijeva knjiga sa posvetom ("Miloj sestri Vesni-Proleću s bratskim pozdravom"), jedna od 12 originalnih Dronjikovljevih slika („Jabuka i kruška”) kojima su ukusno ilustrovana Ajgijeva pevanja, kao i knjiga portreta Aleksandra Solženjicina (njihovog zajedničkog prijatelja koji je, boraveći u Parizu u vreme kada je knjiga izdata, postao meta Dronjikovljeve kičice). Čitavo bogatstvo...

Izbor, prevod i beleška
Vesna Vasić Vujčić

Tomas Hardi

SLUČAJNE SATIRE
(SATIRES OF CIRCUMSTANCES)

NA ČAJU

Iz kuhinje dopire čajnika brujanje,
A mlada žena lice svog muža gleda često,
Zatim gošćino, dok na svom pokazuje
Osećaj da popunjava zavidno mesto,
A gošća sva cveta i kaže pri tom
Da nikad još nije videla lepši dom!

A srećna, mlada domaćica ni ne slutti
Da je žena kraj nje njegov prvi izbor bila,
Dok sudbina ne naredi da tako ne može biti...
Gošća ni pogledom ni glasom ništa ne odaje,
Pije čaj, smeje se, ni znaka ne daje,
Dok joj on iskosa žudni pogled šalje.

‘A sada, Bogu Ocu’, završava on,
Glas mu dostiže i najviše crepove,
Sav njiše se i uvija u zanosu tom,
Dok emocije prožimaju sve popunjene redove.
Sveštenik tad krenu da napusti sakristiju, vrata otvara,
Misleći da je sam ostao, polako ih zatvara.

Ali vrata malo odškrinuta ostaše,
I jedan učenik s njegovih časova Biblije,
Jedan od onih sto ga bezuslovno obožavaše,
Vide svog idola kako zadovoljno likuje.
Glumi one pokrete kojima se ljudi klanjaše,
Svaki gest ponavlja mimikom veštom,
Koji bi pastvu dirnuo tako često.

‘Šest penija nedeljno,’ devojka svom momku kaže,
‘Tetka mi je davala jer novac da poveri,
Nikom drugom, klela se, ne može,
Kad umre, spomenik da joj se sagradi.
Požuriti moram, tetka je još prošlog juna umrla,
Ali spomenik još uvek nije dobila!’

‘Draga, gde je sad taj novac što ti je davala?’
‘U mojoj tašni...tetka ga je strplivo
Gotovo osamdeset nedelja štedela.’
‘Potrošimo ga!’, reče on, a devojče povodljivo.
‘Ona neće znati, ima ples večeras.’
Devojka čutke klimnu glavom, I oni pohitaše.

‘Kamo sreće da je to čovek kog smo žeeli?’
Omahnu se jadnoj majci da uzdahne,
Kad joj reče kćer na kojoj se venčanica beli,
‘Zašto mi onda tako lako popustiste
I na njemu insistirali niste?’
‘Ali najdraža’, reče majka u čudu, ‘htela si ovog,
Zar se ne sećaš, ili nijednog drugog?’

‘Ti i otac ste morali biti stroži!
Grešku sam osetila na svojoj koži,
Bili ste u pravu što me njemu niste hteli dati.
Ovaj čovek je tikvan naspram onog odbijenog.
Evo ga, vidim, u svadbenu ruho odevenog,
Pretpostavljam da se sad moram za njega udati!’

Čovek i prijatelj gledaju zaliv kako sneva,
Dok na korzou sede i puše,
A daleke krečnjacke stene s leva
Smeše se senkama mraka što ih guše.
Šetaci prolaze, osmeh je na svima,
I jedan zgodni par je među njima.

Reče čovek prijatelju, ‘Vidiš li onaj elegantni par,
uzeće se kroz nedelju... a on ni ne sluti,
da se danima i noćima nije video kraj,
kad sam joj mazio vrat, sećam se dugmadi,
rukava, što sam otkopčavao do vrha njene ruke...
U tome nema boli, srećniji smo kad smo neznalice puke!’

KROZ PROZOR

121

‘Moj štap!’ reče on i krenu da se vraća
Prema kući iz koje svađalački glas
Dopire kroz prozor u plamu sveća,
I vidi svoju dragu od malo čas,
Kako vatreno prekoreva mamu,
Za nešto rečeno, podiže galamu.

‘Napokon vidim pravu dušu njenu’,
Pomisli čovek što ju je voleo više od sebe,
‘Hvala Bogu, utekao sam to svemu,
Kitnjasta fasada krila je pravu tebe.’
Lice mu se zacrvene, kao u coveka posramljenog,
Iskrade se, ne žaleći štapa ostavljenog.

On ulazi, a na rubu stolice nema
Sedi bledog lica neznana dama,
Od davnašnje otmenosti sada samo sena.
Čovek naslućuje po nekim naznakama,
Da mu dolazi i bez doručka sama.

‘Došla sam, nadam se da ne grešim,
Već neko vreme kupca tražim
Za izvestan broj izuzetnih dela
Što mi je otac ostavio, premda se cela
Stresem pri pomisli da ih ovako nudim.’
I nasmeši se, kao da samu sebe
Zbog ove nemaštine kudi.
‘Ali, istina je da sam često, da ne preteram,
Želela svoje odaje da doteram.’
I dalje nastavlja blago da se smeši,
Kao da iz hira knjiga želi da se reši.
A upravo hir za nju je život i bio,
Ne čemer i jad,
Već mleko i med
Dok je sve vreme buduće nevolje krio.

U BRAČNIM ODAJAMA

123

‘Oh, ta čudesna melodija!’, i hitro s kreveta,
Kao utvara u čipki, trže se mlada.

‘Ali zašto?’, pita se čovek za kog se udala
Čuvsi napolju da sviraju gudala.

‘To su komšije, mili, šalju nam dar,
Za naše venčanje na današnji dan!’

‘Oh, ali ti ne znaš, to su one note strasti,
Uz koje je moja stara ljubav sa mnom plesala jednom,
A ja sam mu obećala, dok smo se vrteli u slasti,
Da moje srce sem njemu neću dati nijednom!

On me još uvek obuzima svu,
Dok grlim tebe, ja zapravo grlim njega u snu!’

‘Čuj! Ako ostaneš i dete se rodi,
Svi će misliti da je dete tvoga muža,
Odemo li, stići će ga stid kud god hodi,
Sudbina ga čeka tužna.
A i nas će do kraja sveta pratiti sramota,
Osećam da je bežanje loša rabota!’

‘Ali ti ne znaš kako je to za ženu, mili,
Svakog dana i časa živeti u strahu
Da se istina ne sazna u jednom mahu.
Bio bi pakao kad bismo istinu krili.
Taman dete nemalo ni imena, ni ugleda,
Priznajmo i ne krijmo se od tuđih pogleda!’

NA SAMRTNOJ POSTELJI

125

Priznaću, jer umirem, nemam za šta da se molim,
Bio je otišao u rat čovek žene koju volim,
Da nečega medju nama ima, rekao mu je njuh,
Vratio se kući i prikrao kao duh,
Jedne noći, skoro u isto vreme,
Kad sam i ja došao pod prozore njene,
Ubio sam ga i telo sakrio tad,
Niko o tome nije znao dosad.

Vesti sa fronta doputovaše ovamo
Da je proglašen nestalim, a ja odjurih tamo,
Ubrzo stigoh tu gde ja bila bitka
I kući poslah dva reda čitka,
Da je poginuo u njima je stajalo,
Ali da mu nije pronađeno telo.

Ali ona je sumnjala i ja je izgubih,
Ostadol i bez raja i bez žene koju ljubih.
Sad plaćam dug, moje vreme je došlo,
Ali i na onom svetu pratiće me ono što je prošlo.

NAD KOVČEGOM

Stoje jedna naspram druge, kovčeg medju njima,
Njegova žena prva i žena druga,
Mrtvoga čoveka koji je pripadao obema
I čini se kao da sluša postrance, dok ga hvata tuga.
'Došla sam,' reče prva, 'Čudi li te to?'
'Iskrena da budem,' druga će, 'pomalo!'

'Postoji nešto što sam morala da kažem!
Razvela sam se zbog tebe od čoveka tog,
Činilo se da moram, neću da lažem
Ali sad kad sam starija, nek čuje istinu Bog,
Bolje da sam na miru ostavila tebe i tog coveka,
A obe smo, nasuprot sveg zakona i reda
Živele s njim, kao sveštenici s domaćicama iz srednjega veka!'

TOMAS HARDI
(1840-1928)

Tomas Hardi je jedan od najpoznatijih engleskih pisaca viktorijanske epohe. Mnogi se slažu da je dosta odudarao od viktorijanskog stila što potvrđuje i činjenica da je bio uzor i kasnijim modernistima. Pisao je poeziju i prozu, ali je ipak najpoznatiji po romanima kao što su 'Tesa od D'Urbervila' i 'Neznana Džud'. Iako se kod nas prvenstveno izučava kao plodan romanopisac, ne može se zaobići njegovo podjednako impresivno stvaralaštvo na polju poezije, kojom se bavio najveći deo svog života.

Ciklus pesama *Satires of Circumstances* objavljen je 1914. godine iako se prvi put pojavljuju još 1911. u književnim magazinima. Pesme predstavljaju Hardijev pesimistični i satirični pogled na svet a svaka je sastavljena od uvoda i ironičnog obrta.

Prevod, izbor i beleška
Srđan Popov

KULTURNA TEORIJA
KULTURNA TEORIJA
KULTURNA TEORIJA
KULTURNA TEORIJA

FENOMENOLOGIJA EROSA I KOMUNIKACIJE

Jedno od najvažnijih mesta u knjizi „**Totalitet i beskonačno**“ Emanuela Levinasa (1) je poglavlje o fenomenologiji erosa koje uvodi u filozofiju područja čije istraživanje je pravi izazov. To je polje intimnosti koje se suprotstavlja socijalnom odnosu i proširuje područje za filozofiju komunikacije kroz analizu usamljenosti u dvoje, zatvorenog društva koje isključuje trećeg. Nedruštvenost društva zaljubljenih sušta je suprotnost socijalnom odnosu, u svojoj nejavnosti i intimnosti društva bez jezika. Dva subjekta, transcedirajući prostorno-vremenske odnose, kao da su jedini na svetu, u svojoj usamljenosti, dovode se u identitet osećajućeg i osećanog. Iako nije reč o socijalnom odnosu, ovo je intersubjektivna relacija zasnovana na identičnosti osećanja u kojoj se otvara jedan nivo na kom se Ja opršta od jastva kao okrenutosti sebi, a ipak se ne gubi sasvim u onom kolektivnom. Pohota zatvara zaljubljene u zajedništvo para i traga za pomamnom slobodom Drugog u kojoj Ja drugog poseduje u istoj meri u kojoj Drugi poseduje Ja, kao da je to istovremeni odnos roba i gospodara. To nije uzajamno dopunjavanje kao u prijateljstvu koje je usmereno prema Drugom, već je traganje za beskonačno budućim, s one strane svake smislene i inteligibilne moći kroz rađanje deteta. Ljubav je egoizam u dvoje, otvorena ka ničemu onog budućeg, dete dolazi iz onoga što je s onu stranu mogućeg, s onu stranu svih planiranja koja je slična pojmu beskonačnog. Levinas upravo u pojmu plodnosti vidi svojevrsnu dramu onog Ja, njegovu rastrzanost u polovima intersubjektivnosti – ona nije izgubljena u potpunom uranjanju u Jastvo, ali nije ni izgubljena u mnoštvu kolektivnog.

„Živeti znači uživati život!“ (2) Život je ljubav prema životu, energija koja održava, način na koji razrešavamo užasnu osuđenost na smrt, zapravo, transcedencija koja omogućava vedrinu. Vrednost života je upravo u srcu samog bivstvovanja i ona je ta demistifikovana suština koja rastvara privid. Levinas tvrdi da je promišljanje životne sreće s onu stranu ontologije kao uslov bilo kakve egzistencije, ona je postignuće, bolje i od

ataraksije, jer je ona čisto egzistiranje, dok je sreća kao unutrašnje duhovno ispunjenje uvek izvestan praktičan čin doživljenog. Sreća je jedno novo blaženstvo koje je iznad supstancijalnosti, uživanje koje neprekidno čuva sećanje na svoju žed gaseći je. Punina egzistiranja pronalazi još jedan triumf koji smera čak i na izvestan višak nad tom puninom. Ljubav prema životu je jedna predodređenost i izvesnost koja nalazi utočište u životu, život se uvek već voli. Za razliku od Hajdegera, koji pathos življenja određuje kroz brigu, ljubav prema životu je, za Levinasa, samo uživanje u životu, zadovoljenje koje se ne iscrpljuje u samom bivstvovanju. Ona nije refleksija života, niti nekakva predstava o njemu, ona je zaustavljanje razorne neumitnosti osuđenosti na smrt. Čovek nije naprsto bačen u svetapsurda, otuđenosti i usamljenosti, jer postoji mnogo bliža veza između izražavnja sopstva vlastitog i uživanja koje ga određuje kroz dosezanje jednog sveta samodovoljnosti. Teza po kojoj se već u samo uživanje uvlači nelagodnost budućnosti samo je opravdanje za nepotpuno davanje životu, za neistraženost svih mogućnosti koje on pruža. Levinas smatra da čovek drži u svojim rukama lek za svoje nevolje i da je pesimizam izlečiv.

Levinas pravi razliku između potrebe i želje, naime, potreba je još uvek kretanje Istog, a suština potrebe nije puko nedostajanje, već jedno rastojanje koje se umeće između čoveka i sveta u kom tu potrebu zadovoljava. Potrebe su materijalne, a želje otvaraju put ka duhovnom, u potrebi se asimilujemo, a u želji otvaramo bezgraničnu budućnost, potrebe su siromašne, a želja je onaj višak mišljenja koji čini mogućom i samu potrebu. Želja vodi prema Drugom, jer otkriva da se on ne može svesti na Isto. Uvođenje Drugog ravno je jednom radikalnom raskidu totaliteta u koji je uronjen subjekt uživanja u egoizmu samoće, pri čemu kritičko prisustvo Drugog ne uništava navedenu samoću, već je dovodi do brige za znanjem. Drugi priznaje usamljenost subjekta poštujući njegovu izvornu dobrotu. Ja ne mora napustiti svoju vlastitost kada stupa u relaciju sa Drugim, između individua koje sačinjavaju zajednicu postoji tajna duboka veza koja nije vidljiva spolja i koja se zasniva na jednom držanju spram Drugog u kom se relacija ne pomišlja kao tema za refleksiju i logičku obradu, već je u samom suočavanju sa Drugim. Primer takve relacije je seksualnost koja se ispoljava pre refleksije, koja je apriorno svojstvo instinktivnog koje čuva tajnu života, neosvešćeno je, a najbliže je onom intuitivnom

kao izvoru saznanja. Drugi pol nosi takvu vrstu drugosti koja ispunjava suštinu bića, heraklitovsku razapetost između neprekidnog proticanja životne borbe suprotnog. Drugi pol je absolutna drugost, neophodna za konstituisanje utemeljujućeg identiteta.

Naglašavajući suprotnost između herojskog i muževnog, s jedne strane, i krhkog i ženskog, s druge, Levinas određuje specifičnost odnosa između oca i sina, bratstvo, sinstvo, očinstvo. „**Totalitet i beskonačno**“ ne analizira odnos prema materinstvu, odnos prema detetu ženskog pola. Lukavstvo Levinasove metafore smera na to da zavede na prvi utisak, da zarobi neposrednošću značenja, ali mogućnost dalje i dublje amplifikacije otvara dvostukost ambivalencije. Ovo je sastavni element strategije bacanja iz elementa u element, iz dela u delo, bez dopuštanja mogućnosti neposredne konzumacije Levinasovih ideja. Očinstvo ne treba razumeti kao kao odnos koji je moguć samo za muškarca, ono nije uzeto u strogo biološkom smislu i odnosi se na etičku dimenziju očinstva kao omogućavanje pojave nove dobrote, kao izlaz iz ljudske smrtnosti. U knjizi „**Drukčije od bivstva ili s onu stranu bivstvovnja**“, koja je napisana trinaest godina kasnije, umesto analize očinstva, sada centralno mesto zauzima pojam materinstva u odeljcima o osetljivosti i blizini. Materinstvo je ranjivost, kao uzdah utrobe u dimenzijama bola, samoistrgnuće, bacanje nazad u negativno iza ničega, dozrevanje drugog u istom. Materinstvo je najspecifičnija odgovornost za druge koja je s- trpljiva u svom trpljenju i u kojoj postoji odgovornost. Materinstvo je čulno iskustvo kao opsednutost drugim, razvezivanje čvora bića. Materinstvo pokazuje materijalnost materijalnog sveta u odevanju, stanovanju, hranjenju koje nije višak već odvajanje od usta, davanje iz utrobe kao davanje kože, to je podsećanje na to da smo svi od krvi i mesa, a ne puki subjekti koji postavljaju stavove u sistem. (3) Ovakva razmatranja izgledaju nepojmljiva iz dekartovske perspektive i predstavljaju o-duševljenje jednog tela kroz mišljenje, novost diskursa, opasno balansiranje ne-filozofskog u ime ostajanja u filozofiji, s ovu stranu dvoznačnosti bića i bivstvujućeg. Derida u ovakovom pomišljanju nemislive istine živog iskustva uočava jednu nemoć filozofske reči – bedne pukotine i krutost za koju se verovalo da je čvrstina i jednu spretnost Levinasovog pisma da se kreće duž tih pukotina veštio napredujući negacijama i

negacijom protiv negacije. Iz tih razloga treba biti obazriv u analizi metafora koje Levinas koristi, kod njega ništa nije spremno za neposrednu konzumaciju, već se mora prevesti jednom negacijom iz jezika tradicije u pre-izvorni jezik poetskog o-duševljenja koji se može optužiti za ne-filozofičnost.

Ljubav je usmerenost prema Drugome, detetu, bratu, roditeljima, strancu, ali i transcendiranje ove datosti koja se uvek približava i izmiče. Ljubav se ne iscrpljuje ni u erotskom, ni u onom fileo, ni u onom spiritualnom, ni u ljubavi prema Bogu. Agape nije vrsta Erosa, nije nusproizvod niti utrnuće ljubavi. Pre Erosa postoji lice kao njegova pretpostavka kao ono intersubjektivno iskustvo, Eros je ljubav koja postaje uživanje, dok je Agape više vezana za odgovornost prema Drugome. Dvosmislenost ljubavi ogleda se u tome što Drugi istovremeno može biti i predmet potrebe, a da pri tome ne bude upotrebljen, on može biti u transcedenciji želje čuvajući svoju drugost. To je situacija u kojoj nastaje mogućnost da se može biti ujedno i s ove i s one strane govora, istovremeno premašivati i dostizati sagovornika, biti u imanenciji i u onostranom, dobiti zadovoljenje, ali i izgubiti ga u ponovnom vraćanju u ljušturu, tražiti zadovoljenje potrebe, a ujedno osećati stid. Utemeljenje u sebi kao želja i potreba prevazilazi sebe, uspostavlja zajedništvo i opet ga gubi, vezuje se za neko biće da bi pronašlo ljubav. Da li je transcedencija želje moguća s one strane interesnosti i erotike s obzirom da se u želji približavanje udaljava, a uživanje znači samo povećanje gladi?

Voleti znači strepeti za drugoga, uočiti njegovu slabost i priteći joj u pomoć – a to Voljeno je, za Levinasa, Voljena. Ona svojim režimom doticanja osvećuje o krhkosti, ranjivosti, prelazi preko granice bića i ne-bića gubeći težinu postojanja u uspostavljanju zajedništva i gubljenju individualnosti. Ovo je područje koje Levinas naziva ultramaterijalnim, bez okolišenja, bez uglađenosti u golotinji koja dolazi od još veće daljine nego što se može otkriti na licu. Levins pravi razliku između erotske golotinje i uvida u golo telo koje ispituje lekar. U prvom slučaju radi se o bestidnosti i profanaciji koje otvaraju prekomerno pokazivanje kao način događanja bivstvovanja, a u drugom je golotinja sastavni deo neutralne percepcije koja istražuje poreklo bolesti.

Kroz lice Drugi izražava svoje silaženje iz dimenzije visine i božanstva koje mu daje snagu, dok slabost ženskog

poziva na samilost i unosi dimenziju profanog onog bestidnog koje se izlaže ali ipak ne otkriva. Prisustvo žene, empirijsko i istovremeno transcedentno, preduslov je za potpunu realizaciju eksteriornosti. Drugi, čije je prisustvo ujedno i jedno odsustvo kao ono što omogućava gostprimstvo i doček koji opisuje polje intimnosti jeste žena kao uslov sabiranja, unutrašnjosti kuće i stanovanja. Odnos između Ja i Ti koji je Buber opisao kao odnos sagovornika treba razumeti kao odnos u kom je žensko jedna od kardinalnih tačaka horizonta unutar kog se smešta intersubjektivno. Žensko nije biološki opis jedinke ženskog pola, već pre jedna dimenzija ženskosti koja je otvorena za sabiranje prisutnosti prebivališta.

Slabost ženskog otvara jednu drugu dvosmislenost – krhkost i težina, dirljivost i ljupkost, privlačnost i nevinost, animalnost i duhovnost prepliću se na način istovremenog pojavljivanja, saučestvovanja koje se rastvara u milovanju. Milovanje, paradoksalno jeste čulnost ali ona koja transcendira čulni sadržaj. „Ne kao da milovanje oseća preko sadržaja koji se oseća, dalje, od domašaja čula, kao da je milovanje obuzeto nekom uzvišenom hranom, istovremeno čuvajući u toj relaciji sa krajnjim sadržajem osećanja jednu intenciju gladi, intenciju koja glad produbljuje, kao da se milovanje hrani svojom vlastitom glađu. Milovanje se sastoji u tome da se ništa ne dohvata, da teži za onim što se bez prestanka povlači iz svoje forme prema budućnosti – nikada dovoljne budućnosti – da teži prema onom što se uskraćuje kad da još nije bilo. Milovanje traži, ruje, na tragu je nečega kao hod prema nevidljivom. U izvesnom smislu ono je izraz ljubavi, ali trpi od nemoći da to kaže.“ (4) Neizrecivo milovanja ukazuje na želju milovanja za izrazom, ono traži nešto što još uvek nije, ide preko svog cilja, budi zadovoljenje vraćajući na suštinu nepovređenog devičanstva ženskog. Telo prestaje da bude samo telo, postaje portal putenog i vodi s one strane milovanja gde leži mogućnost anticipiranog zadovoljstva. To je područje koje Levinas imenuje kao „no man's land“, između bića i nebića, bez značenja, iza brojeva, kategorija i sistema.

Večna ženska priroda iskazuje se u devičanskom, u ponovnom započinjanju devičanstva i u nedokučivosti njene prirode, u antipodima otkrivenog i uskraćenog Erosa koji čuva tajnu profanacije. Sladostrašće započinje u erotskoj želji, kao želja sama, kao trpljenje koje se menja u sreću, kao zadovoljstvo,

dok pohota podrazumeva nestrpljivost zadovoljenja, kretanje ka cilju, pohota unosi dimenziju profanog kao nekog slepog iskustva neznačenjskog. Neizrecivo erotske nagosti je dvostruko; ne odvaja se od izricanja, otkrivajući skriva, govori i istovremeno učutkuje, kreće se u prostoru između značenjskog i neznačenjskog, pokušava da artikuliše ono što čutanje skriva, nudi jedno lice koje ide s one strane lica, zaustavlja izražavanje i izražava uskraćivanje, čednost koja je istovremeno i pohotljivost, „nevina golost lica koja ne iščezava u egzibicionizmu erotskog“.

Fenomenologija ženskog otkriva na licu jasnu i tamnu stranu, lice žene opseđa smutnja koju već obuhvata jasnoća, a ženska lepota ovu nesocijalnu relaciju erotskog dovodi do artikulacije – neznačenje se drži u značećem karakteru lica, čednost i doličnost drže se na granici opsenog. Ali i tu je takođe prisutna jedna dvostruka ženskost; erotsko otvara u njoj jednu dimenziju neodgovornosti, neozbiljnosti koja podseća čak i na izvesnu animalnost, zavodničko držanje koje od odnosa prema drugom pravi igru. Metafore, pune opskurnog, koje koristi da opiše fenomen ženskog, nastaju u konceptualizovanju i definisanju sfere jezika koja uvodi u jedno područje kom apsolutno nedostaje ozbiljnost. Metaforama nedostaje pravo značenje, a upravo ovaj nedostatak karakterističan je za ženski diskurs. Nepojmovnost sadržaja koje analizira dovodi do potrebe za pronalaženjem alternativnih formi izražavanja – jezik koji koristi postaje feminizovan i iskazuje neočekivanu Levinasovu dirnutost reprezentativnošću ženskog pola koja je gotovo mitska. Poetska snaga metafore otkriva put istraživanja kojim Levinas ide, ne jedno ili-ili, već niti-niti koje čuva trag te odbijene alternative kao rane u govoru, kao jaz između filozofskog i svakodnevnog govora, između onoga što se može jezikom filozofije artikulisati i onoga što označava kao šupljine pojmove.

Transcedencija odnosa prema Drugom manifestuje se u Levinasovim tekstovima kroz erotsko, etičko i meta-ontološko. Posle „**Totaliteta i beskonačnog**“ erotiku ustupa mesto etičkom konceptu, ljubav postaje agape ili caritas, odgovornost za Drugog. Međutim, to ne znači da je kod Levinasa erotska ljubav moralno nezadovoljavajući model odnosa prema Drugom, već pre izvorni model odnosa prema Drugom uopšte, seksualnost kao čulnost pre refleksije, društvenost koja više nije postavljena

normativno, komunikativnost pre umnosti. Upravo je čulnost ovog sebstva uporišna tačka u razumevanju fenomenologije erosa. Ljubav je, kao što Levinas napominje, dvosmislena, jer ide prema Drugom, ali je i absolutna pasivnost, subjekt je premešten u odgovornost za koju je već unapred optužen, bez nade u povratak autonomnog izbora volje, to je identitet s one strane materijalnog u kom su svi ljudi izvorno legitimisani kao bivstvujuće. Reč je o izvornoj društvenosti bez razlikovanja iz koje je moguć put ka usamljenosti ili put ljubavi kroz Drugog kao ljubav bez Erosa, kao diskurs bez poslednje reči. Ova dvosmislenost ljubavi izranja kroz milosrđe, ranjivost, ali i kroz eročku nagost, telesnost takođe postaje odgovornost ali i uživanje, bol je nošenje odgovornosti ali i jauk, a tekst koji prati ovo izvorno događanje i sam mora biti pun ožiljaka i raskida. Derida će ovu neobičnost Levinasove filozofije koja je bliska frustriranju nazvati naročitim odnosom čistog nasilja i čiste nenasilnosti.

Jedan od razloga zašto je Levinas danas jedan od najčitanijih i najprevođenijih autora, svakako je i Deridina interpretacija Levinasove filozofije. (5) Centralna aksiološka teza opravdava stav po kom je to mišljenje koje izaziva drhtanje, a eksplikacija i opravdanost iste suočavaju sa mogućnostima različitih čitanja Levinasove filozofije. Ova mogućnost je, u stvari jedna nemogućnost, simultanost koja se ne može prikazati bez izvesne nesvodivosti i otvorenosti horizonta u kojima drugi postaje mogućnost neodređene drugosti, a samim tim i beskonačnosti. Odnos prema beskonačno drugom postaje izvor jezika, smisla i razlike, a hod po pukotinama pojma daje čitavom poduhvatu izvesnu veličanstvenost. Sam susret Drugog, izmiče mogućnosti potpunog zahvatanja u pojam. Nema pojmovnosti susreta, jer uzdrmavanje temelja kategorija grčko-evropske tradicije, podrazumeva razaranje filozofskog govora, izmeštanje grčkog logosa, našeg identiteta i, čak, i identiteta uopšte. Put od jevrejske proročke reči, pre Platona, pre predsokratovaca, put je ka Drugom od grčkog. Takvo mišljenje želi da se utemelji kao metafizičko, da podigne metafiziku iz podređenosti totalitetu koji vlada zapadnom filozofijom. Pitanje je šta se zaista postiže takvim izmeštanjem? Da li se radi o alternativnom sagledavanju izvora koji otvara prostor za jednu oslobođenu metafiziku u kojoj je moguć novi početak? I pored velikog poverenja u filozofiju i njen kraljevski

diskurs, po kom ona ima poslednju reč, Levinas koristi strategiju provociranja okoštalog filozofskog govora, ubacujući u njega nešto novo, nešto drugo, nešto ne-grčko. On to čini upravo iz poverenja koje ima u filozofiju, otvarajući prolaz ka Drugom, filozofiji daje jedan novi polet, jednu otvorenost. Razaranje filozofskog govora podrazumeva stvaranje mišljenja koje poziva ne-etički odnos, koji je jedini u stanju da otvoriti put ka beskonačno Drugom i da utemelji jednu takvu metafiziku, a potreba za metafizikom, ravna je potrebi da dišemo vazduh.

NAPOMENE:

1 Emanuel Levinas je rođen u Kaunusu, u Litvaniji, 1906. godine u jevrejskoj porodici. Od 1923. godine studira filozofiju u Strazburu, a 1928. pohađa Huserlova predavanja sa posebnim interesovanjem za „**Logička istraživanja**“. Uskoro postaje Hajdegerov učenik oduševljeno proučavajući “Biće i vreme”. Prevodi Huserla i Hajdegera na francuski, a njihov uticaj vidljiv je u njegovim prvim knjigama kao što su: „**Teorija intuicije u Huserlovoj fenomenologiji**“ 1930, „**Od egzistencije ka egzistirajućem**“ 1947 i „**Otkrivajući egzistenciju sa Huserlom i Hajdegerom**“ 1949. Nakon rata postaje direktor Visoke izraelske orijentalne škole u Parizu. Posle objavljanja doktorata na temu „**Totalitet i Beskonačno**“ 1961. dobija mesto profesora filozofije u Poatjeu, 1967. na Pariz-Nanter univerzitetu, 1973. prelazi na Sorbonu, odakle odlazi u penziju 1976. Drugo važno delo „**Drukčije od bivstva ili s onu stranu bivstvovanja**“ objavljeno je 1974. i do tada se pojavljuje veliki broj njegovih dela, kao i mnoštvo sekundarne literature. Deridina interpretacija Levinasu donosi veliku filozofsku popularnost, kao i kritička interpretacija Hajdegerove filozofije.

2 Levinas: „**Totalitet i beskonačnost**”, str. 97

3 „**Drukčije od bivstva, ili s onu stranu bivstvovanja**“, str. 107, 111, 117-119, 158

4 „**Totalitet i beskonačno**“, str. 233

5 „**Nasilje i metafizika, ogled o misli Emanuela Levinasa**“, „Do te dubine će nas naterati da zadrhtimo mišljenje Emanuela Levinasa“, str.11, „**Adieu - poslednji oproštaj sa Emanueloom Levinasom**“, „**Politike prijateljstva**“, „**Dar smrti**“, „**Vera i znanje**“

L I T E R A T U R A:

- LEVINAS E.: *Totalitet i beskonačnost*, Jasen, Beograd, 2006.
- LEVINAS E.: *Totalitet i beskonačno: Ogled o izvanjkosti*, Sarajevo, 1976.
- LEVINAS E.: *Osjetljivost i blizina*, Nikšić, 1999.
- LEVINAS E.: „Bog i filozofija”, **Luča**, XVIII (2001)-XIX(2002) 5-22, Nikšić
- LEVINAS E.: *Drukčije od bivstva ili s onu stranu bivstvovanja*, Jasen, Nikšić, 1999.
- LEVINAS E.: *Među nama, misliti-na-Drugog, ogledi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 1998.
- LEVINAS E.: *Nekoliko refleksija o filozofiji hitlerizma*, Filip Višnjić, Beograd, 2000.
- LEVINAS E.: *Etika i Beskonačno*, Dijalog, Sarajevo, 1985.
- LEVINAS E.: *Vrijeme i Drugo*, Oktoih, Podgorica, 1996.
- LEVINAS E.: „Intencija, događaj i Drugi”, **Luča**, XVIII(2001)XIX(2002), Nikšić
- LEVINAS E.: „Čovječnost je biblijska”, **Luča**, XVIII(2001)XIX(2002), Nikšić
- LEVINAS E.: *Signature*, Paris, 1976.
- LEVINAS E.: *De l'etre a l'autre*, Fayard, Paris, 1990.
- LEVINAS E.: *Essais sur le penser-a-l'autre*, Bernard Grasset, Paris 1991.
- LEVINAS E.: *De l' existence a l 'existant*, Vrin, Paris, 1986.

ZR-T
EME

GREŠKA

Momenat je bio dovoljan...

Možda u pogrešno vreme, možda samo slučajno, ili zato što je morao, uglavnom, našao se u svetlom mraku prostorije kojoj nije mogao da odredi razmere. Nije bilo nelagodno, ali upravo je boja tog mraka bila uzrok njegovog povremenog stresanja i povlačenja sve više i više u unutrašnjost kaputa. Ta hladna boja mraka učinila je nemogućim pokušaj da vidi da li je sam u sobi, da li uopšte ima i nameštaja, ili je on jedino telo unutar ta četiri zida koji su mu bili nedostižni. Nekako nije ni želeo da proverava, već se samo zbumjeno smestio na parče hladnog betona i čekao: prvo, da mu do svesti stigne informacija o njegovom trenutnom stanju, pa zatim i uzvratna informacija. Nije se bojao, samo je bio zbumjen, pomalo čak i nezainteresovan. Ipak, nešto je nedostajalo. Iako je kroz glavu moglo da mu prođe toliko stvari koje su mu nedostajale, imao je utisak da fali samo jedna jedina. I što je više razmišljao, sve više mu je falila. Kao da je u toj stvari zamišljao sve što bi nadomestilo nedostatke.

Od gustine mraka nije znao da li je sam, iako je mogao da čuje prisustvo mnoštva ljudi...Ili mu se samo pričinjavalo. Nekako je propustio i momenat u kom je ušao, a ulaz nije mogao da nađe pogledom. Sviše je bio zauzet šavom svog kaputa. Osećao je jezu iako nije bilo povoda, kako je sebe tešio. Nije znao ništa o mestu na kom se nalazi, ali je uživao u svom neznanju. Mogao bi lako pronaći izlaz, samo kad bi ustao i probao da uloži trud. Ali bio je toga svestan, pa mu se nekako i nije žurilo, i ubedio je već sebe da nema razloga za brigu. A baš bi i mogao da proba. Čak, mogao je da bude siguran da u džepu kaputa ima i lampu, tu negde, u jednom od džepova. Da proverava- nije bilo potrebe. A bio je ubedjen i da zna kuda se odatle izlazi. Ili barem kuda se ulazi.

Posle nekog vremena provedenog u nečkanju, ipak se podigao na noge, i počeo ležerno da šeta po prostoriji, kao po kakvom parku, baš kao što je imao običaj da radi sunčanim danima. Voleo je da uživa u snopovima sunčanih zraka onako zaštićen od sunca samog. Ovde je bio zaštićen od svega,

izolovan, ali je u svakom momentu mogao da izade i vrati se medju to „sve“, pa je nekako nashao sličnost u zadovoljstvu. Jednostavno – mogao je, ali nije to htelo, još.

U svom laganom probijanju kroz mrak, primetio je vrata. Inace ne bi bio zainteresovan, ali to nisu bila vrata kroz koja je već prošao, koliko se sećao. Ili se nije sećao. Ele, pomalo uvredeno, gledao je u vrata, ali bez namere da ih otvari. Sad više nije bilo pitanje toga da li sme ili ne. Nije se usudivao ni da razmišlja o tome, da bi zaobišao osećaj inferiornosti. Kroz vrata je stizao, ne navalentno, ali ipak dovoljno jasno, neobičan sjaj. Mogao je da vidi kroz njih da je u toj drugoj prostoriji bilo nešto nepoznato, nesto izuzetno i, po svemu sudeći, baš ono Nešto što mu je falilo do sad. Ipak, i dalje nije hvatao kvaku, čak se još uvek nije ni dovoljno približio vratima. Za sad je samo posmatrao. U nekom kutku glave je držao uverenje da to nešto baš njega čeka i da mu je već odavno namenjeno, i zato, da apsolutno nema nikakve potrebe da sebe požuruje. Užvao je gledajući. Čak i iz daleka imao je utisak da ga ispunjava dovoljno, i nije se trudio. Prijala mu je činjenica da je tu, i da je on tu, i da će uskoro biti i on tamo, u drugoj sobi. Kao da je čekao da se to samo desi, kao da to ni najmanje ne dotiče njegovu volju. Radije se prepušta momentu- možda zbog slasti priželjkivanja, možda iz straha da neće znati šta da radi kad stigne do toga. Tako savršeno, kao božijom rukom od srca izvajano, sijalo je, činilo se, samo za njega. Nepotrebno je bilo kvariti momenat.

Ipak, kada je osetio da sme i da mu je to potrebno, dopustio je prvom koraku da ga približi vratima. U naizmeničnim naletima je osećao lagodnu toplinu, zatim jaku znatiželju. I, što se vise priblizavao samim vratima, sve je lepše mogao da razazna sve te prelepe nijanse i u svakoj je video neku novu priču, neki novi život. Nesto lepše. Nešto što je odavno zasluzio. Kao da je sijalo sve jače, njemu u susret. Da se moglo uporediti sa bilo čime- nije. Jednostavno je bilo jedinstveno. Soba u kojoj je bio prestala je da mu izgleda onako mračno, iako se nije ni okretao oko sebe, gledao je samo u pravcu vrata. Zamišljao je sebe tamo. Zaneo se toliko, da je čak ispustio iz ruke onaj izlizani rub kaputa. Od te tačke, nije postojalo za njega ništa više. I zahvaljivao se, pomalo neobavezno, onom Višem. Ne iz strahopostovanja ili ljubavi, već kao sto bi se neko zahvaljivao dobrom drugu za učinjenu uslugu. Čak, možda

u neku ruku drsko, kao da mu je učinio nešto sto je odavno trebalo. Ali, to je bilo uobičajeno. Znao je da se neće ljutiti, tako da uopšte više nije razmišljao ni o čemu drugom. Skoro, uopšte nije ni razmišljao... I taj željeni sjaj je delovao srećno skoro koliko i on sam. Vreme je bilo izlišno u toj slici. Nije mu ni trebalo. Zato ga je puštao da prolazi.

Zastao je ispred same kvake, i dalje pogleda uperenog kroz staklo. Kočilo ga je nešto iznutra da otvori svoj put i zakorači u tu drugu prostoriju. Do sad nije smeо da prizna, ali- bojaо se. Strah od sebe samog. Neće znati šta je тамо. Nije znao, nije mu bilo rečeno, niti je izvesno da će sve biti onako kako mu se činilo i kako je zamišljao. Toga se najviše i bojaо. Ne sme ni po koju cenu srušiti snove, makar platio to propustom. Pošто je i dalje to nešto тамо čekalo, učinio je sebi luksuz da se boji i nećka ponovo. Počeo je i da misli. To ga nije obradovalo, ni najmanje, ali nije mogao da se odupre. Šta ako, šta ako... Na svako opravdanje pojavljivala su se po tri nova prigovora. Nije više znao šta će.

Vreme je odvojilo konačno njegovih pet minuta za sebe, i počelo podrugljivo da izmiče. Sjaj iz druge sobe je i dalje dopirao do njega, ali više nije izgledao toliko njegov. To nešto što je žarko želeo dobilo je isprva neku neutralnu, zatim i nezainteresovanu crtu. Kada pređe u odbojnu, srušiće do temelja ceo svet od karata koji je uspeo da podigne za ovo vreme, i koji mu se činio tako čvrst. Više mu ništa nije prijalo. Ni soba, ni to o čemu je mislio, to što je znao, što nije znao, pa ni sjaj koji je i dalje stizao do njegovih očiju. Ali ga je i dalje želeo. Želeo je i da bude тамо, da oseti to nešto što mu je nedostajalo. Vreme mu je postalo neprijatelj, a i dalje ga je neoprostivo puštao da prolazi.

Ni trzaj mišica ruke nije učinio da stigne gde je tako brižno planirao, iako je nosem gotovo skoro dodirivao staklo. U stvari, dodirivao je taj tanani sloj gustog vazduha uz vrata. Terao je sebe na odvažnost, ali je sve ostajalo samo na praznoj priči.

U momentu kad je posegnuo rukom ka kvaki, i kada ju je dodirnuo vrhovima prstiju, sasvim neočekivano, njemu nezamislivo, pogled iz druge sobe je prestao da sija. U stvari, sijao je, ali više ne prema njemu. Stigao je tek da oseti momenat u kom je imao fizički dodir sa uvertirom te druge strane. U tu drugu prostoriju ušao je neko, još jedna duša koja je želeta

isto što i on. Prvo što je osetio bio je bol kada je shvatio da sve to ipak nije izričito njemu namenjeno, da čak uopšte nikad nije ni moralo da bude njegovo- da je bilo i ničije i svačije, ali prvenstveno svoje, i da je čekalo, eto, slučajnog namernika. To je mogao biti on. Ali nije. Osetio je i gorak ukus zaostatka u odnosu na konkureniju. Ali i dalje je bilo vremena za njega. Mogao je da uđe, da pokuša. Igra još nije bila gotova, ni on još nije bio gubitnik, ali je sebi već presudio. Znao je da ima, makar malo, ali da ima vremena... I da ga je, ipak, predao. Samo se držao za kvaku dok je sjaj polako prelazio na tog drugog srećnika. Gledao je kako ta svetlost svojevoljno i srećno dočekuje tog nekog drugog. Kao da on nije ni bio prisutan, da nikad i nije bio u igri. Ali to se i dešava gubitnicima, pogotovo onima koji se predaju bez borbe. Bivaju zaboravljeni... Pobednika je od tog trenutka prezirao, i osećao je nepravdu. Jer, ko zna iz kog razloga taj neko drugi želi isto što i on. Možda ne želi dovoljno. Možda mu je preoteo zadovoljstvo čisto iz hira. Možda... Ali sijace sad za njega. I to nije bilo fer. Ipak, on je imao očigledno više volje i odlučnosti. Ne, volje ne. Ali svejedno, ima šta je hteto, pa makar mu to bilo tek za čef.

Već mu se čini sve ovo kao dežavu, od nekud poznato. Kao da je to sve već doživeo, a da je po drugi put dopustio sebi luksuz da propusti priliku. I dok u glavi odvaja kutak u kome će sačuvati momenat u kome je sjaj bio tu samo zbog njega, gleda u svoj poraz, kroz vrata kroz koja i dalje ne ulazi. Ne zna da možda ipak nije kasno da proba. Ne zna, ali sad i da mu neko to kaže, samo bi okrenuo glavu kao znak da odbija da poveruje.

Ponovo uzima u ruku rub kaputa, ali drugom rukom. Na ovoj kojom je dodirnuo kvaku će čuvati taj dodir i osećaj onoga „biti na domak cilja“. Biće mu dovoljno toliko, valjda. A ako mu se ukaže druga prilika, ko zna... Bacio je pogled jos jednom ka prizoru iz druge prostorije, okrenuo se i sačuvao u sećanju sve sto je mislio da mu je potrebno. Posle par koraka pronašao je druga vrata u mraku svoje sobe, otvorio ih, i, uz uzdah, izašao napolje...

Već je i suviše dugo lutao...

Našao bi se nekad u čudu koliko u suštini može da bude hladnokrvan nad samim sobom. I tako prokleo nezainteresovan. Jedino je već odavno izlizano parče hrapavog kaputa na kom se nalazio levi kraj ruba ukazivao na nemir u njegovoј glavi, na radoznalost, na uzbuđenje, strah, razočarenje... Celu jednu malu istorijsku enciklopediju krio je u sebi taj rub kaputa. Mogao se na njemu videti svaki korak puta ovog nesrećnika koji ga je odavno nosio. Bio je svestan toga, i, nekad bi ga pritisnuo dlanom, samo da ga ne bi video. Ono što okom ne vidi, smatrao je nevidljivim i za savest. Bar je sebe u to ubedljivao. A opet, nekad bi ga provukao kroz prste iskusno tražeći isključivo određeni ožiljak koji ce ga podsetiti, možda i vratiti u neko prošlo doba, neki minuli momenat. Zamislio bi sebe ponovo u njemu i režirao ga po volji, onako kako bi trenutno najviše voleo da ga pamti, i kako bi čak bilo najlogičnije da je tad postupio. Ali nije. Sad mu ostaje samo igra slika u glavi, i ta recka na rubu. Na tom rubu nije bilo doduše ni milimetra izlizanog platna koji bi ga podsetio na trenutak koji nije trebalo ponovo, drugačije proživeti. Nije mogao ničega da se seti što bi bilo savršeno, eto tako, baš kako se i desilo. Bilo je prilika, bilo je šansi, ali su se nekako uvek završavale greškom. I sve je bilo tu, na rubu kaputa. Sve je zabeleženo preciznije nego što bi bilo kakva naprava ljudskom rukom stvorena mogla ikad da zabeleži. Emocije, misli, grimase, lica, svetlost, mirisi... Mirise je najjasnije pamtio. Imali su odlike koje je svakim čulom umeo da detektuje. Voleo je i mrzeo tu svoju sposobnost. Isto koliko i taj izlizani rub kaputa koji je uvek nosio, ne mareći pritom da li je i suviše toplo, ili je možda potrebno ogrnuti se još nečim. Ubedio je sebe odavno da mu je taj kaput potaman, i nikad se nije odvajao od njega.

Kao da je prošao već kroz desetine, stotine istih, različitih soba. „Soba“, jer je tako lepše. „Soba“, jer je „prostorija“ suviše hladno mesto. Neke od tih soba možda i nisu bile dostoјne takvog naziva, neke su više ličile na hale, hodnike, pećine ili dvorane, ali su sve bile iste. Sve su mirisale jednako hladno, sivo i mračno. I trudio se da se što je kraće moguće zadrzava u njima. Katkad bi umišljao da ide putanjom koja će ga dovesti

do cilja, koji nije mogao da odredi. A nije ni da se trudio. Samo je htio da stigne do njega. Ne trčeći, već staloženo. Trkom bi proizveo haos u glavi koji bi se potom raširio po okolini, i onda bi se izgubio u pokušaju da pronadje put. Takvu glupost nije sebi htio da dozvoli. Staloženost, i uvek, makar prividna nezainteresovanost-najviše da bi sakrio i od sebe tu svoju prirodnu zanesenost. Kada bi je oslobodio, na svakom koraku bi doživeo novo razočaranje, i od kaputa bi vrlo brzo ostao samo taj rub.

A nekad se kretao napred samo da bi pobegao što dalje od sobe sa svetlim vratima. Poraz koji je doživeo zanoseći se tako naivno, trebalo je ostaviti daleko iza, tamo u toj istoj sobi. Jedini problem je bio što ga je imao i dalje na sebi. Oni će ga zaboraviti. Verovatno, ma sigurno već i jesu. Možda su već i jedno drugo zaboravili. Njihova briga. Ili nije briga. Ali je on sve to i dalje onako sveže imao na sebi. Ničim nije mogao da obriše, iako delom svesti nije ni želeo. Ostavio ga je tu kao podsetnik na slabost, na sebe. Samo je u desnu ruku gledao blagonaklono. Poštovao je tu trunku pravičnosti i zdravog suda kome je ona vukla, ali nikad nije uspela da ga celog povuče sa sobom. Uvek je radije bio zauzet levim rubom u levoj ruci.

Spustio se na pod na trenutak kada se osećao već umornim od tumaranja, od vrata i mraka. Ljude odavno nije sreo, ali nije ni imao potrebu. Već je izgubio i osećaj za komunikaciju, pa bi bilo krajnje nepraktično sresti nekoga ko bi želelo da započne sa njim istu. A ako ne, onda bi opet osećao gorčinu prema svom karakteru. Sedeo je sada sam, sasvim sam. Tako je bilo najlepše. U stvari, tako je bilo najlakše, ali ko mari. Sa lakoćom je prihvatio takvu činjenicu kad god bi mu pala na pamet. Bilo je dovoljno za sad to da je tu, daleko od svega. Jedino je i dalje imao neopisivo iritantan osećaj da mu nešto nedostaje. To ga je najviše podsećalo na svetlost. Nije jasno mogao da se seti, ali nije bio prvi put da je naleteo na takvu ili sličnu svetlost. Ako i jeste, ne bi mogao da se seti koliko se puta zaneo i na koliko je načina pustio da mu proklizi šansa iz ruke. Jedino u šta je siguran je da takvu svetlost nije nikad uhvatio rukama, niti je bio dovoljno blizu nje da bi se zaista mogao grejati njenim sjajem. Na kraju, nije mogao ni da bude siguran da je to ono sto mu nedostaje. Ali je sam sebi slepo verovao da jeste. Pustio je da mu svetlost zaslepi oči, a oči pokidaju neke niti u svesti koje su možda bile presudne.

Već se duboko zaneo tupim razmišljanjem, da nije ni primetio koliko je udobniji pod na kom je sedeо od onih u drugim sobama. Ne suviše mek, ali dovoljno da primeti razliku kada bi se skoncentrisao. Isprva je ubedivao sebe da umišlja, ali je kasnije počeo lagano da ispituje teren. Nije tu bilo ničeg drugačijeg od stvari na koje je nailazio ranije, ali je sve imalo neku neobičnu nijansu šarenila koje je golicalo njegova čula, a koje je sada uporno pokušavao da uokviri u svoju imaginaciju. Ničeg opipljivog i realnog nije bilo da mu dokaže suprotno, pa je pokušao da se tim argumentom ogradi. Ali, mu se negde u dubini svidalо to šarenilo. U momentima nije delovalo ni kao iluzija. Nikad ranije toliko topnih nijansi nije osetio, i skromno bi mogao da zaključi da i ne može tako nešto njegova mašta da proizvede. Kao da je i vazduh nekako golicao grlo kad bi ga udisao. I malo po malo, prepustio se tom blaženom osećaju.

Tada je samo na momenat uhvatio sebe kako lagano širi grudni koš, kao kada bi poželeo gurmanski da ispita kakav miris. Miris! Sve je postalo logično na trenutak, kao Rubikova kocka na kojoj je ostao samo jedan potez do kraja. Jasno je bilo zašto je svuda oko njega, a da nije ni primetio da dolazi, zašto u svemu oseća te nove nijanse. Ostalo je samo da otkrije odakle dopire. Već je sebe začudio koliko se zaneo celom situacijom, koliko želi da pronade izvor. Sad je već sasvim spao zastor nezainteresovanosti. Malo fali da se sasvim preda mirisu, ali toga se sada ne boji. Sada se ne boji ničega, nema mesta za takvo osećanje u njemu. Sve je popunio miris. Možda je suština u tome što nikad ranije nije osetio takav miris. Oni iz sećanja teško da mogu da se porede sa nečim ovakvim. Svaki prethodni je sadržao bar jedan gorak sastojak u sebi, bar jednu hladnu nijansu. Ali ovaj ne.

Podigao se sa zemlje. Iz kutka u kom je on sedeо je možda bilo i nemoguće da odredi smer u kom bi stigao do izvora blaženstva, a opijen mirisom nije više mogao da razazna da li je i dalje mrak oko njega. Samo je zatvorio oči i pustio prvi korak. Za njim je po inerciji krenuo i drugi, i lagano se kretao kroz prostor. Miris nije postajao jači, ali isto tako nije ni bledeo, a to mu je bilo sasvim dovoljno. Nije ni razmišljao, sklapao kombinacije u glavi, smišljao rezervne varijante, što je ranije umeo vrlo dobro da radi. Nije bio uzbuden, a ni rezervisan. Samo je lagano hodao, kao da ničega nije bilo između njega i njegovog cilja, sve dok mu se isprva nije učinilo da čuje eho

svojih koraka ispred sebe. Što je više koračao jasnije je čuo jednak zvuk koraka ispred sebe, toliko jasan da su mogli biti i tuđi. A miris je postajao intenzivniji. Sada je čudan osećaj obuzeo celo njegovo telo. Blago treperenje, golicanje celom površinom kože jednako koliko i u grlu, stomaku, glavi. Sreća... Stao je kada je osetio da je dovoljno hodao, i ispružio ruke u pokušaju da je zagrli. Gest ruku završio je kao uspešan pokušaj zagrljaja, ali ruke nije spustio. Osećao je tuđ zagrljaj na sebi. Miris je sada bio tu, u njegovim rukama. Osećao je kako isparava, svežinu koju je nosio u sebi. Melodiju koju je stvarao strujeći kroz vazduh. Zvuk smeha. Otvorio je oči, i istog trenutka shvatio da u naručju drži ono za čime je oduvek tragao, ono što mu je oduvek nedostajalo. I potpuno nova plavičasta svetlost ispunila je njegove oči. Ne bi je opazio sam, sigurno, ali ga je miris do nje doveo. I znao je da je i on trebao njoj. Možda nije bila potreba kolika i njegova, ali je bio dovoljno lep osećaj -biti potreban. I više od dovoljnog. Još jedan putnik kroz mrak, koji je našao cilj. Koji je našao njega.

A kaput, najednom i suviše tesan i neudoban, spao je sa ramena i ostao negde iza...

E
S
E
J
I

K
R
I
T
K
E

**PATCHWORK IDENTITET
(ESEJISTIKA DUBRAVKE UGREŠIĆ¹)**

NEVOLJE S IDENTITETOM

U promišljanju književnog stvaralaštva Dubravke Ugrešić nemoguće je previdjeti njegovu uvjetnu podjelu na dva dijela. Kako se to redovito navodi u novijoj literaturi o ovoj autorici (usp. Lukić, 2001; Zlatar, 2004), ta podjela s jedne strane obuhvaća njezin književni diskurs od 70-ih godina do početka 90-ih godina 20. st, a sa druge, onaj nakon toga koji interesno zaokreće prema novoj tematskoj i žanrovsкоj problematici. Da se podsjetimo: do 90-ih godina, ova se autorica predstavila književnoj javnosti knjigama za djecu (*Mali plamen*, 1971; *Filip i srećica*, 1976) i objavila je svoje ključne knjige postmodernističke proze (*Poza za prozu*, 1978; *Štefica Cvek u raljama života*, 1981; *Život je bajka*, 1983; *Forsiranje romana-reke*, 1988). Nakon politički prijelomne 1991. ona objavljuje eseje zaokupljene društvenim i kulturnim problemima na području nekadašnje Jugoslavije i tada aktualne ratne stvarnosti (*Američki fikcionar*, 1993; *Kultura laži*, 1995) te dva romana koji na fikcijskoj razini u mnogočemu korespondiraju sa spomenutom problematikom (*Muzej bezuvjetne predaje*, 1997; *Ministarstvo boli*, 2004). U novije vrijeme, u svojoj esejistici autorica spomenuta tematiku „križa” s temama sveprisutne kulturne globalizacije (*Zabranjeno čitanje* 2001; *Nikog nema doma*, 2005).

Taj zaokret s početka 90-ih, naravno, nije bio samo zaokret u tematsko-žanrovskom smislu. Bio je to ujedno iskorak iz tadašnjega homogenog nacionalnog diskursa i na osobnoj razini. Radilo se o javno upućenoj kritici, nepristajanju na poistovjećivanje s novostvorenim kolektivitetom, konačno i napuštanju „nove” domovine i ostanak u egzilu. U vremenu ratnih godina, takva je autoričina gesta proizvela povratnu reakciju osude kulturne i intelektualne javnosti zbog koje je ona sama dobila problematično mjesto unutar nacionalnoga kulturnog i književnog korpusa. Stišavanjem ratne traume i

¹ Tekst je proširena verzija referata održanog na znanstvenome skupu *Desničini susreti 2007. Pripadnost kulturi-kultura pripadanja* u Zagrebu, 28. i 29. rujna 2007.

reinterpretacijom političke situacije 90-ih, sve se više počeo otvarati diskurzivni prostor i za drugaćijom artikulacijom ove književnice unutar nacionalne kulture naspram one koja ju je jednoznačno obilježila ranih 90-ih. Tako su 2002. godine zagrebački Konzor i beogradski Samizdat B92 objavili njezina sabrana djela, posljednji roman *Ministarstvo boli* i zbirku eseja *Nikog nema doma* objavljuje domaći izdavač Faust Vrančić i biblioteka Devedeset stupnjeva, a početkom novog tisućljeća iz pera domaćih i inozemnih proučavatelja pojavila su se čitanja njezinih djela neopterećena parametrima rigidnog ideoškog vrednovanja, dapače prema potonjima i vrlo kritična. Pri tome mislim na relevantne književno-znanstvene radevine nastale u novome tisućljeću (Lukić, 2001; Lukić, 2006; Zlatar, 2004; Biti, 2005; Hawkesworth, 2006), iako se još ponegdje mogu čuti retrogradni glasovi ideoške osude poput one u *Povijesti hrvatske književnosti* Dubravka Jelčića na čijoj zadnjoj stranici posljednjega izdanja iz 2004. piše kako autorica spada u onih četvero hrvatskih književnika (uz Slavenku Drakulić, Predraga Matvejevića i Gorana Babića) koji 1990. nisu prepoznali kao *povijesni trenutak kojemu je hrvatska književnost stoljećima težila*, navodeći za pozitivan primjer pedesetak hrvatskih književnika koji su stvorili *posebnu dobrovoljačku jedinicu Hrvatske vojske i sudjelovali u dnevnim borbama na prvim crtama* (Jelčić, 2004: 615). Iz navedenih je razloga autorici simbolički prijetilo, da se poslužim ovdje parafrazom pjesničkog naslova Nikice Petraka, svojevrsno *ispadanje iz književne povijesti*. Potonji glas, međutim, samo je eufemistički odjek nekada mnogo žešćih ideoških osuda čiji je presedan ozloglašeni tekst *Hrvatske feministice siliju Hrvatsku* objavljen u tjedniku Globus 11. prosinca 1992. koji potpisuje Globusov investigativni tim², a koji uz Ugrešić simbolički spaljuje na lomači još neke tada drugačije ženske glasove (Slavenku Drakulić, Jelenu Lovrić, Radu Iveković i Vesnu Kesić). Promatraljući taj tekst iz današnje perspektive, upravo se njegov završetak nadaje kao početak za otvaranje ovdje postavljene problematike identiteta u čijem će dijalogu čitati eseistiku Dubravke Ugrešić. Spomenuti tekst, naime, završava konstatacijom da su prozvane autorice *skupina samoživih žena srednje dobi koja ima ozbiljnih problema s vlastitim etničkim, etičkim, ljudskim, intelektualnim i političkim identitetom!* (Globus, 11. prosinca,

² Autorstvo teksta pripada Slavenu Letici.

str. 42). U obrtanju ovog krajnje diskriminirajućeg iskaza spomenuta teksta, upravo naznačeni *problemi s identitetom* za koji se terete spomenute autorice čini samu srž pojma identitet unutar njegova suvremenog teorijskog promišljanja. To će se uostalom pokazati i u samoj „praksi“ u vrijeme reinterpretacije nacionalnog identiteta nakon stišavanja ratne traume.

Drugim riječima, ako su Ugrešić i spomenute autorice bile jedne od rijetkih koje su imale problema s nacionalnim i inim identitetom s početka 90-ih, ostali će ga, kako je stvarnost to pokazala, imati nakon spomenutog kritičnog razdoblja. Time se potvrdila teza kako identitet nije jedinstvena kampanja, već je on prije hrpa problema u kojima nacionalnost zauzima istaknuto mjesto, a tu hrpu zajednički dijele, kako tvrdi Zygmunt Bauman u knjizi *Identity*, gotovo svi ljudi likvidne moderne (Bauman, 2004: 12). I sama Ugrešić u podcrtavanju navedene koncepcije u zbirci eseja *Američki fikcionar*, izdvaja jedan dijalog koji ironično naglašava nacionalnom identitetu immanentnu problematičnost: - *Srpkinja ili Hrvatica? – pita, i na licu mu čitam ponos što je upućen u stvari. (...) Promatram svog susjeda po sjedištu, vidim pogled koji očekuje odgovor. – Nisam ni jedno ni drugo – kažem. – Ne znam tko sam... – O, onda ste u big trouble – kaže sućutno moj susjed.* (Ugrešić, 2002a: 24, 25). U kontekstu naznačenih nevolja s identitetom, eseje Dubravke Ugrešić ovdje će tako promišljati u dijalogu s poststrukturalističkim teorijama o identitetu, uzimajući za temeljno teorijsko uporište tekst *Kome treba „identitet“?* Stuarta Halla. Naime, Ugrešićkino se pozicioniranje prema nacionalnom identitetu odvija prvenstveno kritikom onoga što Hall naziva esencijalističkom koncepcijom stabilnog, istinskog, fiksiranog i nepromjenjivog kulturnog identiteta zajedničkog jednom narodu sa zajedničkom povijesti i porijekлом (usp. Hall, 2006: 360). Nasuprot takve koncepcije, autoričino je idejno polazište u shvaćanju identiteta blisko *strategijskoj* i *pozicijskoj* koncepciji identiteta kakvu razvija spomenuti teoretičar. Ona podrazumijeva kako identiteti nikada nisu singularni, nego se umnažaju, gradeći sebe preko različitih, antagonističkih diskurza, praksi i pozicija koji se često međusobno presijecaju; oni su subjekti radikalne historizacije, i neprekidno se nalaze u procesu promjene i transformacije, tvrdi Hall (ibid.). Navedena se koncepcija u eseistici Dubravke Ugrešić može iščitati iz njezina zapažanja o fragmentiziranju nacionalnih identiteta

nakon raspada Jugoslavije: *na ruševinama bivše države (u ratu, dok je još vruće) nove države užurbano grade svoje identitete. Jedna od njih trudi se da na međunarodnom tržištu bude prepoznata kao domovina prve kravate* (Ugrešić, 2002b: 247), zatim i njihovom učvršćivanju proizvodnjom antagonizma između susjednih nacija koji odražava, frojdovskim pojmovljem rečeno, *narcizam malih diferencija* (Freud, 1988: 49): *Isprva je započelo nježno, tajno prebrojavanje, zatim nešto očitije dijeljenje, zatim jako očito žigosanje. A kako inače označiti svoju stoku, kako svoje stado razlikovati od tuđega? (...) Unutar obilježenih narodnih skupina započelo je novo komešanje: ljudi su počeli tražiti novu, dodatnu nijansu u žigu, tu koja će ih staviti na posebno mjesto, koja će odijeliti velikog Hrvata od dobrog Hrvata i dobrog Hrvata od lošeg Hrvata, velikog Srbina od Srbina naprosto* (Ugrešić, 2002b: 56, 57). Konačni ishod dovodi do formule: *identitet, nacionalni, eto ključne riječi rata* (Isto: 245).

ŠAV IDENTITETA

Središnji dio strategijske koncepcije identiteta po kojem se mogu paralelno čitati teorijska promišljanja Stuarta Halla i kritika Dubravke Ugrešić jest isticanje fikcionalne naravi identiteta³ putem usporedbe sa šivanjem, krojenjem i općenito odjevnom metaforikom. Kako tvrdi Hall, za razliku od tradicionalnog značenja identiteta kao sveobuhvatne jednakosti, bez šavova i bez unutarnje diferencijacije, u strategijskoj i pozicijskoj artikulaciji identiteti (...) proizlaze iz pripovjednog posredovanja jastva, ali obavezna fikcionalna priroda ovog procesa ni na koji način ne umanjuje njegovu diskurzivnu, materijalnu ili političku učinkovitost, čak i ako je pripadnost, „ušivanje u priču“ kroz koju nastaju identiteti, djelomice, u imaginarnom (i u simboličkom) i stoga uvijek djelomice konstruirana u fantaziji ili barem fantazmičkom polju. (Usp. Hall, 2006: 360, 361). Kasnije u svome tekstu, Hall će identitet imenovati točkom *prošivnog boda* kao točke privremenog spajanja na subjektne pozicije koje za nas konstruiraju diskurzivne prakse, preuzimajući taj pojam od Stephena Heatha (ibid, 362).

³ Navedenu je koncepciju *fikcionalnog identiteta* u kontekstu Ugrešićkine zbirke *Kultura laži* već istaknula A. Zlatar (Zlatar, 2004: 125)

Ova usporedba s dekonstrukcijskim, možemo reći i rašivajućim čitanjem političke stvarnosti 90-ih kod Dubravke Ugrešić osobito je plodna prisjetimo li se krojačke metaforike iz njezina romana *Štefica Cvek u raljama života*. No, dok se tada radilo o osviještenoj poziciji s obzirom na književne postupke, u njezinoj esejistici 90-ih, krojačka metaforika je upotrijebljena za čitanje ratne stvarnosti kao teksta⁴. Naime, u njezinom „rašivajućem“ čitanju političke stvarnosti 90-ih, česte su upravo spomenute usporedbe identiteta i odijevanja. Već navedeni citat u kojem se odjevni predmet kravate izdvaja kao prepoznatljiva komponenta novostvorenog hrvatskog nacionalnog identiteta može se nadopuniti zapažanjima koja ističu preoblačenje cjelokupne simboličke sfere nakon raspada Jugoslavije. Sve se „preobuklo“ u nešto drugo: od školskih udžbenika do državnih simbola: *Ljudi koji će pisati novu početnicu za svoje đake pripadaju narodima koji su se omotali u nacionalne zastave kao u svoj jedini identitet. Taj identitet ih čini sigurnima, daje im osjećaj realnosti, poput dobro provjerene marke „Burberry“ ogrtača.* (Ugrešić, 2002b: 32). U tom vremenu *dizajniranja i redizajniranja* (Isto: 247), nacionalna se „scenografija“ namješta po evropskim „krojevima“: *Što da ti kažem, naša nova država je kao bajka. Došla je dobra vila i čarobnim štapićem nas pretvorila u Evropljane. Da bismo se pokazali kao takvi, na televiziji su pjevačice obučene kao princeze, a pjevači kao prinčevi. Počasna garda podsjeća na olovne vojnike* (Ugrešić, 2002a: 75). I u kasnijim esejima, problemski usredotočenima na globalizacijske kulturne fenomene, autorica novostvorenou eksploziju identiteta prispodbavlja tržišnom ponudom u kojoj će svatko naći nešto *po svojoj mjeri*: od tradicionalnog *Blutt und Boden* paketa do sofisticirane biseksualnosti (Ugrešić, 2002c: 214, 215).

Dosljednost autorice u upotrebi naznačene metafore vidljiva je i u novijem primjeru izravne usporedbe identiteta s uniformom koju navodi u jednom intervju za tjednik *Feral Tribune*, 12. siječnja 2006.: *Identitet je poput stare, izjedene moljčima maskirne uniforme koju godinama držite u ormaru. U nekom „historijski pogodnom trenutku“ izvlačite je iz ormara i oblačite. Ako je obučete u pravom trenutku – što su mnogi Hrvati*

⁴ U tom smislu se onaj prvotno naznačeni diskontinuitet u autoričinom književnom diskursu ne pokazuje kao posve fiksirana podjela o čemu je već bilo riječi u dosadašnjoj literaturi o ovoj autorici. Usp. Lukić, 2001; Zlatar, 2004.

učinili – možesetogoditidaprofitirate. Akosezableneteizaboravite skinuti uniformu, već u sljedećem trenutku izgledat ćete smiješno, što se također mnogim Hrvatima dogodilo. Vole ljudi uniforme, šta da se radi! Uniforma čini čovjeka. Navedena nestabilnost identiteta artikulirana odjevnom metaforikom koju možemo uzeti za provodni motiv autoričina diskursa ovdje tako priziva blisko Baumanovo zapažanje prema kojem ...obvezivanje za jedan doživotan identitet ili čak manje od doživotnog vremena, ali za jedan dulji životni period, vrlo je riskantno. Identiteti su za nošenje i pokazivanje, a ne za pohranjivanje i čuvanje (Bauman, 2004: 89). Odjevna metaforika, u slučaju iskazivanja nestabilnosti i promjenjivosti nacionalnog identiteta, kod Ugrešić pri tom nužno priziva i dobro poznatu metaforu rodnog identiteta kao maskerade Judith Butler iz njezine knjige *Nevolje s rodom* koju ona preuzima od psihanalitičarke Joan Riviere (Butler, 2000). U tom kontekstu treba nadodati kako u Ugrešičkim nevoljama s identitetom, nacionalnost, dakako, nije jedini bauk. Nacionalistički diskurs rata koji je u svojoj srži duboko patrijarhalna, muška stvar, učinio je njezin glas dodatno subverzivnim unutar rodne politike identiteta. Pri tom bi se žanrovsкоj oznaci knjige *Kultura laži* kao zbirke antipolitičkih eseja koju autorica preuzima od knjige *Antipolitika jednog romanopisca* Györgya Konrada, mogla pridodati i navedenom pojmu naizgled kontradiktorna deviza *osobno je političko* kao ključne odrednice suvremenog feminizma kako je tumači Carole Pateman u svojoj knjizi *Ženski nered: Demokracija, feministam i politička teorija* (Pateman, 1998)⁵.

U ovom odlomku naznačeno „preoblačenje“ identiteta u ratnoj zbilji 90-ih kako ga donosi autorica imalo je, dakako, ne samo teorijske nego i praktične krvave posljedice zbog čega se Ugrešić jasno pozicionirala izvan prepostavljene prišivke identiteta. Ona se ne želi identificirati s niti jednim nacionalnim simboličkim prostorom, deklarira se kao transnacionalna i žestoko odbija biti zašivenom u identitet u ime kojeg se vodi rat. Njezina reakcija može se sažeti u parafrazu naslova spomenuta Hallova teksta: Kome, naposljetku, i treba takav identitet?

⁵ O problematici veze osobnog i javnog u spomenutoj zbirci Ugrešičkinih eseja vidjeti Lukić, 2001.

Pa ipak, je li moguće u potpunosti izbjjeći nevolju zvanu identitet? Kako tvrdi Hall, dekonstruirani pojmovi kao što je u ovom slučaju identitet, nisu dijalektički dokinuti jer ne postoje drugi u potpunosti različiti pojmovi koji ih mogu zamijeniti. Takvi pojmovi djeluju u intervalu između dokidanja i pojavljivanja: ne možemo ga misliti na stari način, ali bez kojeg određena ključna pitanja uopće ne možemo promišljati tvrdi Hall (Hall: 2006: 358). Naposljetku, trebao nam identitet ili ne, on je, kako tvrdi Benedetto Vecchi, *društveno nužna konvencija* (Vecchi prema Bauman, 2004: 7). U tom smislu su i kod Dubravke Ugrešić na individualnoj razini, paradoksalno, prisutni svi oni mehanizmi koji sudjeluju i u kreaciji kolektivnog identiteta čiju demontažu ona vješto vrši.

Unatoč njezinu odbijanju nacionalnog identiteta, a kasnije i samoga pojma identitet prema kojem se u svojoj zadnjoj zbirci eseja odnosi kao prema dosadnoj i opterećujućoj nužnosti: ...*Jer da bih uopće izmakla morale sam pokazati svoju identifikacijsku tablicu objesenu ispod vrata, svoj pasoš. Bez njega nikamo ne mogu, svaki put kad prelazim neku državnu granicu, traže od mene da ga pokažem. U svaki formular koji ispunjavam moram upisati taj identitet. Inače, po zanimanju sam književnica, nobody is perfect, svatko nekako zarađuje svoj kruh, ali se u rezultatu, gle, pokazalo da sve što napišem nije napisala književnica nego hrvatska književnica. Ah, taj identitet!* (Ugrešić, 2005: 77), u njezinu se slučaju također mogu jasno vidjeti spomenuti šavovi identiteta. Tako i njezin vlastiti identitet nastaje u artikulaciji razlike naspram Drugog, u ovom slučaju nacionalističkog diskursa 90-ih, a njegova je fikcionalizacija svoju potvrdu dobila i u autoričinim romanima, ukoliko se držimo donekle tradicionalne podjele na fikciju i ne-fikciju, čije su granice u ovom slučaju bitno poljuljane.

Autorica je jednako tako *bricoleur* (Bauman, 2004: 49) osobnog identiteta, krojačica vlastite priče (sreće) o identitetu koji se umjesto u nacionalni prostor ušiva u *heterotopiju* (Foucault, 1996) književnosti. Autorica mijenja *lijepu našu* za *lijepu književnost* i ostaje izvan domovine kao mjesta identiteta, a s obzirom na mjesto boravka odabire trajnu bezdomnost (usp. Hakesworth, 2006: 437). S druge strane, subjekt spomenute eseistike ne odriče se posve lako prvotnih

zasada kolektivnog identiteta bivšeg jugoslavenskog prostora. Unatoč ironijskom odnosu i demontažnom pristupu prema, ne samo novostvorenom kolektivitetu hrvatske nacije, već i kolektivnim zasadama vlastitog identiteta vezanog za prostor bivše Jugoslavije, taj se „potonuli“ identitet nerijetko vraća kao sablast koja kod spomenuta subjekta izaziva shizofrenu poziciju: – *Prestanite se mučiti – kaže moj amsterdamski kolega.* – *Zaboga, pa niste vi svoja zemlja!* – *Nažalost, jesam – kažem naglo i ne znam da li da zbog te činjenice, jednostavne kao pivo u časi pred mnom, plačem ili da se smijem* (Ugrešić, 2002a: 21). Takva je pozicija ujedno i provodni motiv zbirke *Američki fikcionar* čija se temeljna problematika identiteta može svesti na pitanje kako ga artikulira sama autorica: *Kako stvari stoje s mojom personalnošću? Jesam li se ikada zapitala o tome? Jesam li se ikada zapitala koliko sam proizvod dugogodišnjeg rada sistema u kojem sam živjela, a koliko vlastiti? I nisam li u ovom trenutku NITKO, samo brojka bez identiteta, nisam li anonimno ljudsko meso u rukama gospodara rata?* (Isto, 121) No, i u takvom po subjekt traumatičnom rasapu nekadašnjih čvrstih zasada kolektivnog identiteta kao jedina opipljiva uporišta jesu uspomene i sjećanja na osobnu povijest kao dio mozaika potonule i prebrisane kolektivne povijesti.

Na svoju će socijalističku školsku početnicu autorica gledati s ironijom, ali istovremeno i kao na moguću spasonosnu formulu od prijetećeg zaborava: *Moju memoriju naselili su virusi. U glavi naglo bljesne pokoji fragment. U divljaka luk i strijela, željeznica, selo grad, da nam živi zemlja cijela, da nam živi, živi rad.* Nekoliko stihova iz moje rane socijalističke početnice koji bi me, kao jedan od stotine pobrkanih ključeva koje još uvijek posjedujem trebali dovesti do nekih vrata, do odgovora na postavljena pitanja, završavaju u poruci *Frodo lives!* (isto, 184). U naznačenoj se artikulaciji autoričina diskursa mogu tako konačno razabrati dvije naizgled ambivalentne strategije: uz praksu demontaže fikcijskog karaktera novostvorenog nacionalnog identiteta supostoji i tendencija oblikovanja antimodernističkog protusvijeta (usp. Kravar, 2003) nostalgije za potonulom domovinom Jugoslavijom, njezinom, kako je sama autorica na više mjesta u svom eseističkom diskrusu naziva, Atlantidom. Pri tom odabir melankoličnog i nostalgičnog diskursa za prošlim vremenom unutar bivše države, za koji se nerijetko rabi pojам *jugonostalgije* želim oslobođiti negativne

političke konotacije vrlo često prisutne u njegovoј artikulaciji unutar javnog medijskog diskrusa (Usp. Ugrešić, 2002b: 288), podrazumijevajući ga ovdje prvenstveno kao iskaz umjetničke reakcije na komunističku stvarnost i prošlost koja ima niz svojih umjetničkih pojava kod europskih umjetnika kako to navodi Charity Scribner u knjizi *Requiem za komunizam*. Riječ je o umjetničkoj interpretaciji politike sjećanja na komunizam, oblikovanoj kroz diskurse nostalгије, oplakivanja, melankolije i poricanja koji se kreću od trijeznoga opisa do melankolične fiksacije (Scribner, 2003).

I samoj su autorici, naime, poznati teorijski radovi koji se bave fenomenom nostalгије, primjerice onog Svetlane Boym, zasigurno najeminentnije proučavateljice tog fenomena na koju se Ugrešić i poziva u svojim tekstovima (Ugrešić, 2002b: 287)⁶ kao što i Boym ističe poznanstvo s Dubravkom Ugrešić u uvodu svoje knjige te poznavanje njezina rada u analitičkom dijelu knjige. U kontekstu naznačene problematike književnog oblikovanja nostalгије, autoričino pozivanje na zasade kolektivnog identiteta pri tom ne bi valjalo poistovjetiti s nacionalnim identitetom. Kako tvrdi Svetlana Boym u knjizi *Budućnost nostalгије*, razlikujući kolektivno do nacionalnog pamćenja: *Nacionalno pamćenje pokazuje težnju da od zajedničkih uspomena iz svakodnevnog života stvara jedinstven teleološki scenario. Rupe i slučajevi diskontinuiteta krpe se koherentnom i inspirativnom pričom o ponovo pronađenom identitetu. Nasuprot tome, zajednički svakodnevni okviri kolektivnog ili kulturnog pamćenja služe samo kao orijentiri u odnosu na individualna sjećanja, koja mogu da se razgranaju u mnoštvo različitih priča. Te priče imaju istu sintaksu (kao i sličan ton), ali nemaju istu liniju radnje* (Boym, 2005: 105).

Unutar istovremenog rašivanja kolektivne i šivanja vlastite priče, patchwork vlastita kulturno-geografskog identiteta, makar prisutan i u nostalgičnoj artikulaciji, tako nipošto nema beznačajnu oblikotvornu ulogu u kreiranju njezina identiteta. Dapače, kao što se posebno dobro može uočiti u eseističkoj zbirci *Američki fikcionar*, zadržavanje nekih komponenti „etniciteta u novom ključu”, služe autorici kao izvor subverzivne politike slabljenja Zapada (usp. Hall,

⁶ Zahvaljujem Ivici Bakoviću što mi je ustupio uvid u svoj rad u rukopisu *Modeli nostalгије u hrvatskoj književnosti 20. st.* u kojem iz perspektive teorijskih promišljanja o nostalгији Svetlane Boym čita Ugrešićkin roman *Ministarstvo boli*.

2003: 119). Želim, napisljeku, naglasiti kako smatram da je svaka fikcionalizacija identiteta prihvatljiva ukoliko je individualna i osvještena što je, kako sam nastojala prikazati, slučaj kod Dubravke Ugrešić. Ovakva se etička dimenzija fikcionalnog oblikovanja vlastita identiteta može usporediti s *po-etičkom* dimenzijom njezine refleksivne nostalгије o kojoj Boym navodi sljedeće: ...ako se etika može definisati kao skup pravila ljudskog ponašanja i veza s drugima, onda se etička dimenzija refleksivne čežnje sastoji u otporu prema paranoidnim projekcijama karakterističnim za nacionalističku nostalgiju, koja drugoga zamišlja bilo kao neprijatelja koji kuje zaveru, bilo kao drugog nacionalistu. Etika refleksivne čežnje priznaje kulturno sećanje druge osobe isto kao i njegovu ili njenu ljudsku jedinstvenost i ranjivost. Drugi nije samo predstavnik druge kulture, već jedinstveni pojedinac s pravom na čežnju za svojim mestom rođenja – ali ne nužno i pravom na pripadanje. (Boym, 2005: 492, 493) Refleksivna nostalgija kao prijelazni oblik između kolektivnog i individualnog pamćenja kod Dubravke Ugrešić stoga predstavlja čin osobnog kao političkog, emotivni protuotrov koji štiti od politike, ali koji ostaje najefikasnije političko sredstvo (usp. ibid: 111).

I ŠAVOVI SU SVE BLJEĐI

Kao što je nostalgija kao jedini mogući oblik otpora nasilnom prekrajanju identiteta vrlo brzo postala disciplinirani tržišni proizvod⁷, nova preslagivanja identiteta koja su uslijedila nakon tektonskih pomaka u 90-im, nisu zaobiđena u esejičkim promišljanjima ove autorice, kao što nisu ostala neupisana i u njezin vlastiti patchwork identiteta. Traumatični glasovi 90-ih donekle su utihnuli, a pred sam subjekt postavljena je nova slagalica koja sad upravo računa s tržištem kao sa svojom središnjom karikom. U posljednjoj knjizi

⁷ Danas je ona, kao što je poznato, pretvorena u turistički suvenir bivših komunističkih zemalja što je najbolje vidljivo na suvremenom primjeru turističkih štandova oko Muzeja zida, smještenog u nekadašnjem istočnom dijelu Berlina. I u romanu *Ministarstvo boli*, Igor, jedan od likova u romanu u svom obraćunu s profesoricom Tanjom Lucić nagovještava spomenutu komercijalizaciju nostalgije: *Navalili ste s tim vašim fucking sjećanjem, a za samo koju godinu sav taj nostalgičarski crap prodavat će se posvuda! Slovenci već imaju u prodaji videokasetu s Titovim govorima, oni su prvi shvatili komercijalnu vrijednost nostalgije. Jugo-nostalgija će svima nama za koju godinu izlaziti na uši, vidjet ćete...* (Ugrešić, 2004: 252)

eseja, autorica tako nagovještava kraj vladavine nacionalnog i početak tržišnog u artikulaciji identiteta: (...) *u budućnosti bi, umjesto naroda i države, novi „identity maker” mogla biti kakva moćna korporacija, pa bi se u tom slučaju moglo dogoditi da logika novca naprsto prebriše državne granice i identitet.* Ako se to dogodi, Srbija će se zvati Ikea, a njezini stanovnici Ikeancima, i Slovenija Siemens, sa stanovnicima Siemensovima (Ugrešić, 2005: 199). I u njezinom posljednjom romanu *Ministarstvo boli*⁸, predzadnje stranice su artikulirane tonom slijeganja ramena s obzirom na daljnji razvoj traumatičnih političkih događaja 90-ih: *Što se Haškog tribunala tiče, dosjei se gomilaju, hrpe papira rastu, videozapisi sa suđenja svojom dužinom pokrivaju kvadraturu zemlje koje više nema. Čini se da se svaki gubitak ipak nadomjestio, u stvarnom, u ironičnom ili u grotesknom obliku, ali se nadomjestio. Rane su zarasle, nekome pravo, nekome krive, ali su zarasle. I šavovi su sve bljeđi.* (Ugrešić, 2004: 299).

Ako su neki šavovi postali bljeđi, novi su na pomolu. Identitet kao nikad dovršeni proces u vrijeme suvremene stvarnosti, obilježene dinamičnim tranzicijskim promjenama dobio je novi komadić tkanine prema kojem se treba pozicionirati. Naposljetku se i sam subjekt esejestike koji svojom strategijom demontaže uočava nove promjene koje neminovno prate identitet našao u žrvnju globalizacijskih promjena koje su utjecale na njegovo ponovno oblikovanje. U tom kontekstu je i autoričin simbolički povratak u domovinu bio vezan upravo uz korporacijski projekt „knjiga uz novine“ kada se njezin roman Štefica Cvek u raljama života mogao kupiti na kiosku zajedno s Večernjim listom (Usp. Mikulić, 2003). Čini se tako da je kapitalizam novi bauk koji neminovno kruži njezinim, a i svim ostalim pojedinačnim i kolektivnim nevoljama s identitetom.

⁸ Ovdje, dakako, ne stavljam na istu razinu autoričinu esejestiku i njezinu proznu fikciju niti mislim kako je spomenuti roman isključivo autobiografski. No, smatram kako se njezina esejestika i prozna fikcija mogu dijaloški promatrati te ako autobiografski modus nije bio matrica pisanja kojom se služila autorica u pisanju romana *Ministarstvo boli*, autobiografski modus uvijek može biti modus njegova čitanja, kako navodi A. Zlatar, pozivajući se na Paula de Mana (Zlatar, 2004: 138).

LITERATURA:

Bauman, Zygmunt (2004) *Identity: conversations with Benedetto Vecchi*, Cambridge: Polity Press

Biti, Vladimir (2005): *Rasuta bašćina. Muzej bezuvjetne predaje Dubravke Ugrešić* U: Isti: *Doba svjedočenja. Identitet i trauma*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 225-241.

Boym, Svetlana (2005): *Budućnost nostalzije*, Beograd: Geopoetika

Butler, Judith (2000): *Nevolje s rodom. Feminizam i subverzija identiteta*, prevela Mirjana Paić-Jurinić, Zagreb: Ženska infoteka

Hall, Stuart (2006): *Kome treba „identitet”?* U: *Politika teorije, zbornik rasprava iz kulturnih studija* (Duda, Dean, prir.), prevela Sandra Veljković, Zagreb: Disput, str. 35-63.

Hall, Stuart (2003): *Naša minimalna ja, „Razlika/Différence. Časopis za kritiku i umjetnost teorije”* 3-4, str. 113-121.

Hawkesworth, Celia (2006): *Vrijeme i mjesto u djelima Dubravke Ugrešić* U: Fališevac, Dunja i Benčić, Živa ur.: Čovjek, prostor, vrijeme. *Književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, prevela Vanja Polić, Zagreb: Disput, str. 431-445.

Hrvatska je zemlja voajera, Intervju s Dubravkom Ugrešić (vodio Igor Lasić), Feral Tribune, 12. siječnja, 2006.

Hrvatske feministice siluju Hrvatsku, Globus, 11. prosinca 1992.

Jelčić, Dubravko (2004): *Povijest hrvatske književnosti: tisućeće od Baščanske ploče do postmoderne* (drugo, znatno prošireno izdanje), Zagreb: Naklada Pavičić

Kravar, Zoran (2003): *Antimodernizam*, Zagreb: AGM

Lukić, Jasmina (2001): *Pisanje kao Antipolitika, „Reč”,* br. 64., str. 73-102.

Lukić, Jasmina (2006): *Imaginarne geografije egzila: Berlin i Rijeka kao fikcionalni toponimi u prozi Dubravke Ugrešić i Daše Drndić* U: Fališevac, Dunja i Benčić, Živa ur.: Čovjek, prostor, vrijeme. *Književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, Zagreb: Disput, str. 461-477.

Mikulić, Borislav (2003): *Knjiga čitanja i zaborava. Okušaji iz političke fiziologije književnosti*, <http://deenes.ffzg.hr/~bmkulic/Knjizevnost/index.html>, posjećeno 15. kolovoza 2007.

Pateman, Carol (1998): *Ženski nered. Demokracija, feminism i politička teorija*, prevela Mirjana Paić Jurinić, Zagreb: Ženska infoteka

Scribner, Charity (2003): *Requiem for communism*, Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press

Ugrešić, Dubravka (2002a): *Američki fikcionar*, Zagreb: Beograd, Konzor: Samizdat B92

Ugrešić, Dubravka (2002b): *Kultura laži*, Zagreb: Beograd, Konzor: Samizdat B92

Ugrešić, Dubravka (2002c): *Zabranjeno čitanje*, Zagreb: Beograd, Konzor: Samizdat B92

Ugrešić, Dubravka (2004): *Ministarstvo boli*, Zagreb: 90 stupnjeva

Ugrešić, Dubravka (2005): *Nikog nema doma*, Zagreb: 90 stupnjeva

Zlatar, Andrea (2004): *Pisanje u egzilu/azilu (Muzej bezuvjetne predaje i Ministarstvo boli u kontekstu proze Dubravke Ugrešić)* U: Ista: *Tekst, tijelo, trauma. Ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*, Zagreb: Naklada Lijevak, str. 119-139.

VELIKO BEKSTVO: OD TATE KA MAMI I NAZAD

(KRSTA POPOVSKI, TATA, LAGUNA, 2008.)

Roman *Tata*, prozni debi Krste Popovskog, jedno je od najinteresantnijih i najšarmantnijih dela ovogodišnje srpske romaneskne produkcije. Mada, s druge strane, romani objavljeni tokom 2008. na srpskom jeziku ne mogu se kvalitetom meriti sa romanima objavljenim prošle godine, ili neke od ranijih godina. Najzapaženija dela objavili su već afirmisani pisci koji iza sebe imaju mnogo romana, tako da ovde godine nije bilo mnogo iznenadenja. Romani se lako mogu poetički odrediti i klasifikovati, a sve što se lako može klasifikovati, prolazno je i ne iziskuje dodatna tumačenja. Trajno je samo ono što je pogodno za više značna tumačenja.

Tata je nesvakidašnje i nepretenciozno delo koje bismo poetički mogli okarakterisati kao introspektivan egzistencijalistički roman pisan u originalnom uvrnuto-ironijskom ključu. Sve je u *Tati* iščašeno i „pomereno“: i likovi, i radnja, pa donekle i sam jezik romana. Takođe, valja napomenuti da autentični humor na granici infantilnosti, koji je svakako i najveći kvalitet romana, pomera granice tumačenja, pa i realnosti dela – postupci glavnog junaka i njegov „konflikt“ sa okolinom uspostavljaju nov simbolički sistem svojstven iščašenom svetu dela. Sve što je „normalno“ u *Tati* je „nenormalno“ i obrnuto.

Popovski je majstorski nadgradio legendarnu priču o mladiću Kasperu Hauzeru, pretvarajući absurd u humor i ironiju (za neupućene: pogledati filmsko remek-delo Verner Hercoga iz 1971. godine o ovom čudnovatom mladiću). Legenda, koju je potrebno objasniti zbog boljeg razumevanja romana, kaže: na ulicama Nirnberga, 1828. godine, pojавio se pogrbljeni, kako se kasnije ispostavilo, šesnaestogodišnji mladić koji jedva da je mogao da hoda a vikao je: *Dajte mi konja! Dajte mi konja!* Na sva pitanja odgovarao je: *Ne znam*. U ruci je nosio pismo adresirano na kapetana četvrtog konjičkog eskadrona. Na mestu gde je trebalo da bude potpisana pošiljalac,

stajalo je samo: *sa granice Bavarske*. Građani su mladića odveli do kapetana koji je otvorio pismo. Anonimni pošiljalac napisao je da mu je dečak dat na starateljstvo još kao beba 7. oktobra 1812. godine i da ga je naučio da čita, piše i veruje u Boga, ali da mu nikada nije dopustio da „prekorači prag moje kuće“. U pismu je bilo još jedno pismo čiji sadržaj je navodio da je autor Kasperova majka, međutim, i drugo pismo pisano je rukopisom veoma sličnim prvom. U njemu je naglašeno da je Kasper rođen pomenutog datuma, i da je njegov otac, konjanik četvrtog konjičkog eskadrona, mrtav. Takođe, u pismu je pisalo da mladić želi da bude konjanik kao njegov otac. Kasnija višegodišnja istraživanja psihiyatara i svedočenje samog Kaspера ustanovila su sledeće: dečak je šesnaest godina živeo u ćeliji veličine dva sa metar i visokom metar i po u nekom planinskom selu; odgajio ga je neki čovek-poludivljak; svakog jutra je pored svog kreveta nalazio vodu i hleb; voda je bila malo gorka, tako da se pretpostavlja da je dečko drogiran kako bi čvrsto spavao mnogo više nego što je to normalno; kad bi se probudio, slama mu je bila promenjena, a nokti i kosa posećeni; prva osoba koju je Kasper video u životu nekoliko meseci pre nego što je pušten, bio je njegov misteriozni staratelj koji je svaki put pri nekoliko njihovih susreta držao glavu okrenutu ustranu kako mu Kasper ne bi video lice; takođe, staratelj mu je navodio ruku i naučio ga da se potpiše, kao i da izgovori rečenicu *hoću da budem konjanik, kao što je to bio moj otac*, ali Kasper je tvrdio kako ne razume šta to znači. Zaključeno je da je Kasper mentalno zaostali mladić koji ne poznaje nijednu tekovinu ili običaj društva. Umro je u 21. godini života.

U našem romanu, glavni junak Ratko neraskidivo je vezan za svog tatu. Međutim, porodična ljubav zapravo je lice opsesije: tata od rođenja nije dozvolio Ratku da napusti stan – njih dvojica dvadesetak godina žive u dobrotoljnom kućnom pritvoru izolovani od sveta i: čitaju, disciplinovano obeduju svakog dana u isto vreme, gledaju televiziju, ležu svakog dana u isto vreme – sažeto: svaki minut njihovog čudnovatog zajedničkog života je isplaniran. Tata veruje da ovakav neobičan asketski život izaziva produhovljenje: „Budale rade, pametni razmišljaju.“ Sina i tatu izdržava mama, koja se nalazi „tamo negde, daleko“. Iznenadna smrt tate objavljuje se još u prvoj rečenici romana. „Mislim da je tata već uveliko mrtav budući da za poslednjih 48 sati nije načinio niti jedan

pokret.“ Tako da celokupan Ratkov idilični život saznajemo dok on putuje vozom do mame koja živi u Amsterdamu. U vozu Ratko upoznaje i zaljubljuje se u jednu debelu gospodu koja poznaje pesme njegovog tate (tata je inače u mladosti pisao hermetičnu avangardnu poeziju), dok u Amsterdamu Ratko nalazi mamu koja je invalid i biznismen – naime, mama je vlasnik jedne velike firme. Bizarno, ali i urnebesno: Popovski pokazuje da je izvanredan učenik filmova Hodorovskog i knjiga V. Despotova. On nam implicitno sugerije u Ratkovom suočavanju sa okolinom, a i sa njegovom sudbinom, da je tako ljudski pomisliti od nečega da je nešto drugo. I zato je ovaj roman inspirisan ludilom, a napisan razumom.

U građenju fabule, Popovski koristi i elemente trilera: prikriva činjenice koje, kako roman odmiče, otkriva čitaocu deo po deo, dok na kraju „famozni koverat“, ali i opsativna ljubav prema tati, ne razreše celu priču – bol za voljenom osobom prestaje njenim oživljavanjem. Takođe, zapažanja u formi eseja (kratki osvrti na događaje dok je tata bio živ) predstavljaju briljantne fragmente koji dodatno osvetljavaju ličnosti Ratka i tate, ali i nagoveštavaju univerzalne istine o životu, sreći, smrti, patnji, itd. Kompleksi od ljudi mogu da naprave genijalce, kao u slučaju Ratka. Njegova erudicija može izazvati samo divljenje običnog čoveka.

Ipak, roman *Tata*, propuštena je prilika za remek-delo. Postoje mnogobrojne motivacijske i logičke greške koje će pronicljivi čitalac svakako uočiti. Navećemo samo neke od njih. Glavni lik romana Ratko suviše dobro poznaje ljude, život i životne prilike za osobu koja je ceo svoj život provela u kućnom pritvoru i nikada nije napustila stan. „Sve u svemu, večera je dolazila uvek nekako neočekivano, kao vicevi na sahrani“ – ovo poređenje izgovara Ratko koji nikada nije izašao iz stana, a kamoli bio na sahrani. Neadekvatno, pa samim tim i nelogično. Kad Ratko putuje vozom do mame u Amsterdam, on na jednoj stanici ugleda neku debelu ženu „sa mnogobrojnim torbama, njenim prasićima“ – ovako nešto nikada ne bi pomislila osoba koja je i sama debela i ogromna kao navedena životinja. I, kad smo već kod železnice – kako je moguće da Ratko putuje van zemlje i odakle mu pasoš ako nikada nije izlazio iz stana? Ovakve stvari ostale su nerazjašnjene u romanu.

Ovo su samo neke od primedbi, koje će sa ostalima, kod čitaoca izazvati osećaj nedorečenosti i nezavršenosti,

kao i zapažanje da se radi o nepotpuno oblikovanom tekstu koji povremeno „proklizava“: kao kad se pesak uzme u šaku sa raširenim prstima. Na osnovu toga možemo pretpostaviti da je romanu bila potrebna „još jedna ruka“, tačnije, dodatno ispravljanje. Ipak, i pored svih nedostataka, *Tata* nesumnjivo spada u sam vrh ovogodišnjih srpskih romana. Dobar izbor teme, odličan početak romana (koji odjekuje kao bomba do poslednje stranice – Ratkova opsednutost tatom nijednog trenutka u delu nije dovedena u pitanje), uvrnut humor i nesvakidašnja ironija, samo su neke od preporuka za čitanje ovog autentičnog debitantskog romana.

U BRZOJ POTRAZI ZA ROMANOM

MIRJANA BJELOGRLIĆ-NIKOLOV, *PRIČE ZA DOSADNO POPODNE*, BEOGRAD, FILIP VIŠNJIĆ, 2007.

Ima nekih čudnih i čudesnih stvari u vezi sa ovom knjigom. To je prva knjiga Mirjane Bjelogrlić-Nikolov (u daljem tekstu: MBN), a autorka je u trenutku objavljuvanja već bila (politički korektni neka preskoče završetak ove rečenice) na polovini pete decenije života. To je čudno za one koji slede proizvoljni imperativ o tome kada je „dolično” objaviti prvu knjigu. Čudesno je to što su, po autorkinim rečima, *Priče za dosadno popodne* pisane veoma dugo, skoro deceniju. I to se u ovoj zbirci priča vidi: čudesno je strpljenje koje ne mari za diktat pozornice/poprišta Istorije književnosti. A „čudno” i „čudesno” su, pored svoje čudne i čudesne metaforičnosti, glavne poetičke karakteristike ovih priča, u smislu tipologije fantastičkih pripovedačkih postupaka koje je obrazložio Cvetan Todorov, a u ovoj knjizi detektovala Jasmina Vrbavac.¹

Fantastika je u priče MBN uvedena na jedan čudesan način: radi se o primeni postupka koji bi se mogao nazvati prevođenjem likovnog izraza Milene Pavlović-Barili (u daljem tekstu MPB)² u medij književnosti. Prvi je to uočio Tihomir Brajović. On naime smatra da MBN „zapravo pokušava da u književno-jezičkom mediju na neki način ostvari onaj magično-onirični spoj koji je raspoznatljiv u likovnom rukopisu slavne umetnice.”³ Na sasvim konretnom, žanrovskom planu, sve je to vidljivo, recimo, u tome što se (pseudo)kriminalistički zapleti odigravaju kao svojevrsne narativne reprodukcije (kopije)

¹ Jasmina Vrbavac, «Nimalo dosadno popodne», *Polja*, Novi Sad, 2007, novembar-decembar, br. 448.

² Razlog za pisanje akronima, jasno je, nije u uštedi u budžetu pokrajinske Vlade koja finansira ovaj časopis, već u ukazivanju da između autorke knjige i znamenite slikarke, po čijem se delu ovaj rukopis u velikoj meri ispisuje, postoji neka viša srodnost koja se pronalazi baš u ovako naoko slučajnim, ali možda sumatraistički „motivisanim” vezama, ili onog nesvesnog u književnosti koje čini da se iznenada u sklad dovodi pseudoslučajna kombinacija četiri slova M, B, P i N.

³ Tihomir Brajović, „Knjiga straha i zaborava”, *Nin*, Beograd, 20. 7. 2007.

platana MPB. Zanimljiv je to pokušaj pričanja kroz priču o slici, kao verbalizacija rečima neizrecivog, kao možda nemoguća misija prevodenja nadrealističke inspiracije u parodirane žanrovske obrasce. Ipak, teško je kroz popularne žanrove, koji su u kontekstu postmodernističkih pripovedačkih postupaka uvek parodirani ili pastiširani, preneti intuiciju nadrealnog koja je, ako je pravoverna, uvek transžanrovska i transparodijska, u stvari transcerebralna. Svakako da se tu desi i poneki, možda i neintencionalni, zaumni ispad nadrealističke provenijencije, kao u rečenici: „Studentkinja kostimografije koja je radila kao aranžer izloga prijavila je krađu lutki iz izloga.” (str. 60). Neintencionalna zaumnost ovde je posledica osciliranja između dva moguća značenja: nije jasno da li je lutka iz izloga bila adresat prijave o krađi ili je pak reč o množini imenice „lutka”, pa bi onda, u skladu s tim, ova rečenica govorila da su lutke u stvari ukradene. Međutim, sav taj džez fantastično-oniričkih improvizacija, deluje kao danak duhu vremena i zarobljenosti u jednu tradiciju savremene književnosti od Borhesa do Pavića. Savremena kultura uveliko svedoči o iscrpljenosti takve poetike: možda je još jedino moguće pisati u *maniru*, pastiširati fantastiku postmodernističke inspiracije koja je, pomalo paradoksalno, postala dosadna književnostvarnosna konvencija.

Još jedna od već-konvencija postmodernističke književnosti jeste njena autopoetičnost. U prvoj priči, koja je svojevrsni okvir i inicijacijska priča u smislu neophodnog narativnog „motiva” za dalje pripovedanje, za celu zbirku se, u eksplicitnom autopoetičkom iskazu, kaže: „Ali, tako je sve i počelo. Od užasa pred praznom hartijom...” (str. 8) Na delu je, dakle, svojevrsno silovanje hartije, jer forsirano ispisiva hartija interveniše nekim otporom, izazivajući užas kod onog koji joj pristupa. Ona odbija da bude ispisana i u tome se vidi arhetipska situacija pisanja, odnosno situacija pisca koji se od pamтивекa suočava s paradoksom: pisac oseća potrebu da nešto kaže, ali kada to hoće da realizuje, realizacija se uvek ispostavlja kao početno belo mesto, kao brisanje unutrašnjeg podsticaja u smislu zaloga za dalju invenciju koja više ne može da se kontroliše, budući da je uslovljena sopstvenom utopijskom neispisanošću, nemogućnošću ispisivosti, belinom nepoznatog puta. Sve to, u obrnutom gestu, znači i da tako prividno nevina prazna hartija povratno deluje na pripovednog silovatelja, da

zbog ipak svoje potencijalne nevinosti ne može do kraja da mu se odupre: za udvarača koji je dovoljno uporan, „bela” hartija uvek podastire svojevoljno, ili transcendentalno, nešto od svoje sramežljive potencije ispisivosti.

A ta ispisivost je, za one koji pišu u ključu postmodernističkih poetika, pre svega pre(is)pisivost. Držeći se opet jedne već-konvencije, MBN to tematizuje preko simbola indiga: neke priče se nazivaju *indigo pričama*, što je oznaka za palimpsestno prepokrivanje jednih priča drugima, za preklapanje tema i likova koji se sele iz jedne u drugu priču, za njihov, takoreći, unutrašnji intertekstualni, ili intratekstualni, odnos, kao i za to da te, kao i ostale, priče nastaju kao blagi pastiši i stilskih konvencija, i prethodne tekstualnosti, ali i kao kreativne kopije (indigo se ovde preobražava u pripovedački indigo koji do kraja ne prenosi, već samo neznatno kopira prethodnu priču). Uz ovu još jednu, na početku novog milenijuma, pomalo „staromodnu” parafrazu teze o svetu kao beskonačnoj biblioteci, tu je i konvencija obraćanja čitaocu karakteristična za auktorijalnu liniju pripovedanja. Ali, za razliku od onih kojima je izbor upotrebe tog postupka sADBINA, a ne samo literarna igra, ovde to nije mnogo maštovito i funkcionalno, tj. u njemu se ne vidi dublja svrha. Čak se na jednoj istoj stranici upotrebljava ista poštupalica „da budemo iskreni” (str. 63), ili „dragi čitaoče” na mnogo mesta u knjizi, i tako dalje. Ono predloženo sADBINSKO važenje, moglo bi se konkretizovanje reći, trebalo bi da bude, recimo, duhovito barem delimično onako kako je to uspevao veliki nemački romantičarski metafantastičar E. T. A. Hofman, međutim većim delom nije, odnosno nije svrhovito ni u komičkom niti u bilo kom drugom pogledu.

Još jedan danak poetikama u (post)modi jeste i prihvatanje opšteg mesta postmodernističke književnosti, ili opšteg svetonazora pisaca ove poetike, da se mehanizmi popularne, ili trivijalne, književnosti koriste za prozu koja ima drugačije, takoreći, više ambicije. U slučaju priča MBN, ti mehanizmi se upotrebljavaju u skladu s programskim opredeljenjem iz naslova: detektivska, horor ili druga žanrovska priča treba da posluži – svojom opšteprihvaćenom, „zanimljivom” konstrukcijom – svrsi nadvladavanja dosade popodneva, tj. dosade postistorijske književnosti koja ne može za sebe da obezbedi novi smisao u vremenu globalnog

informatičkog društva. Na toj programskoj platformi čak postoji i pokušaj da se pripovedanjem napravi zamena, ili suplement, video-igrice kao dokazane vrste zabave koju preferiraju pre svega mlađi čitaoci. Koliko je ta ideja plodotvorna i koliko je moguće izvršiti takav transfer zanimljivosti, svedoči to što su u ovoj knjizi uspelije one priče koje malo obuzdavaju taj „lukavi“ plan. Vraćanje tradicijski verifikovanim modelima antizabave (pri čemu se priča shvata kao podsticaj egzistencijalno bitnog samorazračunavanja), ukazuje na to da je književnost ipak osuđena da izgubi bitku koju vodi na nepoznatom terenu. Ako ne može da tradicionalnim sredstvima ubedi savremenog čitaoca da je na jedan viši način zanimljiva, onda ona zaista nema šta da traži u „zabavnom“ svetu.

Sve navedene probleme MBN je većim delom uspela da nadavlada pre svega u tri najbolje priče iz ove zbirke. U „Tajnom receptu za buku“ prisutna je fina nostalgija, kao ona iz serije *Grlom u jagode*, pomoću koje je pokazano da blago patetični prizvuk evokacije prošlih vremena, u kojima je „sve bilo bolje“, ne predstavlja neki kriptoideološki dokaz o konzervativnom pogledu na svet, već samo i jedino pripovedno vidljivu svest o melanholiji nemogućnosti večne sadašnjosti – svaki pripovedač je u izvesnom smislu nostalgičar za proživljenim rečima. „Tajni recept za buku“ je u isto vreme i drugo ime za tajnu pripovedačke umetnosti (buke) u svetu koji vrtoglavom brzinom virtuelnih dešavanja (pa i izvođenje radio-drame, kao jedne vrste umetnosti, ispostavlja se virtuelnom rabotom) nadomešćuje nedostatak spore i „dosadne“ spoznaje bića. Priča „Baš zgodan dan“ ima podnaslov „sapunska priča“, i ona – baš kako treba i u skladu s pseudožanrom – počinje kada svane „divan prolećni dan“ (str. 161), a njena glavna junakinja, kako opet svemu dolikuje, zove se Alisa. Ali „kvaka“ zašto je žanrovsко očekivanje iznevereno jeste u tome što ova navodna sapunska opera odiše atmosferom neizrecive i nepodnošljive spoznaje o uzaludnosti i neuvhvatljivosti trajanja, baš kao u jednom od remek-dela umetnosti novog milenijuma, filmu *Sati Majkla Kanningema*. Sapunska opera se preobrazila u gorku pripovest o parcijalnosti ljudskih jedinki, o izgubljenosti niti koja povezuje ljude ali koja, nasilno, u konstruktivnom porivu – ali takav je zakon sapunjave stvarnosti – povezuje pripovedanje. Srećan spoj parodijsko-pastiširane nakane i ipak bitnog egzistencijalnog pripovedanja vidi se u još jednoj

odličnoj priči, „Preobražaj Nikolaja Kurganskog”, u kojoj je na delu literarno konstruisana kafkijansko-čehovljevsko-markesovska pripovest ali o sasvim opipljivom hronotopu i sa duhovitošću koja nije posledica upotrebljenih manira, već se tu radi o skoro „prirodnom” ekstraktu predstavljenog sveta koji se oteo početnoj konstrukciji.

Za celu zbirku čudesna je brzina kojom se pripoveda. Ako se po strani ostavi – svakako bitno ali za drugu priliku – naratološko razlikovanje vremena priče i vremena pripovedanja, u čijem količniku se određuje koliko reči na sat vozi koji pisac, dovoljno je primetiti da, recimo, u priči „Tajni recept za buku”, brzina pripovedanja teži brzini kojom je izведен dramski tekst *Iza kulisa* Majkla Frejna. Brzina kao postupak, u opoziciji s dosadom koja u ovim pričama mora manifestno da se nadvладa, ponekad je tako vrtoglava da je zanimljiva i ako se ne razume šta se hoće reći, tj. iako se ne može dokučiti mimetička potka pripovedanih zbivanja. U skladu s tim, uprkos svim drugim neuspesima medijskih transfera, pripovedanje po simulaciji kompjuterske igrice, u priči „Kuća ratova”, u neku ruku postaje postpostmoderna transformacija komplikovanog postupka *Peščanika* Danila Kiša i ponovno virtualno ispisivanje hronotopa Srednje Evrope pred Drugi svetski rat.

U svoj toj brzini, radi lakšeg snalaženja, kao reperi koji omogućavaju čitaocu sigurnost iznenada prepoznatog, i kao vezivna tkiva, javljaju se lajt-motivi. To su, recimo, „osmi dan”, indigo-dan (dan-izazov kalendarskoj fiksiranosti prividno stvarnog sveta), tajanstvena soba 102 ili pratabloid *Karton* koji svedoči o tradiciji *trasha* koja je podjednako duga kao i tradicija „visoke” kulture. No, važnije je da se ti (lajt)motivi, koji se sele iz priče u priču, pojavljuju i kao svojevrsni „patrljci” romana, odnosno: oni su svedočanstvo da se autorka pri savladavanju svoje grade odrekla romana, kojeg je ostavila u traljama, i opredelila se za zbirku priča koje brzinski teže romanu. Sve je ovo formulisano u autopoetičkom iskazu iz priče „Baš zgodan dan”. Radi se o jednom liku koji ima spisateljske ambicije: „Spasoje je počeo da piše kratke priče. Likovi iz nedovršenog romana povremeno su ga spopadali i utrpavali se u kratke priče. Ali, za divno čudo, bolje su se snalazili u pričama. Uskoro će objaviti knjigu”. (str. 200) I to je to – to je poštено priznanje da se pri susretu s neobuzdljivim materijalom sve moralo svršiti u zbirci priča, ili – kao što zahteva zapovedna

kultura Zapadne civilizacije u kojoj sve mora biti Veliko, veliko kao Roman – u nižoj vrsti oblikovanja u imaginaciji postojećih likova. Međutim, zbog poštenog priznanja u kojem se iskazuje prava namera – zapovest Kulture nije uvek totalitarna i diktatorska, ako se talenat svojevoljno podaje zapovesti – očekivano je da se sve te „plutajuće hridi“ likova u pričama ubuduće uvežu konopcima u sigurniju luku „pravog“ romana. Plutajući likovi – poput Džojsa i V. Vulf, koji su izvršili pripovednu revoluciju uvođenjem toka svesti, a zatim i toka svesti slučajnih likova – dakako (p)lutaju ulicama, besmisleno razmišljaju, i svedoče o banalnosti skrivene realnosti, koja je pre naturalistički prozaična nego romantično-fantastična. Plutajući likovi su i, pored svega ostalog, pominjana vezivna tkiva koja ovu zbirku priča opet „uteruju“ u žanr romana: u smislu i za Džojsa i Vulfov karakterističnog postupka „toka svesti“, kojim se pokušava, kao u nekoj narativnoj agenciji za istraživanje javnog mnjenja, od slučajnih prolaznika napraviti reprezentativni elektovano-intimni uzorak. Na taj način se i prividno rasuti likovi sinhronišu, odnosno dovode i u prostorni i u vremenski sklad. Dok junaci osećaju da se neko igra s njima (str. 305), igrajuća autorka želi da ih sapostavi barem u nekakve odnose, da pribere rasute dokaze njihovog postojanja u kakvu-takvu celinu. I tako postiže jedinstvenu, skoro romanesknu atmosferu, atmosferu *film noira*, sveta ostarelih i poluuspešnih detektiva, atmosferu dekadencije i stvari i moralnosti ljudskih bića.

Dakle, plutajući likovi, sinhronizacijom, postaju tako likovi koji ovu zbirku priča usmeravaju ka romanu i, što je kauzalno povezano, svoje najuspešnije predstavnike, one kojima je dodeljeno najviše narativnog prostora, izbacuju u prvi plan, stvarajući od njih „prave“ junake. U *Pričama za dosadno popodne* barem dva lika su dosegla taj status tradicionalnog junaka, ili u ovom slučaju, pošto se radi o ženskim likovima, u srpskoj književnosti i kulturi nedostajućih heroina. Na prvom mestu, to je neprisutni lik MPB koja dobrim delom parodirano-fatalno obeležava svet knjige, što je postmodernistička parafraza jednog od najčuvenijih glavnih a neprisutnih likova – Hičkokove Rebeke. Drugi lik koji uspeva da se iskobelja iz vrtoglavog melanža postupaka i pastiširanih naracija jeste Vanja, tinejdžerska heroina, koja igra sve te video-igrice i upražnjava fingirana zadovoljstva današnje „napredne“

omladine, ali uspeva i da posvedoči o nekim sasvim iskrenim i nepastiširanim intimnim vrtoglavicama u drami odrastanja. Vanja mrzi majku, mrzi oca i maćehu, maminog odvratnog dečka „sa licem pihtije”, mrzi drugarice zato što nemaju probleme kao ona, u stvari ih ne mrzi nego im samo zavidi (str. 264), zatim govori da je kukavica, i da se oseća kao „uljez, stranac, Marsovac”, pa nastavlja: „Gde god da odem. Toliko se trudim da se uklopim. Ili bar da ne štrčim. Da budem u jatu. Makar u jatu sardela. Ili u konzervi s jednakim sardinama” (str. 281), ali na kraju izjavljuje da zapravo samo želi „da spoji svoje roditelje i da sve bude kao nekada”. (str. 329) Imajući na umu podatak iz biografije MPB o tome da su njeni roditelji živeli u braku ali nikad zajedno, MBN kao da u liku Vanje nanovo ispisuje izmaštanu i u savremeno doba transponovanu tinejdžersku biografiju MPB. Vanja kao MPB u ogledalcetu još jednom svedoči o postupku sve čvršćeg romanesknog uvezivanja priča MBN, pri čemu je čudesno to što iznenadna otkrića ovih povezanosti slede iz uglavnom čudnih spojeva koji na prvi pogled ne izgledaju motivisano.

Možda bi se baš ta poetika neslučajne slučajnosti mogla istaći kao jedna od glavnih kvaliteta knjige i njena „formalno-sadržinska“ poenta. Naime, kada se na jednom mestu (u priči „Baš zgodan dan“) pripovedač pita šta je svrha nekog događaja na koji je pokušao da utiče anđeo-pripravnik iz te priče, odgovor bi mogao biti da je svrha – ništa. Anđeo koji je ovde degradiran na nivo nižeg anđeoskog ešalona, kao pripravnik u misiji uterivanja sveta u pravcu dobra, pokazuje se kao neuspeli izaslanik više instance koja, nikako, ne može da poništi „ništa“, „ništa“ što je samo drugo ime za slučajnost ili neuhvatljivu svetskoistorijsku vrevu i haos stvarnosti. Tako i pričanje priče i pisanje knjiga, sasvim malarmeovski, neće poništiti slučaj. Biće zapisana tek samo jedna kombinacija. Ali i ta jedna, slučajna, kombinacija kao da na kraju sumira shvatanje da se ipak mora igrati na jednu kombinaciju, ma koliko ona bila dosadna, i da je dosada jednog popodneva, u kojoj se čitaju i ove priče, zapravo zanimljivija od slučajnih avantura koje samo navode na avanture proliferacije singularnosti, skrivajući tajnu neponovljivosti dosadne i konačne individualnosti. Čudesna dosada i čudna zanimljivost – na kraju uvek dođe na to.

**BAJKA ZA ODRASLU DECU I NESAZRELE
ODRASLE**
**NEMANJA MITROVIĆ: DRUG PETAR PAN, NARODNA
KNJIGA, 2006.**

Kada je Aleksandar Jerkov pripovedanje Sretena Ugričića, Vladimira Pištala i Nemanje Mitrovića nazvao „novim arhaizmom“, precizno je odredio poetički kontekst od koga poslednji pomenuti neće ni do danas odustati. Nemanja Mitrović, pisac koji je svojim prozama sraslim sa lirskim korenima zadobio status kultnog autora krajem 80-tih i početkom 90-tih, ni do danas se nije lišio stilizovanih arhetipskih formi pripovedanja koje je sam locirao na terenu bajke kao večno živog arhetipa. Njegovo višegodišnje odsustvo sa domaće književne scene, kao i uveliko promenjen poetički kontekst u koji se Mitrović vratio, primetno je uticao na odluku da se prva zbirka priča po povratku u Srbiju, *Nerasvetljeni Svetozarov nestanak* (2004), udalji od koncepta „novog arhaizma“ i približi, za autora naklonjenog fantastici, oniričkom i lirskom, pomalo neočekivanom harmsovskom izrazu. Međutim, već naredna knjiga, roman *Drug Petar Pan* (2006), pokazao je svu uzaludnost pokušaja poetičkih promena, kao uostalom i njegova naredna i za sada poslednja knjiga, *Bajke s Venere* (2007). Za sada ćemo se zadržati na analizi romana *Drug Petar Pan*, kao knjige koja može biti ključna za razumevanje nekih motiva važnih za celokupan opus Nemanje Mitrovića, a u velikoj meri prenebregnutih u tumačenjima njegove proze skorijeg vremena.

Sam naslov kao nemogući spoj oslovljavanja iz vremena socijalizma (Drug) i Petra Pana, lika iz bajke, stoji na granici dva moguća poetička koncepta: jedan je onaj preuzet iz *Svetozarovog nestanka* u kome se kolokvijalno, svakodnevno, anegdotsko, neposredno izvađeno iz poznatog okruženja uobičava minimalističkim sredstvima da bi se dovelo do granice apsurda. Humorni, ponekad nostalgični, a češće ironični prizvuk dijaloga pripada Mitrovićevom nastojanju da se tegobni prostori onostranog (bilo da je u pitanju oniričko, ontološko ili zagrobno) prozrače, olakšaju i razvedre, kao i da

se stilistički otrgnu od poznatog motivskog korpusa. Pokušaj koji ostaje u senci drugog poetičkog koncepta, poznatog iz prethodnog perioda kao kontekst arhaizovane tematike koja sa bajkolikim i oniričkim korespondira u poetskom ključu.

Na bajkovitu osnovu asocira pre svega naslovni lik Petra Pana. Konačno se autor odlučuje da imenuje sopstvenu opsesivnu temu prisutnu u njegovom celokupnom stvaralaštvu: dečak koji ne želi da odraste je metafora koja prati Mitrovićev opus od samih početaka kako primećuju mnogi kritičari - Bojana Stojanović Pantović u obimnom eseju *Poreklo poetike*, Tatjana Rosić, Nenad Šaponja, locirajući piševe teme u domen ontološkog, izvanistorijskog konteksta koji se bliži mitološkom načinu mišljenja. Tako, na primer, *U znaku ribe* (1987) je zbirkna koja za polazište ima bajkoliki svet detinjstva i prati doživljaje usnulog dečaka u svetu odraslih. O zločinu začeća i rađanja koje se po autoru događa nepomišljeno i doživotno osuđuje biće deteta na bol, Mitrović često govori npr. u zbirkama *Duše i stvari i Priče za oči* („Rađanje je zločin, ubistvo nevinih, osuda na nepodnošljivu privremenost“) ili *Grad pored sveta* o kome piše i kritičarka Tatjana Rosić:

- „Otuda je metafora detinjstva jedna od najznačajnijih za razumevanje doslednosti „neodrastanja“ Nemanje Mitrovića: zatvoreno u sebe i svoj bol, dete, a kasnije i dečak (autor sam), potpuno je lišen primisli o učešću u „značajnim“ događanjima istorije. On prati svoju sopstvenu sudbinu, svoju ličnu istoriju koja mu otkriva mitsko i drevno iskustvo postojanja. To je jedna alternativna istorija, istinitija od zvanične ili svakodnevne, koja se ne može spoznati, već i sopstvenim bićem živeti iznova“ (Tatjana Rosić, *Snovi i potomci: grad*, *Reč*, februar 1995, br. 6, str. 117)

Drug Petar Pan je možda do sada najobuhvatnija Mitrovićeva književna studija o ovoj temi, pa iako je ona prisutna u skoro svim njegovim prethodnim delima, ovaj rad bi bio daleko duži i zahtevniji kada bi se u njemu navodile sve postojeće paralele. Navedimo još samo neke kao što su autobiografska proza *Rep* gde autor iz pozicije najranijeg detinjstva vaskrsava prva iskustva, roditelje, pejzaže, snove, ili priču *Snovi i dani*, o dečaku koji neprestano sanja i u kojoj se takođe nalazi motiv Pinokija, baš kao i u Mitrovićevom novom romanu. Transponovanje dva ključna arhetipska motiva oličena u likovima Pinokija, koji uspešno prevazilazi

probleme odrastanja i za to biva nagrađen, i Petra Pana koji od tih problema beži u večno detinjstvo ali ga oni i tamo susreću u liku Kapetana Kuke, Mitrović će situirati ne u stvarnosti, već u ravan oniričkog, dakle u prostore paralelne stvarnosti koja je i inače najplodnije tlo za bujanje arhetipskih motiva. Nadrealne i fantazmagorične scene prate zakonitosti sna u kome ne postoji kauzalnost, u kome su vremenske i prostorne granice nepouzdane i promenljive, a prizori se smenjuju prividno alogično i absurdno. Jedina razlika u odnosu na prethodne Mitrovićeve knjige je zamišljeni koncept sna čije će klatno autor uporno pomerati ka smešno-zabavno-veselom diskursu, dok će se ovaj neprestano otimati i vraćati u prostore zastrašujuće noćne more. Prostori ove knjige stoga nisu romantično-onirički, pa čak ni svakodnevni (stan, soba, kancelarija, škola), već su to prostori noćne more prepoznatljivi u atmosferi groblja, noći, zime ili večne zime Severnog pola koji će dodatno potencirati užas rođenja, odnosno neželjenog pada u ovaj svet, deteta nemoćnog da kontroliše najvažniji trenutak u svom životu i potom tegobe odrastanja. U sceni na groblju, po principu inverzije u kojoj su rođenje i ovozemaljski život zapravo odlazak u smrt i pakao života, grobovi se pretvaraju u bolničke kreveta, a ovi u kolevke, mrtvaci u novorođenčad se susreću u prenatalnom periodu.

Dečak se u romanu rađa već svestan i sposoban da prati i komentariše ni malo pozitivne likove majke i oca, rađa se kao već odraslo i samosvojno biće. Osećajući se ugroženim, on tokom romana ne odrasta sve do trenutka kada mu se rađa dete u obliju dede. Tako dolazi do nemogućeg kontrasta u kome suprotstavljeni u potpunom nerazumevanju stoje otac-dete i sin-deda. S jedne strane, deca su za Mitrovića bića koja od rođenja zaslužuju puno poštovanje kao samosvojne ličnosti. S druge strane, deca nisu uvek spremna da odrastu jer se nalaze u opoziciji sa okruženjem. Stoga su i očevi često nespremni i nedorasli da prihvate sopstvenu decu. Kada se glavnom junaku, još uvek detetu, na groblju rodi sin u liku starca, njegove će prve reči biti prekor roditeljima zbog njihove egoistične želje za osmišljavanjem i produženjem sopstvnog života: „Tata poklonio sam ti život“ (str. 111). Arhetipska i mitološka pitanja odrastanja i odnosa oca i sina će se transponovati u začudnoj i fantastičkoj igri snoviđenja gde se deca rađaju već odrasla, u odelu, najčešće neprihvaćena od očeva nesposobnih da sami

odrastu. U kolopletu rađanja, pokušaja odrastanja i nemoći pronalaženja zajedničkog jezika, spomenuti lik starca-deteta će na istoj, dominantnoj u romanu, liniji apsurda, ponuditi jedno od mogućih razrešenja problema odrastanja: „bio si dete, a onda si iznenada postao otac, a još si ostao dete. Rešenje se nudi, postani sam svoj tata.” (str.117). Preuzimanje sudsbine u sopstvene ruke, centralni je zaplet romana i prepreka koja se ipak, uprkos nekoliko ponuđenih modaliteta, najteže prevazilazi, pa se i u romanu dve suštinske bajke o odrastanju, Pinokio i Petar Pan, neprestano prepliću i modifikuju u potrazi za mogućim rešenjima.

Motiv iz bajke o Pinokiju, spašavanje oca iz utrobe kita, najčešće tumačen kao simbolično ubistvo oca i njegovo ponovno rađanje je ono što će glavni junak Mitrovićevog romana u snovidnom koprcanju neprestano izbegavati i približavati se naizgled prihvativijem i lakšem izboru, motivu neodrastanja, oličenog u liku Petra Pana. Mitrović će, dakle, svom junaku zamagliti nužnost izbora lika Pinokia kao preduslova odrastanja svakog dečaka, a to je prevazilaženje očevog autoriteta, ali će motiv odrastanja ponovo isplivati kao inicijator ključnih sukoba u romanu. Izbegavan i tegoban, ovaj izbor će se junaku predstavljati kao noćna mora. Zanimljiv je način na koji će Mitrović razrešiti sukob dva arhetipska motiva Pinokija i Petra Pana. Koristeći okvir noćne more, odnosno fantazmagorije sna koja sve dozvoljava, Kapetan Kuka (u romanu apostrofiran kao lik koji se čas poistovećuje sa ocem, čas sa potencijalnim ocem, drugom Ševičem, majčinim ljubavnikom) će postati Petar Pan i na taj način sam sebe poništiti: „Kapetan Kuka je smogao snage da pogleda sebi u oči, pobedio je sebe i postao Petar Pan, jer samo Petar Pan može da pobedi Kapetana Kuku” (str.73). Time se ponovo podcrtava ideja u kojoj dete može da pobedi odraslog samo kada i samo odraste, što u Mitrovićevom doživljaju sveta nije dovoljno dobro rešenje. Svet odraslih, tj. roditelja, u svakom slučaju je predstavljen u negativnom kontekstu kao surov i sebičan, i to podjednako važi za oba roditelja. Bajka o Crvenkapi uz koju će glavni junak zaspati na početku romana da bi se kasnije romaneskna radnja odvijala u predelima oniričkog, ima dve verzije – nasilnu (očevu) i erošku (majčinu). Dečak, zastrašen obema verzijama, bukvalno beži u san, da bi dospeo u noćnu moru koja se ukazuje kao logična posledica inverzirane svrhe pripovedanja – umesto da uteši

i ostvari svoj uobičajeni, blagotvorni uticaj, ono će izmeniti svoju prirodu pod pritiskom nasiličkog ponašanja junakovih roditelja. Takođe, nije nevažna činjenica da u ovom agresivnom rušenju mogućeg utočišta, učestvuju podjednako kako otac, tako i majka, iako rodni kontekst romana, kao izuzetno upečatljiv, zaslužuje dodatno razmatranje.

Za razliku od prethodnih knjiga kojima, kako je to svojevremeno primetila Bojana Stojanović Pantović, dominiraju bespolna, heruvimska bića, u *Petru Panu* je u žiži odnos između oca i sina. Rođeno dete je Dečak i ne može se zameniti bespolnom imenicom Dete. Obe bajke (Petar Pan i Pinokio) su dominantno muške bajke. Majka je lik koji na početku romana ima sve stereotipne atrtribute – dečak stalno traži njeno prisustvo i time izaziva ljubomoru oca. Majka ima ljubavnika što dečaku unosi strah i sumnju, te se majka doživljava kao osoba koja ne predstavlja oslonac i zaštitu što zaoštrava stereotipnu sliku žene-majke u demonski lik Lilit, pohotne i nepouzdane žene. Prelomni trenutak se odigrava kada majka i otac pripovedaju sinu pred spavanje bajku o Crvenkapi. Obe verzije su iskrivljene u dva pravca i obe se oslanjaju na potonja tumačenja ove bajke. Očeva je u osnovi nasilnička, majčina naglašene seksualnosti. Nakon njih, glavni junak pada u san i od tog momenta u romanu dominira snovidenje, odnosno noćna mora dečaka koji ne uspeva da odraste. Lik majke još više gubi ne samo na dignitetu, već i na značaju što kulminira u sceni rođenja sina-dede. Kada se žena porodi, od nje ostaje prazna lutka, nekorisna krpa, neživa i samim tim nepotrebna. Tako glavni sukob u romanu i dalje ostaje na liniji otac-sin i na arhetipskoj vizuri odrastanja kao mukotrpnog prevazilaženja prepreka među kojima je prva - simbolička smrt i zamena oca, njegovo skidanje sa trona i sopstveno uspinjanje na njegov dominantni položaj. Mitološki korpus romana se tako širi na više ravni i preuzima (pored navedenih arhetipskih motiva bajki) još i nekoliko poznatih mitova, npr. mit o Edipu, kao i mit o svrgnuću, tj. ubistvu starog i postavljanju mladog kralja (opisan kod Džonatana Frezera u *Zlatnoj grani*), a oba proističu iz starijeg korpusa mitova o cikličnoj smeni u prirodi koja vodi neprekidnoj obnovi i produžetku života, od smene godišnjih doba, do smene života i smrti u cilju produžetka vrste. Savremeni kontekst Mitrovićevog romana, odnosno akcenat koji je i samim naslovom već postavljen

u ravan sukoba između tradicionalnog-opšteg i modernog-individualnog, uočljiv je u motivu pobunjenog subjekta spram zadatih okvira u kojima se kreće život jedinke. Time se i ovaj Mitrovićev roman, iako veoma atipičan u kontekstu trenutno aktuelnih tema na domaćoj literarnoj sceni, pridružuje čitavoj koloni domaćih i svetskih autora koji preispituju dominantne arhtipske i mitološke motive vladajuće u umetnosti sve do XX veka kada se fokus sa opšteg radikalno prebacuje na pojedinačni, individualni doživljaj sveta. Sklon nihilističkom sagledavanju pozicije subjekta, Mitrovićev „novi arhaizam” na ironičan (ako ironiju sagledavamo kao prevratnički elemenat u delu) i uznemirujući način transponuje i prevrednuje zapravo brojne mitološke koncepte vezane za mitologiju obnove i produžetka života, i to čini na radikalno savremen način odbacivanja žrtvovanja pojedinca zarad opšteg dobra. U tom smislu, „novi arhaizam” Nemanje Mitrovića možemo tumačiti i kao „novi mitologizam”, diskurs koji smeštamo u vreme 60-tih i 70-tih godina prošlog veka kada su najaktivniji teoretičari poput Nortropa Fraja, Suzan Langer, Rolan Bart, Klod Levi-Stros itd, dok u kontekstu proze XXI veka zvuči prevaziđeno. Međutim, spektar tema i ponuđena prozaistička rešenja u novoj prozi Nemanje Mitrovića se ne mogu svrstati u već viđene i prevaziđene, već se pre karakterišu kao toliko osobena i atipična da svakako zaslužuju ozbiljnije razmatranje.

MANGO DIJETA

(LJUBICA ARSIĆ: MANGO, LAGUNA, BEOGRAD 2008)

Mango je voće koje raste u tropskim krajevima. Mango je i svetski lanac prodavnica moderne ženske odeće; multinacionalna kompanija sa ugledom i višedecenijskom tradicijom. Odnedavno to je i naziv romana koji je napisala Ljubica Arsić. Ispostaviće se, paradoksalno možda, da nabrojani homonimi imaju jednu zajedničku osobinu – uvezeni ili plasirani na tržište, oni postaju instant sreća, mnogo puta umnožena roba, obmana u cilju zavodenja kupaca/publike. Nezvanično, postoji i dijeta po imenu mango, koja se sastoji u tome da se jede sve - osim manga.

Ako se ograničimo na to da *Mango* posmatramo kao estetski delotvoran proizvod, videćemo da, bez obzira na stilske i motivacijske manjkavosti nasleđene iz prethodna dva romana, *Čuvari kazačke ivice* i *Ikona*, na tematskom i simboličkom planu on ipak ima šta da ponudi.

Roman *Mango* markira brojne aktuelne teme današnjice: urbani život, muško-ženski odnosi uz naglašene motive erotskog i telesnog, problem savremene umetnosti i masovne kulture, socijalna pitanja. U najdubljoj strukturi teksta sve ove teme bi se mogle objediniti u jednu - pokušaj da se pronađe smisao življenja u savremenom urbanom kontekstu zagađenom opštim mestima, utoliko opasnijim što predstavljaju put koji bez skretanja vodi ka besmislu. I sama duša grada, u ovom slučaju Beograda, sve više je nalik toj opasnoj zoni. Strah, patnja, sputanost, nemogućnost da se voli, da se radi ono što se voli, da se gleda neopterećeno, borave u svakom njegovom čošku. Pripovedačka svest, poput oka kamere, sužava fokus na Lidu, glavnu junakinju, pa i na dve njene drugarice - Tanju, Dušku, katkad i na frustriranu Duškinu mačku Fani. Sve tri su usamljene intelektualke, jedna je biolog, druga astrofizičar, a treća slikarka. Lida i Tanja rade u Mangu, uglavnom bezuspešno pokušavajući da se emotivno ostvare, dok Duška, naizgled nezainteresovana za muški rod, ima status slobodnog umetnika.

Roman pruža brojne mogućnosti za iščitavanje, i u tom smislu gradi jednu šиру simboličko-asocijativnu mrežu. S tim

u vezi, moto romana: „Ako me iko voli, na Zemlji ili među zvezdama, sad je vreme da mi dâ neki mali znak“ može biti početna smernica za njegovo iščitavanje, pod uslovom da imamo u vidu da je pomenuti citat potekao od Mišela Uelbeka. Literarni svet Ljubice Arsić, doduše, nema gotovo ničeg zajedničkog sa Uelbekovim, ali sa druge strane, Uelbek se na jedan gotovo brutalan način bavi odsustvom bazičnih vrednosti u životu savremenog doba. Njegov svet je svet pakla ili večitog prezenta; bez budućnosti, pa prema tome i smisla, čiju nam iluziju ona pruža. Takvo stanje sveta, istrgnuto iz uelbekovskog konteksta, jeste stanje u kojem zatičemo Beograd u *Mangu*, kao i tri junakinje u Beogradu.

Omiljeno Lidino, Duškino i Tanjino sastajalište je kafić *La Revolucion*. U romanu se paralelno sa Gevarinim fotografijama na zidovima opisuju i gosti kafića. Čeove oči na pamučnim majicama koje nose kelneri imaju povećane beonjače, sitne zenice, preplašene su. Dok jedan kelner prinosi pića, pali baklje pobodene u žardinjere, barmen mućka koktele, drugi kelner salvetom briše znoj sa čele, devojka nespretno korača na iskrivljenim potpeticama, a mladić iza nje otresa kišobran, dvoje se svađaju na temu preljube, iz fotografije iskrasavaju misteriozni pogled i život marksističkog revolucionara i kubanskog gerilskog vođe koji je ostavio budućnosti u amanet Novog Čoveka. Može se videti i kada snop svetlosti padne „na čuvenu Če Gevarinu fotografiju sa beretkom i pogledom u horizont, postavljenu preko pulta.“ Na drugoj fotografiji vidi se kako on i Kastro odlučnih lica pale tompuse. Tu je i stisnuta pesnica koja muške posetioce opominje da ne izdaju muškost, kao i pesma o slavnom Čeu koju slušaju gosti... Šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog veka strasno se izvikivalo kako će se Če vratiti. I zaista, vratio se, postao je ikona. Taj vaskrsli pogled, iako zarobljen u pamučnoj majici, u jednom karikiranom i sad već bezopasnom kontekstu, odmerava ovde i sada posetioce *La Revolucion*.

(Ne)namernom aluzijom na Uelbeka, i Čeovim likom autorka markira vreme u kojem živimo. Posredno, preko Uelbeka i kubanskog vođe progovara bejbi bum generacija, koja je proklamovala tobožnju slobodu. Tobožnju, jer danas od nje nije ostalo gotovo ništa. Era u kojoj je sve povezano lancima supermarketa, što rezultira histeričnom konzumacijom, robnim markama, njihovim kopijama i kopijama kopija, načinila je

život u velegradu (pa čak i u Beogradu), skupinom uslovnih refleksa, automatskih radnji. Za razliku od Čeovih očiju koje preplašeno gledaju sa majica, oči kupaca u radnji *Mango*, gde rade Lida i Tanja, gutaju proizvode u želji da zaborave sve ono što čini njihovu realnost: „Pogled im je kao kroz sočivo, razbijen nevidljivom preprekom koja ga omekšava, čini žitkijim od rovitog jajeta. Ostavlaju nesreću po strani i ulaze u radnju rešene da ne misle na svoje landara-pišoraste muževe koji ih već odavno ne primećuju, na bezosećajnu decu, surovu samim tim što su mlada, na političare pune para...“ Pazarenje u brendiranom marketu postaje pokušaj da se za trenutak potisnu nemoć, strah, patnja. Autorka posetiteljke *Manga* ne slika baš kao nekakve lakrdijašice pošto ih ne boji ironijom direktno, već ih prikazuje kao predstavnice prosečnosti, osrednjeg tipa egzistencije. One nisu, poput kubanskog revolucionara, zarobljene u pamuku, one su *naizgled* slobodne, ali zapravo zarobljene u trivijalnosti. Ta posredna ironija, pomalo zastrašujuća, vidi se upravo iz perspektive legendarnog titana, u koju se čitalac i nehotice stavlja. Čeovim pogledom se mogu meriti i oni koje su žene ostavile kod kuće kao i oni sa kojima neće ništa ostvariti - muškarci koji stavlju oklope, jer „glupo veruju da čovek postaje slobodan kad iz srca izvadi ljubav.“

Osećaj teskobe i skučenosti u osnovi je i Lidin glavni problem. Kao Če u majici, kao žene u *Mangu*, kao mačka Fani u stanu, kao Kafkin Gregor Samsa u bubi, Lida je zarobljena kao insekt u tegli. Zato se u mislima stalno vraća albumu iz prošlosti, u kojem ima mnogo neraščišćenih računa (dedine i majčine vanbračne veze), ali u kojem dominira jedan te isti prizor – kako sa dedom hvata insekte: „I sa dedom je trčkarala po poljanama hvatajući bube, kao da lovi mala ustreptala srca. Trzaj insekta sa otrovnom parom, to je bila smrt“. Spaljivanje kutije sa dedinim tvrdokrilcima pri samom kraju romana nije nagovestilo neke veće promene u njenom životu, ali je ipak uslovilo *preobražaj* junakinje koji joj, bez obzira na nepromjenjeni kontekst, ipak ostavlja mogućnost da opstane - kao Individua.

Ovaj roman je najuspešniji baš kada slika tu beogradsku stvarnost, a ne onda kada je transcendira.

Iako se pričevanje odvija u trećem licu, Lida je junakinja čijim se pogledom implicitni autor često koristi. Istovremeno, on se od nje i udaljava pokušavajući da zađe u

jedan širi prostor, odakle će pokušati da transcendira datu stvarnost – banalnu, dosadnu i jalovu (Lidine površne veze sa muškarcima, ista takva seksualna iskustva, porodični odnosi, gde je automatizam dostigao gotovo savršenstvo, trivijalne scene na ulicama grada). Pripovedni tok prati misli glavne junakinje koje se redaju poput slika iz porodičnog albuma gde se neke stranice preskaču, a jedne te iste iznova gledaju, da bi se nastavio svakodnevnim događajima, koji bivaju prekinuti u trenutku kada njihov besmisao zapreti da će progutati priču. U tim trenucima pripovedna svest pokušava da se vine među zvezde ne bi li videla kako stoje stvari u galaktičkom prostoru. Zanimljivo je da su baš ti delovi romana u kojima se opisuju vasiona i zbivanja u njoj ujedno i njegovi najslabiji momenti.

Naime, autorski pokušaj izlaženja iz okvira opipljive realnosti rezultira porazom na stilskom i motivacijskom planu. Opisi u kojima pripovedna svest tokom čitavog romana pokušava da se astralno projektuje u svemir doživljavaju se kao suvišne, slabo motivisane, pa i banalne digresije; oni kao da su nalepljeni na tekst, očigledno sa namerom da ukažu na tobožnje duboke istine o svetu: „Svetlost putuje po zakrivenoj putanji, stiže na kraj puta i pošto njen izvor nestane. Ako su svetleća tela puna neizvesnosti, ostaje onda da se čovek pouzda u mrak, u puste predele neba. Šta je pouzdanije od ničega? Ali ni ništa nije ništa sto posto.“ Ili, opisujući smrt zvezda, autorka pravi paralelu sa smrtima u Tanjinoj porodici – očevom i muževljevom: „Gorivo koje zvezda koristi materija je od koje je ona sama sačinjena. Sila fuzije sažima četiri atoma helijuma u još teži ugljenik, povećavajući tako gustinu jezgra koje se stiska... Tako umiru zvezde, ali njihova svetlost još dugo posle njihove smrti putuje svemirom“. Ovakavi i slični opisi, naravno, svedoče o autorkinoj erudiciji, ali nepotrebno opterećuju tekst i potpuno promašuju cilj. Lična patnja se ne može relativizovati projekcijom u višu ravan sasvim drukčijeg pojmovnog niza.

Uprkos pomenutim manama, *Mango* otvara goruci problem današnjice u svoj njegovoj složenosti – problem besmisla. Prikazujući trivijalne radnje, autorka se našla u situaciji da govorи o njihovom besmislu, a da u isto vreme stalno korača ivicom te iste trivijalnosti koju želi da potkaže. Tako se, kao što je zapazila Jasmina Vrbavac, u svom osvrtu na ovaj roman, motiv trivijalnosti postavlja kao ključan u iščitavanju teksta.

Osećaj teskobe i skučenosti u osnovi je glavni problem *Manga* kao romana, ali i kao robe koju treba plasirati na tržište. Kao što je Če zarobljen u pamučnoj majici, mačka Fani u stanu, Gregor Samsa u bubi, Lida kao insekt u tegli, tako je roman *Mango* zarobljen u kontekstu koji mu u osnovi ne pripada. Taj kontekst je otvoren najpre promocijom romana u istoimenoj prodavnici, čime se potvrđuje da je i književno delo postalo samo roba koju jednostavno treba prodati u što većem broju. Takva se tendencija nastavila i poređenjem sa serijom *Seks i grad* ne bi li čitanost romana barem približno dostigla gledanost serije, pri čemu se navedeni postupak ne može smatrati nelegitimnim. Pitanje je jedino da li autor ima svest o ceni načinjenog izbora. A šta se dešava sa čitaocem koji je želeo da pročita baš priču o seksu i gradu u srpskim prilikama, tu „najsočniju i najženstveniju“ priču koja „vraća strast u ženske živote“? Da li je *taj čitalac izneveren?* Ako jeste, onda će prionuti na dijetu u kojoj se jede sve - osim *Manga*.

OD LORKE DO LORE

(BORIS DEŽULOVIĆ, PJESME IZ LORE,
RENDE, BEOGRAD, 2007)

Ne spava nitko.

*Ali ako netko zatvori oči,
bičujte ga, sinovi moji, bičujte!
Neka bude prizor otvorenih očiju
i gorkih rana upaljenih.*

(F. G. Lorka, *Grad bez sna*)

Studirajući tokom 1929. i 1930. godine na njujorškom *Columbia University*, blistavi španski pesnik Federiko Garsija Lorka stvorio je poeziju koja se i tematski i stilski bitno razlikuje od *Romanse mesečarke*, *Neverne žene* i drugih pesama inspirisanih njegovim andalužijskim zavičajem. Široj čitalačkoj publici manje poznata zbirka *Poeta en Nueva York* nastala je kao pesnikov odgovor na dramu tehničke civilizacije koju je ovaj spoznao boraveći u *Novom svetu*. Nadrealističkim jezikom prožetim fantastičnim slikama, Lorka je uspeo da opeva sav užas kapitalističke dehumanizacije koja će svoju punu afirmaciju doživeti nekoliko godina kasnije u evropskom ratnom haosu u kojem će i sam Andalužanin tragično okončati život. Gotovo osam decenija nakon *Pesnika u Njujorku*, pojavila se zbirka *Pjesme iz Lore* splitskog novinara i pisca Borisa Dežulovića, jednog od osnivača kultnog nedeljnika *Feral Tribune*, kao i jednog od priređivača čuvene *Antologije suvremene hrvatske gluposti*. Za razliku od Lorkine pesničke knjige koja je na neki način anticipirala bezumlje koje se spremalo čitavom čovečanstvu, Spličaninova zbirka bavi se konstatovanjem jednog lokalnog ludila koje se savršeno ispoljilo u nedavno završenim ratovima na ovim našim, balkanskim prostorima.

Dežulovićeva knjiga dobila je ime po zloglasnom zatvoru *Lora* u okolini Splita koji je za vreme rata u Hrvatskoj od 1991. do 1995. služio za boravak srpskih ratnih zarobljenika koji su u njemu bili bestijalno zlostavljeni od strane hrvatskih vojnika. Kako kaže pesnik u razgovoru za splitsku *Slobodnu Dalmaciju*,

Lora je samo sinonim za Zlo pred kojim smo zatvarali oči i spuštali roletne. I dodaje: *Pjesme stoga nisu samo iz Lore i o Lori već pokušaj seciranja mentaliteta koji je Loru učinio mogućom.* Dakle, nisu sve teme i likovi u ovoj knjizi direktno vezani za zloglasni zatvor, ali indirektno jesu povezani sa neshvatljivim odsustvom razuma koje je početkom devedesetih godina prošlog veka vladalo u splitskoj kaznionici.

Dežulovićevo junaci često pripadaju nižim slojevima društva, skučenog su pogleda na svet i obično se kreću u duhovnom prostoru omeđenom Crkvom, Nacionalnom Televizijom, Kafanom i Supermarketom. Može se reći da su oni tek žrtve jedne krajnje opasne manipulacije koja je od njih načinila puke pripadnike plemena. U takvoj zajednici dozvoljeno je sve što je čuva od *Drugog*, uključujući i zločin, a celokupan proces onečovečenja pospešuje iskrivljena svest o nepostojanju lične odgovornosti. Pesnik u spomenutom razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju* ističe da mu je cilj bio *izazvati kod čitatelja duševne боли*. Moramo da primetimo da je u toj nameri prilično uspeo, posebno u prvom ciklusu koji se direktno bavi sudbinama iz zatvora *Lora*. Mučno realističnim pesmama, svedenim na najsurovije detalje, Dežulović ocrtava jedan u suštini groteskno bolestan svet. Tako će u uvodnoj pesmi *Himna* hrvatski vojnici posle zverskog maltretiranja naterati nesrećnog srpskog zarobljenika da otpeva *Lijepu našu*, da bi jedan od njih orošenih očiju primetio da *nikad ljepše nije zvučala naša himna*.

Međutim, nisu samo pripadnici drugih nacija potencijalni neprijatelji Spličaninovih junaka, većinom muškaraca. To mogu biti politički neistomišljenici, supruge sa većim novčanim primanjima ili pripadnici drugaćijih seksualnih orijentacija, kao u pesmi *Tetkice: Daje ovo/normalna država/u logorima biste bili/svi do jednoga/pederčine/odvratne/ pušili bi/vi nama/u logoru/Pa da vidite/kako guze/prave/muškarčine*. U tom svetu ima mesta samo za velike Hrvate, velike ratnike i velike muškarce. Žene su dobrodošle samo kao ukras ili sredstvo zadovoljenja, ako su nedajbože debele, loše raspoložene ili uplakane – postaju opterećenje koje ne treba shvatati suviše ozbiljno. U pesmi *PTSP* supruga ratnog veterana koji boluje od *posttraumatskog ratnog sindroma* žali se policajcu da je svakog prvog u mesecu, kada primi platu, krvava od muževljiveh batina, a ovaj joj na to odgovara: *Gospođo draga/*

kako da vam kažem/kaže njoj dobri moj Fonzi/nije to onda PTSP/to vam je/PMS. Osuđujući svaku različitost, Dežulovićevi likovi ne prepoznaju sebe u Drugom. Tako u pesmi *Profesor Alfred*, gde lirsko-epski junak, po uzoru na teoriju o prvobitnoj povezanosti svih kontinenata u jedan prakontinent, objašnjava *jednom Bosancu u Livnu* pomoću izrezanih geografskih karata Hrvatske i Bosne njihovu *prvobitnu povezanost: jel vidiš kako Hrvatska/na Bosnu naliježe čovječe/točno u milimetar/misliš ti da je/to slučajno/je li/Glupi Bosančeros.*

O Borisovim junacima mnogo govori jezik kojim se služe, i taj jezik ih odslikava bolje nego bilo koji drugi vid karakterizacije. To je jezik lokalnog mentaliteta, prepun psovki i žargona, koji ukazuje na duhovno siromaštvo likova koji se pojavljaju u ovoj knjizi. Njihovi monolozi i dijalazi su gorko duhoviti, potcrtni efektnim poentama koje zaokružuju tenzičnost Dežulovićevih lirsko-epskih celina. Tako će u pesmi *Blagoslov*, na pitanje da li je greh upucati nekoga blagoslovenom puškom, velečasni Muše odgovoriti: *vidiš sinko ja sam/ mislim čisto tehnički/blagoslovio pušku/a ne metak.* I kada su situacije u kojima se njegovi likovi nalaze bezizlazno ozbiljne, Spličanin ih rešava britkim humorom kao zaštitnim znakom lokalne sredine iz koje dolazi.

Briljantni nemački filozof Teodor W. Adorno, jedan od najznačajnijih kritičara (post)modernog doba i njegovih proizvoda, upitao se pre pedesetak godina: *Može li se uopšte pisati lirska poezija posle Aušvica?* A Boris mu u svojoj pesmi *Za Theodora* cinično odgovara: *Ne znam za njega/al' mene bogami krenulo.* I u tome je bitna razlika između Lorke i Dežulovića: dok Španac sopstvenu poeziju prožima patetikom koja u njegovom istorijskom trenutku itekako ima značaja, kod Hrvata ona izostaje. Mnogi će se složiti sa mnom da je *pathos* danas za većinu lako kvarljiva roba, i zato podložan izbegavanju. Kritika, koja je postala sluškinja određenih centara moći i tako izgubila suštinsku autonomnost, olako je proglašila patetiku kao izraz visoke osećajnosti za nešto neukusno i preterano. A čini se da je sva mudrost u sposobnosti razlikovanja istinske od lažne patetike, što kritika izgleda nije želeta da shvati. Prihvativši ovakvu ocenu *pathosa*, publika je lišila sebe smisla za tragično, što po Kunderi i jeste prava kazna. Tako su se otvorila vrata dobroj staroj ironiji, koja je danas ipak igranje na sigurno, za razliku od patetike koja predstavlja put rizika, tj. pesnički put.

Čini mi se da je i pored spomenutog formalnog osiromašenja, Dežulovićeva ironija kao ključna figura njegove zbirke zadržala određenu dozu empatije u oslikavanju zaista tragičnih ljudskih sudbina.

Neko će se sa pravom upitati, šta je zajedničko *Pesniku u Njujorku* i *Pjesmama iz Lore*, zbog čega bi vredelo porebiti ove dve zbirke? Naime, Lorka u svojoj knjizi predviđa nadolazeći ratni vihor, dok Dežulović tek beleži posledice jednog takvog užasa. Španac je sklon patetici, i to onoj istinskoj, prepunoj tragike, a Dalmatinac, u skladu sa vremenom, radije koristi ironiju i grotesku kao sredstva izražavanja. Federikov jezik je duboko poetizovan, i svojim nadrealizmom kao da prodire u samu suštinu stvari, a Boris, nasuprot njemu, koristi jedan prozaizirani, površinski jezik koji je u poeziji preuzeo značajnu ulogu najviše zbog ubedljive dominacije romana kao žanra na ovim prostorima. Ipak, i pored navedenih razlika, i jedan i drugi svesni su prisustva neke nevidljive sile koja unosi nespokoj u živote njihovih junaka. Kod Lorke, ona se krije u danonoćnom nasilju nad prirodom, nad životinjama i ljudima, nad životom uopšte: *Ali nema sna ni zaborava:/meso živo//i onaj što trpi, trpjet će bez prestanka/i tko se smrti boji nosit će je na plećima* (*Grad bez sna*). Slično Andalužaninu, kod Hrvata ta sila iskriviljuje recepciju njegovih junaka, te ih neprestano drži u stanju nespokoja i paranoje, u svojevrsnom *ratnom stanju*. To im, naravno, dodatno otežava odnose sa okolinom, kao u pesmi *Podrum*, gde ratni veteran na pitanje supruge zašto se povlači u podrum i skuplja toliko oružje u njemu, odgovara: *ako dođu ja/sam spremam*.

Adornovim jezikom rečeno, Lorka ovaj svet doživljava ozbiljno, zato potpada pod njega, a Dežulović ga shvata neozbiljno, i zato svet potpada pod njega. Ipak, ne treba Splićaninu zameriti zbog toga – on se samo služi sredstvima koja su u našoj književnosti, a posebno u poeziji, odavno preuzela primat, i u tome nije ni prvi ni poslednji. Verujem da će onaj Lorkin citat sa početka ovog teksta još neko vreme imati značaja, pre nego što *pathos* konačno bude proteran iz raja. A na jedan, u ovom trenutku nedovoljno korišten pesnički potencijal, skreće nam pažnju *Zapovjednik*, verovatno najbolja pesma u Dežulovićevoj zbirci. U njoj vojnik na sred crkve drži monolog pred svojim *zapovjednikom*, tražeći od njega dopuštenje za ubistvo pet ratnih zarobljenika koji čekaju napolju. Nakon što

je napomenuo *zapovjedniku* da je on deo njegove vojske, pa shvatio njegovo čutanje kao znak odobravanja, vojnik stavlja okvir u kalašnjikov, te izlazi napolje. I tada nam se otkriva *zapovjednikov* pravi identitet: *Gledam ga u oči/s vrata kažem/ čuješ li onu petoricu/tebe zovu mole te/zamisli/Isuse/tebe/ zovu.*

SVIJET NE ZASLUŽUJE DA BUDE SHVAĆEN NEMA ZEMLJE ZA STARCE ITAN I DŽOEL KOEN

Vrijednosti za koje se borimo govore o našem odnosu prema zajednici i onima koji dolaze poslije nas. O našem doživljaju svijeta. Odnos prema tradiciji oduvijek je ambivalentan. Ovještali poredak, poput kakvog sipljivog starca, opire se svakoj promjeni, plašeći se da je neće preživjeti. Ideal trajanja produženog u beskraj pojačan je strahom da će sve ono što dolazi neizostavno biti gore od onoga što imamo danas. U jednoj Borhesovoj priči ljudi koji su stekli besmrtnost dotrajavaju kao sjenke, izgubivši ono prema čemu se određivao smisao življenja. Postoje, pak, neke univerzalne i trajne vrijednosti koje su naša istinska baština. One se najvećma odnose na poštovanje moralnog zakona, razvoj kulture i borbu za ideje humaniteta. To je tradicija koja se paradoksalno, ali u saglasju sa ljudskom prirodom, uvijek iznova stvara.

„Moj otac mi je govorio da radim najbolje što mogu i da govorim istinu. Govorio je da ništa bolje ne smiruje dušu od osećanja da kad se ujutru probudite ne morate sebi da postavljate pitanje ko ste. Ukoliko ste uradili nešto loše, onda to glasno priznajte i recite da vam je žao i završite s tim. Loš prtljag ne valja vući za sobom. Danas, rekao bih, to zvuči sasvim jednostavno. Čak i meni. Utoliko pre o tome treba razmišljati. On nije govorio mnogo i zato se trudim da zapamtim sve što je rekao. I nije imao strpljenja da ponavlja ono što kaže, tako da sam naučio da ga čujem kad nešto kaže prvi put. Kad sam bio mlađi, dešavalо mi se da skrenem sa tog njegovog puta, ali kada sam se vratio na taj put, odlučio sam da ga više ne napuštam i nisam. Mislim da je istina uvek jednostavna. I mora biti tako. Mora biti jednostavna da i dete razume. U suprotnom biće kasno. Dok shvatite šta je, biće prekasno.“ („Nema zemlje za starce“)

Ni u jednom iskustvu nijesu sadržani svi odgovori na izazove sјutrašnjice. Otuda nije pitanje samo kako se prilagoditi novom vremenu i „snaći se“, već i da li činimo dovoljno da društvo kojem pripadamo postane bolje nego što jeste. A kakav

svijet dobijamo u nasljeđe? U prvim redovima knjige Kormaka Makartija „Nema zemlje za starce“, šerif Bel govori o mladiću osuđenom na smrt zbog ubistva četrnaestogodišnje djevojčice. „I još mi je rek'o da je oduvek hteo nekog da ubije, oduvek što može da se seti. Kad bi ga pustili, rekao je, opet bi to uradio. Pravo ču u pakao, tako je rekao, znao je to. Ja sam čuo kad mi je to rekao. Ne znam šta o tome da mislim. Baš ne znam. Nikad do tada nisam sreo nekog takvog i počeh da se pitam da nije neka nova vrsta. Gledao sam dok su ga vezivali i onda zatvorili vrata. Možda je bio malo nervozan ali to je sve. Stvarno verujem da je znao da će za petnaest minuta biti u paklu. Čvrsto sam uveren. Puno puta sam mislio o tome. Nije bilo s njim teško da se priča. Zvao me je šerife. A ja nisam znao šta s njim da pričam. Šta da kažeš čoveku koji sam kaže da nema dušu? Zašto bilo šta reći? Mnogo sam o tome razmišljao. Ali on je bio ništa prema onome što se valjalo iza brda.“

Kao i u romanu „Put“, Makarti vjeruje da je „budućnost ono najgore u sadašnjosti“. Zastrašujuću projekciju kraja ne čine toliko apokaliptične slike prirode i razdrobljeni pejzaž koliko regresija čovjeka do obijesne zvijeri. Privid čednosti pređašnjeg vremena budi nostalгију. Jer šerifov svijet je svijet bez milosti, bez utjehe. Svijet čije brutalno ustrojstvo izmiče razumu. Zlo se ne može iskorijeniti; imanentno ljudskoj prirodi ono se obnavlja kao što se život obnavlja sa svakom novom generacijom. Samo što modusi na koje se ispoljava postaju sve svirepiji i nepodnošljiviji. U „Dnevniku pisca“, Dostojevski odgovara onima koji ga nazivaju dobrim psihologom i koji vjeruju da se sve može racionalno objasniti: „Jasno je i nedvosmisleno razumljivo da se zlo krije u čovjeku dublje no što prepostavljaju ljekari-specijalisti, da ni u kojem društvenom uređenju nećete izbjegći zlo, da ljudska duša ostaje ista, da nemoralnost i grijeh proizlaze iz nje same i da su, najzad, zakoni ljudskog duha još uvijek toliko nesaznani, toliko nepoznati nauci, toliko *neodređeni* i toliko tajanstveni da nema niti može još biti ni ljekara, čak ni *konačnih* sudija, postoji samo onaj koji kaže: 'Moja je osveta i ja ču vratiti.'“

„Nema zemlje za starce“ je mračan i surov roman. I istinit, na onaj način na koji umjetničko djelo prevazilazi stvarnost. Ima u njemu one literarne vehementnosti svojstvene Fokneru. Braća Koen su u rukama imala žestoku priču, bez narativnih interpolacija i stilskih redundanci. Neki njeni

elementi prepoznatljivi su u njihovom opusu u kojem se gotovo naizmjenično smjenjuju izvanredni i manje uspjeli filmovi. Živopisni likovi američkog juga „gurnuti“ su u vrtlog događaja. Njihova karakterizacija ostvaruje se gotovo isključivo kroz akciju, izuzev u slučaju samog naratora, šerifa Bela. Zanimljivo je da o prošlosti likova ne doznajemo gotovo ništa, i da su njihove reakcije po pravilu intuitivne i nagonske. Greška koju počini Mos uzimajući „prljavi“ novac trgovaca drogom uzrokuje lanac tragičnih događaja, poput one koju čini glavni junak u filmu „Fargo“ kada organizuje „lažnu“ otmicu supruge da bi se dočepao tastovog novca. Hamartija i jednog i drugog junaka potiče iz nepromišljenosti, odnosno gluposti. Otuda je njihov tragički status ironijski retuširan. Drugi aspekt povijesti je delikatniji, i tiče se odnosa između fikcionalnog i realnog. To pitanje u izvjesnom smislu u središtu je „Bartona Finka“. U „Nema zemlje za starce“ ono se odnosi na lik Čigura kao svojevrsnog anđela uništenja. U njemu nije inkarnirano zlo, on jeste inkarnacija zla. Jedna od mogućih interpretacija je i da se susrećemo sa otjelovljenim demonom osvete koji kažnjava junake za svjesno ili nesvjesno počinjene grijeha.

Potjera za Mosom (Džoš Brolin) je *mcguffin* filma. U njoj učestvuju Antoan Čigur (Havijer Bardem), šerif Bel (Tomi Li Džons) i razni plaćenici koji će mu, voljom sudbine, i doći glave. Neobično je da se razrješenje odvija izvan glavnog toka radnje. Šerif će stići na poprište obračuna odveć kasno i zateći izrešetano Mosovo tijelo. Glavni junaci, koji neprestano dišu jedan drugom za vrat, tako se nikada ne sreću, sem jednom, u posve različitim okolnostima. Čigur nastavlja svoj hod smrti bespućima zemlje, a šerif uvijek zaostaje za korak, nekako od početka znajući da traga za Jednim koji je *mrtav* i Drugim koji je neuhvatljiv. „Postoji i drugi pogled na svet i drugačije oči koje na svet drugačije gledaju i u tom pravcu ovo ide. To me je dovelo do mesta do koga nisam mogao ni da pomislim da ću ikada dospeti. Tamo negde postoji pravi živi prorok uništenja i ja neću da se sa njim sretнем. Znam da postoji. Video sam njegovo delo. Jednom sam prošao ispred tih očiju. Neću ponovo.“

U postupcima likova, onog koji je dobar, onog koji je loš i onog koji je „nešto između“ postoje neke podudarnosti koje upućuju na važnost perspektive iz koje se posmatraju stvari. U jednom od svojih autopoetičkih pisama, Flober kaže da „ne

postoji istinito, postoji samo način na koji se vidi“. Braća Koen suptilno i dosljedno razvijaju određene pretpostavke iz romana, kao u sceni u kojoj se šerif nađe u napuštenoj Mosovoj kući nedugo nakon što je tu bio Čigur, i kada se ponovi dio radnji (ispijanje mlijeka, ogledanje lika na televizijskom ekranu). U sceni kada Čigur usred dana ubija naručioca u kancelariji na vrhu poslovne zgrade, pak, namjerno je narušena logička vjerodostojnost, što doprinosi oneobičenju lika i nemogućnosti da se fiksira njegov status. Zanimljivo je da su i u definisanju izgleda lika izvršena određena „izmjehstanja“ iz prostornog konteksta. Kostim sugerije da nije riječ o nekom ko autentično pripada teksaškom ambijentu, već o nekom ko pokušava da mu se prilagodi.

Posebnu vrijednost filma predstavlja fotografija Rodžera Dikinsa. U ovom času najveći američki direktor fotografije ostvaruje fantastičan štimung u slikama gotovo monohromatske suptilnosti.

Podjela je iziskivala glumce koji će biti kadri da na istovjetno snažan način „nose“ svoj segment filma, što dobija na važnosti u ostvarenju tako strukturalno postavljenom da glavni likovi gotovo i nemaju zajedničke scene te, u interpretativnom smislu ne uspostavljaju partnerski odnos. Tom zadatku svi su odgovorili precizno i upečatljivo, s tim što je Havijer Bardem uspio da, poput Branda nekad, svojim modelom savlada silu gravitacije.

Nasilje, važan element većine filmova braće Koen, i u „Nema zemlje za starce“ tretirano je na realistički način. Premda postoji izazov da se u svakom sljedećem filmu određena rješenja tehnički unaprijede, njihova rediteljska strategija ovdje je u potpunosti funkcionalizovana. Ono što djeluje uznemirujuće je da je prikazana surovost autentična slika svijeta u kojem živimo. To je, zapravo, paradigma svijeta koji, kako bi to rekao Sioran, „ne zaslužuje da bude shvaćen“. A, čini se, i ne može biti shvaćen. Slijepa šopenhauerovska Volja jednako je predvidljiva i pouzdana kao i bacanje novčića kojim Čigur ponekad odlučuje o životu i smrti. Stoga se gnušanje od naturalističkog predstavljanja nasilja na filmu čini deplasiranim. Kjubrik je, u povodu polemika koje je izazvala „Paklena pomorandž“ primijetio da bi impuls za podražavanjem prije mogla da podstakne „zabavna“ vrsta nasilja kakvu vidimo u serijalu o Džejmsu Bondu ili u nekim crtanim filmovima. „Ne postoje

pouzdani dokazi da nasilje na filmu izaziva nasilje u društvu. Fokusirati svoje interesovanje na taj aspekt nasilja predstavlja ignorisanje glavnih uzroka... Pokušaj da se umjetnosti nametne odgovornost da je uslovila život izgleda mi kao izvrtanje činjenica. Suština umjetnosti je preobličavanje života, ali ga ona ne stvara, niti uslovljava.“

Suočen sa slikama neobjasnjivog i nemotivisanog nasilja, šerif Bel se povlači i napušta posao koji su radili i njegovi preci. Novi, vrli svijet mu je stran. A starost se kloni rizika. Kažu da je jednom, a toga nema u romanu ni u filmu, čitao Eliotovog „Gerontiona“. „Tu sam, evo, starac u sušnom mjesecu/ Dečak mi jedan čita, dok čekam kišu,/ Niti sam bio kod vrelih kapija/ Ni borio se u toploj kiši/ Niti sam se, do koljena u slanoj močvari, dignuta mača,/ Muvama ispecan, borio.“ Braća Koen su napravila hladni rekвиjs jednom vremenu, ne koristeći muziku u filmu.

Čovjek se najviše bori za ono što mu izmiče. Možda otuda sa godinama i katkad suvišan oprez i strah. U tom smislu starost je uistinu više duhovna nego biološka kategorija. „Rekao je da previše mučim sebe. Rekao je da je to znak starosti. Pokušaj da se na kraju isprave stvari. Mislim da u tome ima neke istine. Ali to nije cela istina. Složio sam se sa njim da nema mnogo toga lepog što može da se kaže za starost i on je onda rekao da zna jednu dobру stvar i ja sam ga pitao koja je to stvar. I on je onda rekao da je dobra stvar sa starošću što ne traje dugo. Očekivao sam da se nasmeje ali nije.“

Tjeskoba istrošenih koža udaljava nas od našeg vremena i svijeta. No, svijet koji nam je tuđ i nije naše nasljeđe.

P.S. „Još nešto. Mislim da sam malo šta rekao o svom ocu i znam da to nije pravično (...) Dva puta sam ga sanjao posle njegove smrti. Prvog sna se ne sećam baš najbolje, ali je bilo kao da smo se našli u nekom gradu, on mi je dao neke pare i da sam onda te pare izgubio, mislim tako otprilike. U drugom snu obojica smo bili u nekom prohujalom vremenu i bila je noć a ja sam jahao preko planine. Jahao sam kroz planinski klanac. Bilo je hladno i bilo je snega na zemlji a on je onda projahao pored mene i terao dalje. Ništa nije rekao. Projahao je pored mene i bio je ogrnut čebetom i glava mu je bila spuštena i u trenutku dok je prolazio pored mene video sam da nosi vatru u jednom rogu, kao što se nekad činilo, i rog sam mogao da vidim zahvaljujući svjetlosti vatre. Svetlost boje meseca. I u tom

snu znao sam da jaše napred i da mu je cilj da negde zapali vatru u svoj toj tami i svoj toj hladnoći, i znao sam da će me kad god ja stignem tamo on čekati. I tad sam se probudio.“

NEMIRI FESTIVALSKIH NOĆI

Rijeka je susret dva duha: onog bezbrižnog, mediteranskog i duha fada, u kome kao da je koncentrisana tuga čitavog čovečanstva. U tom osećanju neizvesnosti, počinje Festival malih scena u Rijeci. U vazduhu se može osetiti treperenje duhova.

Međunarodni festival malih scena u Rijeci osnovan je 1994. godine kao hrvatski festival malih scena. Nenad Šegvić, osnivač festivala i umetnički direktor, zajedno sa pozorišnim kritičarem Daliborom Foretićem, okupljao je najbolja i najprogresivnija ostvarenja nastala u produkciji hrvatskih institucionalnih i nezavisnih pozorišta, ostajući veran savremenom izrazu i prvorazrednom glumačkom pozorištu. Od 1999. godine u selekciju Festivala uključuju se i inostrane predstave. Festival je takmičarskog karaktera, sa čvrstim koncepcijskim odrednicama gde su predstave okupljene oko jedne ili više tematskih jedinica i sa vrlo živom diskusijom posle predstava.

Ove godine, uoči petnaestog jubilarnog festivala, Hrvoje Ivanković saopštava: *Predstave iz našeg ovogodišnjeg izbora ne povezuju stilovi, poetike, tematske odrednice; povezuje ih samo i jedino činjenica da se bore protiv te obamrstosti i tame, ali ne eskapistički, kroz problemski neartikulirani i samo(za)dovoljni zabavljački diskurs, nego upravo kroz nesputani govor o tim „strašnim kamatama“ koje svakodnevno plaćamo. Čak i kada na prvi pogled djeluju zabavno i relaksirajuće (slučaj, na primjer, Narančine kore ili Sna ivanske noći), sve se te predstave bave nemirima koji nas muče i prožimaju. Mogli smo ih, da zadovoljimo uvriježene kriterije festivalskog odabira, okupiti pod zajedničkim nazivnicima (Pijana noć 1918, Medeja, Edip na Kolonu, Mrtvački ples i San ivanske noći bi se, primjerice, zgodno svrstali pod egidu reinterpretacija klasika), no to smo namjerno odbili učiniti.*

Od 3. do 10. maja nemir je bio stalан, a publika je dobijala jak udarac u želudac i po nekoliko puta. Takva vrsta udaraca nagoni na višednevno samopreispitivanje.

Prva noć Festivala sa prestavom „Pijana noć 1918“ vodi

do prvog udarca, sukoba idealizma i realizma, iluzije i stvarnosti. Hrvatski književnik Ivo Štivić i reditelj Lenka Udovički stvaraju svojevrsni preplet fragmenata iz Krleženih dela, gde okosnicu predstavlja pripovetka Miroslava Krleže „Pijana novembarska noć 1918“. U istoriji hrvatskog naroda dolazi do sukoba bezuslovnog južnoslovenskog ujedinjenja i samostalne hrvatske države. U „Pijanoj noći“ pred nama je stajala ogoljena politička stvarnost, groteskna predstava južnoslovenskih nesporazuma. Tada mladi Miroslav Krleža, jedne noći u dvorani, protestuje kada se general Eugen Kvaternik ljubi sa srpskim časnicima sa kojima se, kao austrougarski vojnik, gledao preko nišana. Ovo licemerje, nestalni moral, protiv koga se buni Krleža, i zbog čega biva uhapšen, stvara pogodno tlo na kome će se posejati seme sukoba sedemedest godina kasnije.

Sa sigurnošću se može tvrditi da ova predstava nosi katarzični momenat. Osvećivanje mentaliteta ovog prostora, zagrljaji uz prikrivenu mržnju, perfidne političke igre i pojedinac u borbi protiv svih, to potvrđuju.

Sledećeg dana susret sa prošlošću je još očigledniji. Drama „Ćeif“ Mirze Hamovića u režiji Egona Savina je priča o posleratnom Sarajevu, o susretu onih koji su ostali u tom gradu i onih koji su iz njega otišli. U teskobnoj tišini na sceni, pomešanoj sa uličnom vrevom, prividnim mirom, decom koja su predstavljena kao lutke bez lica, praznim stolicama koji ukazuju na odsustvo ili nestanak velikog broja ljudi, dve porodice se susreću. Iz njihovog susreta iskršavaju pitanja o krivici, praštanju, izdajnicima i patriotama. Na sceni se oseća protok jednog vremena koje se nastavlja i danas. Podela na izdajnike i patriote, strah kao vladajući mehanizam ovog vremena, ne donosi katarzu. Osvećivanje, kao takvo postoji, ali domaštavanje sopstvenih zaključaka je neminovno. Nepretencioznim, suptilnim izrazom glumci prikazuju ponore besmisla. Na kraju, absurd je još izraženiji kada izdajnici i patriote igraju Čoveče, ne ljuti se. Da li je sve zataškano i time osigurano neponavljanje sukoba ili prividni humor gorčine podseća na neku neman koja može izaći iz skrovišta u svakom trenutku?

„Medeja“ je došla iz Burg teatra u režiji poljskog reditelja Gregora Jaržna. Osavremenjena Medeja je Gruzijka, a njen muž Jason je poslovni čovek koji dovodi svoju suprugu u Beč. Justina je njihova mlada guvernanta koja pokazuje naklonost prema Jasonu, što je, ispostavlja se, korisno i za njegovu

karijeru. Ulogu hora preuzima stari bračni par. Jaržnova *Medeja* počinje kao sasvim obična priča. Prosečan, srećni bračni par sa prosečnim dobromaternim komšijama. U takvoj srećnoj svakodnevici, sažetim rečenicama, tišinom, skriva se užas. Svakodnevno, ljudi se susreću sa svoje ličnim ponorima. Posle ove predstave ostaje samo pitanje kada drastična odluka nagoni čoveka da pređe granicu.

Pomorandžina kora Maje Pelević u režiji Gorana Markovića prati priču o medijskom pritisku, a sa druge strane, intimnu isповест žene koja pokušava da se uklopi u sliku savršenog sveta u čemu ne uspeva. Predstava je prožeta monolozima, apsurdnim dijalozima. Čitava struktura drame pokušava da ukaže na brzinu širenja praznine življenja, gde se danas ne postavlja pitanje da li ćeš se uklopiti, već se odmah uklapaš. Na kraju, izbor pomorandžine kore biva izbor slobode.

U nekoj od sledećih noći festivala Dino Mustafić nam donosi sliku još jedne masovne bolesti savremenog društva - nemogućnost komunikacije i usamljenost u predstavi „Noć peva pesme svoje“ Jana Fosa, norveškog dramskog pisca, eseiste, pesnika i prozaiste. Njegove drame su prepoznatljive po minimalističkom izrazu u kojima se bavi odnosima u porodičnim mikrosvetovima. Dino Mustafić u Zagrebačkom kazalištu mladih na sceni prikazuje dvoje ljudi osuđenih na sopstveni pakao. On ne može da izade, a ona ne može da ostane. Čovek je sve više nem, zaplašen da izade iz okvira svakodnevice u strahu da oseti život.

Kao kakav logičan sled svih unutrašnjih ljudskih previranja dolazi Međunarodna pozorišna trupa koja radi na istraživanju, kreiranju i razvijanju ljudske izražajnosti, međuljudskih odnosa. Trupa „Farma u pećini“ želi artikulacijom tela da izradi ono što nije moguće drugim sredstvima. Osnivač, slovački reditelj Viljam Docolomanski dolazi ove godine na riječki festival sa predstavom „Čekaonica“. Sa železničke stanice Žilina- Záriecie, Jevreji su deportovani iz Slovačke. U čekaonici, u prostoru koji je između prošlosti i sadašnjosti, susreću se putnici i mrtvi. Simulira se nasilje koje nije samo nasilje onoga vremena, prilikom deportovanja Jevreja, već i nasilje i sada, u današnjem svetu.

Italijanski reditelj Pippo Delbone zasniva svoj pozorišni stil na iskustvu Barbinog teatra i plesnog izraza Pine Bauš. Osnovni okvir Delbonovoj predstavi „Ova divlja tama“ čini

knjiga američkog pisca Harolda Brodkija u kojoj je opisana njegova borba sa AIDS-om. Za razliku od „Medeje” Burg Teatra, gde je hod po ivici konstantan i samo jedan potez dovodi do destruktivnog čina, ovde je hod po samom dnu ponora.

Bugarski reditelji i pozorišni pedagozi Margareta Mladenova i Ivan Dobčev osnivaju svoju pozorišnu laboratoriju Sfumato. U još jednom susretu sa smrću, Sfumato počinje borbu protiv takozvanog „mrtvačkog pozorišta”. Nastoje da vrate pozorište ka korenima rituala i osveste sve energetske i duhovne potencijale. Predstava „Mrtvački ples” je deo trodelenog projekta „U Damask” vezanog za život i delo Augusta Strindberga. I u njoj se ispituje približavanje smrti i granicama.

Makedonski reditelj Aleksandar Popovski postavlja „San letnje noći” na scenu pozorišta Gavella. On je opisao svoj put kao borbu za iluziju zato što su ljudi odavno prestali da se igraju i da sanjaju.

Na kraju svih udaraca i kruga poraza, vraćamo se sa neizdrživom žudnjom za snom. A što je paradoksalno, nje se i bojimo.

Žiri u sastavu: Svetlana Bojković, glumica iz Beograda, Kaća Dorić, glumica iz Sarajeva, Milada Kalezić, mariborska glumica, bugarski reditelj Ivan Dobčev i dramaturg Darko Gašparević, proglašio je „Čekaonicu” pozorišnog studija „Farma u pećini” iz Češke u režiji Viliama Dočolmanskog **najboljom predstavom u celini**.

Nagrada za najbolju režiju dodeljena je Egonu Savinu za režiju predstave „Ćeif” Beogradskog dramskog pozorišta.

Nagradu za najboljeg glumca ravnopravno dele **Nebojša Glogovac** za ulogu u predstavi „Pijana noć” pozorišta Ulysses i **Vladimir Penev** za ulogu u „Mrtvačkom plesu”, pozorišne laboratorije „Sfumato” iz Bugarske.

Najbolje glumice ravnopravno su **Dubravka Stojanović** za ulogu u „Ćeifu” i **Silvije Rohrer** za ulogu „Medeja“ Burgteatatra iz Beća.

Ozren Grabarić iz Dramskog pozorišta ‘Gavella’ za ulogu u „Snu letnje noći” proglašen je za **najboljeg mladog glumca**. Nagradu za **najbolju epizodnu ulogu** dobio je **Cvetan Aleksiev** za ulogu u „Mrtvačkom plesu”.

Nagrade za **najbolju scenografiju, kostimografiju i oblikovanje svetla** objedinjene su u nagradi za najbolji ukupni vizuelni identitet predstave i to za *Medeju* Burg teatra iz Beća.

Najbolja dramaturgija je ona Ive Štivičića (sarađivala je i Tena Štivičić) za „**Pjanu noć 1918.**”, a **najbolja muzika** je Asena Avramova u predstavi „**Mrtvački ples**”.

Posebne nagrade komisije za izuzetan doprinos pozorištu dobio je glumac **Pero Kvrgić** za ulogu u *Snu letnje noći* a posebnu **nagradu za istraživanje na području pozorišne antropologije** dobio je **Pipo Delbono** za ideju, režiju i glumu u predstavi „**Ova divlja tama**” Emilia Romagna Teatro Fondazione iz Modene u Italiji.

Festival se završio, a sukob iluzije i stvarnosti, osećaj permanentnog hoda po ivici, pa hodanje po dnu ponora, nemogućnost komunikacije, iskrivljene emocije, susret utvara i živih, borba za san, sve je to dovelo do jakih previranja u želudcu, preispitavanja, ogoljavanja i zapitanosti gde smo. Ovaj put to nije bio osećaj statične zapitanosti, već poziv da se motor pokrene, jer ako se ne pokrene, svet i čovek u njemu će eksplodirati.

NEOSVOJIVA TVRĐAVA ILI TVRĐAVA NA KLIZIŠTU

204

Značajna namera ovogodišnjeg BELEF-a je da kulturne događaje izvuče iz uobičajenih prostora, osvoji gradske ulice i javni prostor i time prezentacije učini pristupačnijim za širu publiku i stvori mogućnost za življu kulturnu interakciju sa njom. Ova namera se ostvarila na mnogo dramatičniji način nego što su to zamišljali kreatori takvog koncepta. Naime, neposredno posle otvaranja BELEF-a, na Trgu Republike postavljeno je 1200 skulptura od terakote u okviru vizuelnog programa. Neke su bile nalik Munkovom *Kriku*, izobličene, neke su bile aktovi, izloženi i ogoljeni u svojoj istini, dok su druge bile bez pojedinih delova tela. Skulpture su postali ljudi ovog podneblja deformisanog duha i izmešale se sa prolaznicima. Bilo je nečeg jezivog u tim skulpturama, čak i pomalo zlosutnog. Ova zloslutnost je dobila svoj opipljivi smisao kada su bande razjarenih i iznutra osakaćenih mladih ljudi nasrnule, prividno iz političkog protesta, na te skulpture i počele da ih razbijaju i koriste njihove krhotine za obračun sa policijom. *Praktičan* smisao postupaka ovih razbijачa nije mogao da prikrije jedan dublji: na samom BELEF-u susrele su se neposredno stvaralačka i destruktivna Srbija. Tako je, i mimo namere organizatora, na BELEF-u odigran jedan performans koji je i snažnije nego u nekim predstavama predstavio dramu ovoga društva i njegove grčeve na putu za Evropu.

A tema Evrope je, nesumnjivo, bila okosnica ovogodišnjeg pozorišnog programa BELEF-a koji je nosio naziv „Tvrđava Evropa“. Po rečima selektora Žanka Tomića: „...kontekst svakodnevnice sasvim dovoljno objašnjava temu ovogodišnjeg BELEF-a.“ Trebalo je nagovestiti da proces stvaranja savremene Evrope nije jednostavan. Evropa je tvrđava koja iz daleka izgleda neosvojivo, a unutar njenih zidina, dok se grade novi, stari temelji se urušavaju na udaru makro i mikro katastrofa. S jedne strane, čini se da Evropa više nije misterija, a da ona pokušava da povrati stari sjaj sopstvenim širenjem. S druge, kao tvorevina nastala na ruševinama Rimskog carstva a i na principima slobode i vrednosti koji su tekovina rušenja Bastilje, ona je još uvek tlo puno kontroverzi i potresa.

„Bubnjevi u noći“ Bertolda Brehta u režiji Martina

Ulagnica 211-212

Kočovskog, a u izvođenju Narodnog pozorišta „Vojdan Čerdonovski“ iz Prilepa (prva pozorišna predstava na BELEFU, održana 16.jula) mogli su u ovoj sredini zaista da odjeknu, iako je Brehtova drama smeštena u 1919. nakon Prvog svetskog rata. Breht govori o izgubljenom čoveku i potpunom slomu koncepcije dotadašnjeg sveta. Danas, kada Martin Kočovski režira Brehta, malo toga menja u strukturi. U središtu drame našao se izgubljeni, haotični svet gde jedino još leševi imaju emocije. Martin Kočevski prečutno smešta Andreasa Kraglera u podneblje Balkana i Evrope. Po rečima samog reditelja, predstava se bavi opštim značenjem individualne slobode na ovim prostorima, kao i na prostoru Evrope.

Ispitivanje individualne slobode se nastavlja već 17. jula 2008. godine u šancu kod Leopoldove kapije na Kalemeđanskoj tvrđavi u predstavi „KNKNPNKN“ u režiji Ninoslava Šćepanovića, a po konceptu Žanka Tomića i u koprodukciji sa grupom JORIK. Predstava je zasnovana na knjizi „Leksikon Yu mitologije“. Nasuprot Evropi koja se stvara iznova i iznova, u ovoj predstavi se ispituje mogućnost sećanja na zajednicu koja više ne postoji. Varljivost sećanja daje dramaturškom nizu apsurdnost sna. Činilo se kao da je Brehtov razoren čovek makrokatastrofom, gde se sve odvijalo vrtoglavom brzinom, dospeo u stanje nepomičnog sna i kao da je stigao na tlo zemlje koja je iščezla. U završnoj sceni, pod natkriljenom zastavom Evrope, glumačka trupa ostaje sa pitanjem šta smo vredno izgubili iz prošlosti i da li i dalje nejasno plutamo. Kao odgovor na istraživanje individualne slobode vidimo scene kroz koje prolaze uniformisane kreature, gde se iskakanje kažnjava. Mitologizacija fenomena prerasta u nostalгију u farsi gde i dalje ostajemo bez jasnog odgovora.

U prolazu između ulica Srpskih vladara i Balkanske, odigralo se 20. jula još jedno traganje za identitetom - predstava „Tvrđava Evropa“ (prvobitan naziv „Nomadi“) Igora Marojevića u režiji Predraga Štrpca. „Tvrđava je sigurno mesto, opasano mnogostrukim zidovima koji štite, ali, paradoksalno, i sprečavaju da se preko i izvan njih vidi ko ili šta postoji sa druge strane“ kaže reditelj. Na početku, između likova drame vladaju bezazleni odnosi, sve dok jedne večeri stvarni, goli život u liku jednog od junaka naglo ne prodre među njih, pokida nejake prijateljske veze i otkrije stvarnu prirodu njihove zajednice. Svako od njih je zatvoren svojim jezikom, kulturnim

i vrednosnim sistemom društva iz koga je došao u svojevrsne tvrdave između kojih je teško, a ponekad i nemoguće, izgraditi mostove. U otkrivanju dolazi i do razotkrivanja lažnih identiteta (za jednu devojku iz Rusije, koja se predstavljala kao pravnica otkriva se da je prostitutka), ljudske malodušnosti, neminovne bezosećajnosti. Ovu predstavu prati koincidencija koja kao da upotpunjuje njen smisao: već u toku njenog repriznog prikazivanja život postaje pozornica na kojoj se razotkriva lažni identitet jednog od najvažnijih aktera srpske antievropske drame, a u narednim danima skulpture sa Trga Republike nestaju u animalnom iskazu besa. Iako pojedinačna glumačka ostvarenja nisu u potpunosti izvedena, a predstava se na mahove činila rediteljski „odrađenom“ površno, jačina stvarnog života je mogla da zada gledaocu potpuni „udarac u želudac“.

Tih dana, slušajući priče o lažnim identitetima i živeći u nadrealnim momentima političke fantazije, na sceni pozorišta „Boško Buha“ 27. jula izvedena je predstava „Majstor i Margarita“. Iako predstava sadrži asocijacije na određeni istorijski period (dvadesete i tridesete godine dvadesetog veka u Rusiji), i dalje postoji univerzalnost u predstavljanju dugogodišnjih civilizacijskih tekovina: dominacija vlasti, cenzura misli, smenjivanje tame i svetlosti u našim životima, neutoljiva čovekova žed za raskrivanjem principa po kojima funkcioniše mehanizam sveta. Želja za raskrinkavanjem, odnosno pokušaj da se spreči neizvesnost, dovodi do postupaka koje imaju destruktivne posledice po samog čoveka. Čini se da, i pored rediteljevog truda u osmišljavanju predstave, samo izvođenje nije ostalo van školskih okvira. Pored raznih tvrdava na ovom iracionalnom tlu koje bi trebalo osvojiti (donkihotovski potez?), ovaj komad je ostao neosvojiva tvrdava za reditelja.

Koncept pozorišnog programa BELEF-a precizno je osmišljen. I pored preciznosti u koncepciji, osećaj nedovršenosti je prisutan. Da li zbog, katkad, prenaglašene groteske u predstavi „KNKNPKN“ ili zbog jeftinih trikova i efekta nalik na Mozak Velikog Brata ubačenih pomalo u duhovnu dimenziju predstave „Majstor i Margarita“ ili što kod reditelja Predraga Štrpca ima neu Jednačenih rešenja u prikazivanja čovekove prirode („Tvrđava Evropa“)? Ili pitanje treba postaviti drugojačije: da li je to stvaran osećaj nedovršenosti na ovom nesigurnom tlu ili su to zaista promašaji u okviru estetike pozorišta? Ono što

nije predviđeno na putu ka „tvrđavi“ je da je to tlo tih dana dobilo iracionalnu dimenziju i da se ne može odrediti tačno da li su duhovi gledalaca uzbuđeni zbog dešavanja na pozornici ili zbog onoga što se dešava izvan nje?

O ZBIRCI EROTSKE FANTASTIKE UGRIZ STRASTI I SRPSKOJ ŽANROVSKOJ SCENI

Neupućenom čitaocu može delovati da fantastike u modernoj srpskoj književnosti gotovo i nema. Najzad, temelji srpske pisane reči čvrsto su zabodeni u tlo realnosti. Sve izvan je eksperiment, hir, alternativa. Odličan primer su fantastični romani Borislava Pekića *Besnilo, Atlantida* i 1999, sa kojima kritika ni dan danas ne zna šta će. Gledajući sa druge strane, fantastike je mnogo. Milorad Pavić, Goran Petrović, Svetislav Basara i mnogi drugi izdašno grabe iz kolektivnog nesvesnog da bi nam dali izmaštane priče koje, kao i u velikom svetu, dostižu velike tiraže i privlače pažnju čitalaca, pa makar ih niko i ne smeštao na police sa žanrovskom književnošću. Kao i u mnogo čemu drugom, sve zavisi od ugla gledanja.

Ipak, ne može se poreći da su teme i motivi koji su nekada bili rezervisani za naučnu fantastiku u velikoj meri prisvojeni i od pisaca koje, u nedostatku boljeg izraza, možemo nazvati „glavnotokovskim“. Postmodernizam, izuzetno popularan u srpskoj književnosti 80-ih i 90-ih, koristi elemente karakteristične za SF, kao što su alternativna istorija, paralelni svetovi i korišćenje realnih likova u fiktivne svrhe. U svetskoj književnosti se otišlo i dalje, pa mnogi priznati pisci, koje nikada ne bismo svrstavali u žanr, pišu čiste SF romane u kojima su motivi kao što je postapokaliptični svet, kloniranje ili nanotehnologija izgovor da se u ikonografiji potpuno izmenjenog okruženja ili kroz veštački gubitak ljudskosti progovori o nečemu bitnjem. Margaret Atwood (Margaret Atwood), Kristofer Prist (Christopher Priest), Mišel Ulebek (Michel Houellebecq), Kormak Mekarti (Cormac McCarthy) su samo neka od imena koje svake godine osvajaju prestižne nagrade za romane koji će svaki fan naučne fantastike prozreti već posle čitanja sižeća na koricama. Naučno-fantastični motivi mogu pružiti takve ekstremne uslove za ogoljavanje ljudskih emocija uz ugodnu akademsku distancu koju ovi pisci zauzimaju.

Možda će zvučati pretenciozno, ali pisci SF-a to rade još od 50-ih. Loš SF svakako postoji, i ima ga, ali koliko i

druge loše književnosti. Ako se samo za trenutak odmaknemo od stereotipa i priča o malim zelenim vanzemaljcima, može se saznati koje bogatstvo ideja, tema, likova i radnji leži u nepreglednom moru SF- napisanog za poslednjih šezdesetak godina.

U neku ruku, i Srbija je u tim tokovima. Visokotiražni domaći pisci svakako imaju mnogo toga zajedničkog sa svojim stranim kolegama i, možda i ne znajući, pišu fantastiku i naučnu fantastiku.

A opet, nezavisno od ovih „glavnih tokova”, razvija se i buja bogata scena čiste žanrovske književnosti, koja ima preteče, istoriju, nagrade, časopise, kako tiražne tako i kultne pisce i konačno – klub ljubitelja žanrovske fantastike.

U sledećem tekstu pokušaćemo da približimo i pojasnimo kako je nastala i koji je razvojni put dostojan Bore Šnajdera prešla naučna fantastika u srpskoj književnosti, kako se formirala jedna, za pisce iznenađujuće koherentna grupa talentovanih pojedinaca koja su se inicijalno okupili oko iste ideje, ili bolje rečeno, strasti prema fantastici i tako okupljeni, našli snagu i podršku, ali i preciznu i oštru kritiku jedni od drugih i krenuli da stvaraju najautentičniju žanrovsку scenu u Evropi.

Najzad, pokazaćemo kako se od stidljivih početaka 70-ih došlo do smelih uzleta i izleta u „ozbiljnu” književnost, i kako se, malo po malo, žanr sve više ceni pre svega zahvaljujući ličnim inicijativama i karijerama pojedinih pisaca, ali i kontinuiranim aktivnostima tog malog ali bogatog izvora po imenu klub ljubitelja fantastike „Lazar Komarčić”.

Ako zanemarimo rane srpske autore naučne fantastike kao što su Dragutin Ilić (prvo naučno-fantastično književno delo na srpskom jeziku - drama „Posle milion godina” iz 1889) i Lazar Komarčić (prvi SF roman „Jedna ugašena zvezda” 1902.) kao prelomnu godinu za domaći SF moramo uzeti tek 1976. godinu. Dela Ilića i Komarčića su, nažalost, bila u svoje doba neshvaćena i nepriznata, a i sami njihovi pisci su se već iskazali u „ozbiljnijoj” književnosti, te su u kontekstu njihovih opusa ove knjige okarakterisane kao puki eksperimenti. Konačno i najvažnije, nisu imali naslednike, niti su bili začetak bilo kakvog pokreta ili scene.

U Zagrebu je, 1976. godine, izašao prvi broj „Siriusa”, prvog jugoslovenskog časopisa u celosti posvećenog naučnoj

fantastici. Iste godine, pojavila se i „Andromeda”, prvi SF almanah, obnavlja se biblioteka „Kentaур” izdavačke kuće „Jugoslavija”, koja je donosila najznačajnije svetske SF romane.

Novina je da su domaći autori naučne fantastike od prvog broja imali značajno mesto u sadržaju „Siriusa”, a uskoro je i otvoren stalni konkurs za priče i pokrenuta čuvena rubrika „Za Sirius”/„Nije za Sirius”, u kojoj su urednici komentarisali sve prispele priče, a retko koja je bivala i pohvaljena. Ovakav redak, da ne kažemo jedinstven pristup je vrlo očigledno značio piscima i doveo do brzog povećanja kvaliteta domaćih priča koje su se pojavljivale u „Siriusu”. Ne samo što se pisci, u strahu od javnog poniženja, nisu usuđivali da šalju poluproizvode i skribomanske pokušaje, već su bili podstaknuti da se međusobno takmiče. Upravo tako se formirala SF scena u bivšoj Jugoslaviji. Jedini nedostatak „Siriusa” je bio što je akcenat vrlo jasno bio stavljen na „tvrdi” SF, pa su se, što mnogi priznaju, pisci prilagođavali tome. Zanimljiv momenat je da su se tražile i priče erotske naučne fantastike, te su se pisci orijentisali i na taj neobičan podžanr. Zametnuta još sedamdesetih, ideja o pisanju erotske fantastike je preživela sve do 21. veka da bismo konačno dobili i prvu zbirku ovakvih priča – „Ugriz strasti”. Ali više od tome kasnije.

Srpski pisci su se vrlo brzo izdvojili brojem priča i bogatstvom imaginacije, a od onih koji su baš u „Siriusu” započeli spisateljske karijere izdvajamo Radmila Andđelkovića, Slobodana Ćurčića, Dragana R. Filipovića, Bobana Kneževića, Vladimira Lazovića, Aleksandra Manića, Aleksandra B. Nedeljkovića, Ivana Nešića, Zorana Pešića Sigmu i Branislava Trajkovića – Bili Treja.

I gorepomenuta „Andromeda” je u prvom broju raspisala konkurs za priče na koji je stiglo preko 300 radova. Iako se almanah brzo ugasio, ove priče su se još mnogo godina objavljivale u naučno-popularnom časopisu „Galaksija”. Ne treba zaboraviti ni „Večernje Novosti” i naravno „Politikin Zabavnik” u kojima je uvek bilo mesta i za kratke naučno fantastične priče, neretko upravo domaćih autora.

I konačno, 1980. posle zagrebačke „SFere” i u Beogradu se osniva Društvo ljubitelja naučne fantastike koji nosi ime „Lazar Komarčić”. Jedan od prvih ciljeva društva bio je da se kroz promovisanje i stimulisanje domaćih pisaca odnegaže bar jedan, koji će zaslužiti u to doba prestižno i nedostižno

mesto u Udruženju Književnika Srbije. U tu svrhu, od samog početka su organizovani brojni interni konkursi i organizovane književne radionice po ugledu na američke, a pokrenut je i fanzin „Emitor”, glasilo kluba u kojem su prvu priliku dobili mnogi mladi autori fantastike. Ovakav način rada pokazao se toliko dobar, da se gotovo bez prekida, rad Društva odvija sa manjim ili većim intenzitetom do današnjih dana, a broj pisaca koji je prošao kroz klub se meri stotinama. SF scena u Srbiji se odvojila od jugoslovenske, dobila čak i fizički mesto gde će se, nažalost, još mnogo godina izvan književne matice, razvijati i napredovati, tiho, ali konstantnom uzlaznom linijom.

Važno je napomenuti da se u Srbiji u to doba prate svetski trendovi u fantastici, pa imamo i žene autore (Ljiljana Praizović, Veronika Santo, Lidija Beatović), ali i dečju naučnu fantastiku i fantastiku.

Upravo u ovo vreme se pojavljuju i gorepomenuta tri romana sa snažnim žanrovskim elementima jednog od najpoznatijih srpskih pisaca Borislava Pekića.

Karakteristična pojava sa specijalizovane i visokotiražne biblioteke kao što su X-100 SF., u okviru „Dnevnika” iz Novog Sada. Zabavan momenat je da su se autori koji su se pojavljivali u ovoj i drugim edicijama koje su se nalazile na kioscima sredinom 80-ih potpisivali anglosaksonskim pseudonimima: Boban Knežević („Andrew Osborne”), Vladimir Lazović („Valdemar Lejzi”), Dušan Belča („Bell Ch. A”), Slobodan Ćurčić („S. Tyrkley”), Dejan Đorđević („Dejv Džordž”), Radmilo Andželković („R. Angelakis”) i mnogi drugi.

Ranih 80-ih, posle pionirskog „Kentaure” pojavljuju se i prvi privatni izdavači naučne fantastike među kojima treba istaći „Polaris” Zorana Živkovića i Žike Bogdanovića koji je pokrenut 1982, kao „Zoroaster” Branislava Brkića, od 1984. godine i „Znak Sagite” Bobana Kneževića od 1985.

Posle gašenja „Siriusa” 1987. godine, novosadski „Dnevnik” pokreće još jedan mesečnik posvećen naučnoj fantastici – „Alef”, koji je značajan po tome što je, takođe u velikom tiražima, ponudio čitaocima ostvarenja koja nisu odgovarala uređivačkoj politici velikog „Siriusa”.

Još jedan bitan momenat je pojavljivanje prve zbirki domaćih fantastičnih priča „Tamni vilajet” (1989), izdavačke kuće „Znak sagite”, Bobana Kneževića, u kojoj su, pored srpskih priča, ravnopravno bili zastupljeni i autori sa područja bivše

Jugoslavije (Hrvatske i Slovenije), a iz Srbije, pored autora koji su se već dokazali u „Siriusu”, valja pomenuti i Iliju Bakića, Zorana Jakšića i Gorana Skrobonju.

Ova izdavačka kuća pokreće i kapitalni almanah „Monolit”, sa mnoštvom premijernih dela svetske fantastike i posebnim akcentom na dobitnike „Huga” i „Nebule”, najznačajnijih nagrada za SF priče.

Kako je početkom devedesetih i sama stvarnost u Srbiji postala sve manje fantastična, a sve više hororistična, tako je i u žanrovskom stvaralaštvo nastupilo doba natprirodne strave. Ruku na srce, horor je tada i u svetu najpopularnija fantastika. Kod nas se ipak, ovaj pokret vezuje i za jednog čoveka, Gorana Skrobonju, koji je svoj uticaj ispoljio i kao prevodilac, izdavač, teoretičar i pisac, a uređivao je i popularne horor specijale „Emitora” takozvane „Hemitore”. Njegov primer su pratili recimo Ljubomir Damnjanović, Ivan Nešić, Oto Oltvanji, Ratko Radunović...

Nešto kasnije od horora, još jedan žanr, epska fantastika dobija prostor i trenutno postoji nekoliko mladih pisaca koji se bave isključivo žanrom „mača i magije”.

Bilo je, doduše, retkih primera saradnje pisaca tzv. „ozbiljne” književnosti i fantastičara, pa je pokušaj udruženog napada postmodernista koji su u to doba pravili invaziju na srpsku književnost i u ovom slučaju nazvanih „slipstrim” žanrovskih pisaca otelotvoren u knjizi, zborniku ili hrestomatiji priča „Nova(postmoderna) srpska fantastika/Nova (alternativna) srpska fantastika” priređivača Save Damjanova i Bobana Kneževića iz 1994. Stasava još jedna generacija pisaca žanrovske fantastike, kao što su Zoran Stefanović, Aleksandar Marković i Vasa Ćurčin, a upravo njihove knjige su odličan primer da se te priče mogu ravnopravno staviti u iste korice sa prozom pisaca kao što su Pavić, Basara, Pištalo... Među ozbiljnijim publikacijama devedesetih vredi pomenuti i još tri „Tamna Vilajeta” (1993, 1994, 1996).

Takođe, u ovo doba se pojavljuje i do danas izlazi i časopis „Znak Sagite” koji nažalost ima izuzetno neregularan ritam izlaženja, ali na profesionalan način pristupa objavlјivanju i teorijskoj validaciji domaće i svetske fantastike. Časopis služi i kao mesto gde se objavljaju pobednički radovi sa najdužeg i najuspešnijeg istoimenog konkursa za fantastične minijature, priče i novele.

Karakteristično je da se u poslednjih 15 godina, počev od ekspanzije horora, domaća žanrovska književnost širi u mnogo nezavisnih pravaca. Nema više potrebe da se robuje standardima uredništva pojedinih časopisa, bogatstvo ideja i motiva širi se kroz dela desetina pisaca koji manje ili više redovno pišu i objavljaju sve ono što pod najširim okvirima stavljamo u koš fantastike. Ono što je izdvojilo srpsku žanrovsку scenu i učinilo je jedinstvenom je i vrlo rano insistiranje na smeštanju naučno fantastičnih priča na domaći teren i na korišćenju ovdašnjih likova. Odličan primer za ovo je priča Radmila Andđelovića „Leteći tanjiri ne sleću u Lajkovac” u kojoj humanoidni vanzemaljac bezuspešno pokušava da ubedi dva lokalna pijanca u kafani da se on slupao svojim letećim tanjirom upravo tu i da, eto, već godinama čeka da ga neko dođe po njega. Sagovornici odbacuju njegovu priču kao glupost, jer se svemirski brodovi možda ruše u velike zemlje, Ameriku, Rusiju, ali ne i u malu Srbiju. Isto tako, mala srpska književnost je pokazala da itekako ima dovoljno talenta da može da prizemlji i leteće tanjire.

Danas, može se reći da fantastika ima još jedan od velikih uzleta. Istina je da nedostaje dobar redovni časopis, ali su priče fantastike našle put i do najozbiljnijih književnih publikacija (književni časopisi „Gradina”, „Orbis”, „Naš Trag”, „Putevi kulture”, pa čak i separat sa SF pričama u dnevnom listu „Politika”), a romani čak i najmlađih generacija pisaca fantastike se objavljaju sve većim intenzitetom i dobijaju sve značajnija priznanja i tiraže.

I konačno, kada se podvuče crta, od svega što je urađeno, objavljeno i promovisano, malo toga nosilo je pečat kluba „Lazar Komarčić”. Sve do „Ugriza strasti”.

Zbirka priča ertske fantastike „Ugriz strasti” označava početak nove epohe, epohe profesionalnog izdavaštva u istoriji „Komarčić”-a, udruženja koje već 28 godina u Srbiji, ali i šire neprekidno deluje na popularizaciji domaćeg fantastičnog stvaralaštva. Lazar Komačić je bio prvi srpski pisac naučne fantastike koji se još 1902. usudio da šokira tadašnju književnu javnost ni manje ni više nego SF delom - romanom „Jedna ugašena zvezda”. Više od veka kasnije, mnoštvo pisaca koji su odgajani i edukovani u klubu koji ponosno nosi njegovo ime su, pojačani sa par zvučnih imena srpske glavnootokovske fantastike, pokušali da naprave podjednako uzbudljiv literari

skandal. Naravno, Komarčiću je bilo dovoljno da piše o vanzemaljcima i putovanju u svemir. U skladu sa današnjim tendencijama, uredništvo se odlučilo za nešto... sočnije.

„Ugriz strasti” predstavlja redak primer okupljanja gotovo čitavog opsega domaće fantastike u jednoj svesci. U njoj su pored SF-a i fentezija, zastupljenji i drugi žanrovski oblici, pravo bogatstvo ličnih izraza, preko koga se može naslutiti koji se sve rezervoari energija još kriju na srpskoj sceni tajanstva i mašte danas.

A ko je sve u sadržaju? Ovaj specifični književni poredak krase dve autorke: Jasmina Mihajlović, koja pokazuje da njeno pisanje zасlužuje više od toga da ostane u senci književnosti njenog supruga i Lidija Beatović, glas čak iz Južne Afrike, ali moćan i koji se daleko čuje. Zatim, tu su sva bitna i dokazana imena srpske SF&F scene, kao i jedan krem mlađih snaga – uz ekskluzivan desert, ironičnu i crnohumornu priповест Milorada Pavića, jednog od vodećih pisaca naše epohe koja je imala šta da poruči toj istoj epohi. Dragocen prilog ovoj adrenalinskoj masi je pogovor teoretičara žanrovske literature Miodraga Milovanovića koji osvetljava skoriju istoriju erotskog u naučnoj fantastici na jugoslovenskim prostorima.

Ni čulo vida nije zanemareno. Svaka priča je propraćena namenskom ilustracijom. Lista umetnika koji su crtali za ovu priliku je, u neku ruku, mali „ko je ko” najnovijeg srpskog stripa i ilustracije.

Najzad, važno je napomenuti da je Ministarstvo kulture omogućilo objavlјivanje zbirke, ali da se saradnja tu nije završila. Ove godine, druga u nizu zbirki društva „Lazar Komarčić”, posvećena SF heroju naše i vaše mladosti Flašu Gordonu, izlazi takođe zahvaljujući podršci Ministarstva.

A šta je uopšte erotska fantastika odnosno erotska naučna fantastika? Ako i nije jasno iz samog imena, možda je bolje umesto neke suvoparne definicije prepustiti jednoj od priča da sama progovori. Kažu da jedna slika vredi kao hiljadu reči, možda onda jedan pasus vredi kao ceo teorijski esej. Uživajte u odlomku iz „Na našem se to zove drugačije” Petra Petrovića i vrućoj sceni robotskega seksa:

Bila je stari model, ali dobro očuvan. Njeno godište nije imalo zvučnu komunikaciju, što ju je činilo još boljom, ništa gore od soćokala koje zvoca, kao pokvarena ploča. Ili ako se stvarno pokvari, pa upadne u petlju. Odmah je krenula da mi podmazuje

zglobove i sklopke. Radila je to lagano, metodično. Nameštala se tako da sam mogao da uživam u njenim bezbrojnim uglovima i preklopima. Bila je topla kao furuna i građena kao frižider, što nije za čuđenje jer je bila rashodovana prodavačica hrenovki i hladnog piva. Prelazio sam svojim gumenim prstima po brojnim udubljenjima njene šasije...

...Kada mi je podmazala sve zglobove, uključila je pomoćne ekstremitete i počela da mi menja HB572 u hidraulici. Znao sam da će veče biti vruće, ali da ću dobiti totalni gejšatretman za Micubiši androide nisam mogao ni da sanjam. Ovakva pažnja zahtevala je istovetan odgovor! Podmazan i osvežene tečnosti, otišao sam do ostave i izvukao pneumatski čekić. Stigla mi je tekst-poruka od nje: „Erotska masaža, tosterčiću?” Pojačao sam intenzitet sijalica u svojim očima i rekao: „Afirmativno, mala.”

Autor se zahvaljuje Miodragu Milovanoviću za korišćenje teksta „Kratak prilog za istoriju srpske naučne fantastike”.

**SAI BABA KARADŽIĆ
ILITI
HAJD' PA TI SAD BUDI PISAC U SRBIJI**

Savremenoj srpskoj književnosti se štošta može spočitavati, zlobnici čak kažu da šta god da ustvrdiš da joj je mana – nećeš pogrešiti. Duhovitost je svakako nešto za šta se i bez preterane zlobe može reći da jeste nešto što joj hronično manjka, osim ako ne poverujete raznoraznim kritikama koje s vremena na vreme pokojeg autora proglose za „urnebesnog“ ili pak „neodoljivo osvežavajućeg“. Ovakve kvalifikacije se najčešće odnose na one pisce koji svoj smisao za humor, a neretko i cinizam, iskazuju tako što u svojim *literarnim* delima prenose anegdote (pa budu „urnebesni“) ili lako razumljive aluzije (tad su „neodoljivo...“) na sukobe i svađe iz *stvarnog* srpskoga književnog života.

Da se to prenošenje abrova u književnost ne bi shvatilo kao tabloidizacija proze, smisli se lepo opravdanje u vidu post-post-post...modernističke detrivijalizacije realiteta, metafikcionalizacije referencije ili kakve druge vrag-bi-gaznao-šta-’oce-da-kaže floskule, i onda su svi, kao zadovoljni. E, sad, ako se i složimo da ovako rastumačena i protumačena spisanija kvalitetom prebacuju preko žute štampe, ne može se izbeći utisak da sve pomalo podseća na zajedničko razgledanje fotografija sa letovanja: ako ste na njemu bili, tri iskežene budale će vam izmamiti osmeh jer znate kontekst; ako niste, molićete boga da se slajd šou što pre završi.

Za Mirjanu Đurđević sam prvi put čuo kad su mi se silne tetke, kume i jedna majka vratile sa zimovanja i svaka od njih mi ponosno saopštavala da je ne samo *čitala* knjigu, već da se i otimala za istu. Tad su mi, isključivo iz njihove ruke, pokazale „Deda Rankove riblje teorije“.

Kakav sad deda Ranko, pomislio sam i olako Mirjanu strpao u koš sa nečim što bi se moglo nazvati old-čiklit; znate, one knjige na koje se sredovečne žene pomame jedno leto i obično zaključe kako to nije ništa posebno i kako su još jednom pogrešile što su se uopšte i dohvatale literature kad ima toliko sadržajnijih španskih serijica. Elem, onda sam za Mirjanu čuo

još sa nekoliko strana, zatim doznao da joj je Nenad Šaponja izdavač i sad je već bila u pitanju drugogačija percepcija. Na „Deda Ranka” se još uvek čekao poduži red i zato sam uzeo „Đakuzi u liftu” i shvatio da Đurđevićeva svakako ne spada u one sa kojima morate letovati da biste razumeli humor njenog *fotografskog umeća*. Prvo, žena je podaleko od onog što bi se moglo okarakterisati kao profesionalno (deformisano) književno jezgro, naime, profesor je na Višoj građevinskoj školi gde predaje nešto o prostornom planiranju, ako se ne varam, a u „Đakuziju” upravo i govori o „struci”. Naime, Beograd je odavno poznat po nenormalnoj divljoj gradnji, kruži i legenda da postoje čak i momci koji se mogu iznajmiti da legnu ispred buldožera zaduženog za rušenje nelegalnog objekta, jer se takve nastambe po zakonu mogu srušiti samo ako nisu stavljenе pod krov. Onda vi lepo iznajmite nekoliko njih da zamajavaju bageristu dok iza vas zidari samo ređaju grede i čim postavite nešto što sliči krovu, na konju ste, niko vam više ništa ne može. A kud sve to vodi, Đurđevićeva je i više nego plastično opisala u svom romanu. *Idealan kolaps grada* u počinje kućom koja se otkliza na Bulevar revolucije sa sve nojem što ga čuvar uzgaja u njoj da dopuni nisku nadnicu. Tu je još i neverovatan pljusak, revnosni čistači ulica koji lepo odu kući kad vide da su zapušili kanalizaciju, auto koji se pokvario na najnezgodnijoj raskrsnici... Ukratko, noćna mora za svakog ko je zaista revnostan, a posao mu je ono čime se i Mirjana Đurđević bavi.

E, baš to što se „ne bavi” književnošću, a uzgred još ume da nasmeje čitaoca, verovatno joj je bila glavna smetnja da „uspe” u ozbiljnoj literaturi gde je važno sve drugo osim čitanosti, pa sem jednog užeg izbora za NIN-a (a i tu je verovatno uglavlјena da bi se žiri kurtalisaо *old čik* pritisaka), Mirjanu Đurđević retko da je ko shvatao za ozbiljno.

Međutim, stvari sad stoje drugačije. Za dva dana rasprodat je njen roman „Prvi, drugi, treći čovek”, traže se Mirjanine izjave, pljušte ponude za prevode na brojne strane jezike... U čemu je stvar? Pa u tome što se u tom romanu radi o brojnim agentima brojnih službi koji jure jednog jedinog psihijatra što malo ordinira u zabačenom beogradskom dvorištu, a kad zagusti, iz gepeka recituje poeziju, prevashodno rusku. Zvuči poznato?

Iako je Đurđevićevu konačno „proslavilo” tek kad je uhvatilo Radovana, ovde se pak uspeh nikako ne može objasniti narodnom izrekom o slabovidoj koki i zrnu. Zapravo,

suština humora Mirjane Đurđević se zasniva na istinskoj detabuizaciji srpskih svetih krava i ne samo demistifikaciji već i sprdnji sa onim što nikako nije poželjno za dirati poput Službe, Akademije, čak i najstarijeg sačuvanog srpskog(?) zapisa, Miroslavljevog jevandjela. Naime, ono što mi vidimo spolja i što laicima izgleda zastrašujuće (npr. građevinska mafija koja u poslednje vreme po beogradskim ulicama ostavlja više leševa nego ona „prava“ - što trguje starim dobrim narkoticima) ili pak suviše ozbiljno (dvor naručioca Jevandjela raskalašniji je nego *le château* Luja XIV u tumačenju neprevaziđenog Mela Bruksa, šta li je Mira uradila sa akademicima u svom romanu „Ubistvo u akademiji nauka“ još nisam stigao da saznam), Đurđevićeva oslikava iznutra.

S tim da su ti svetovi pervertovani do krajnosti, ono čega se pristojan svet plaši ili barem zazire kroz prizmu Đurđevićeve funkcioniše zahvaljujući neverovatnoj količini gluposti, sujetne i nadasve improvizacije te tako „nekog“ psihijatra tajno voze u gepeku olupanog, „perjarskog“ mercedesa u kom se inače švercuje toalet papir.

Nakon Mirjaninog filtriranja, talog devedesetih izgleda zaistinski urnebesno, bez kritičarskih mrmljanja. Ali kad pomislite da je košmar u kom smo živeli petnestak godina i čije tragove osećamo i danas, možda zaista i počivao na tolikoj količini umobolnosti i primitivizma, Đurđevićeva vam više nije smešna već počinjete da se pali crvena lampica. Tad se na kraju uzdate u staru izreku da su pisci najveći lažovi, da iza progutanih deceniju i po mora da stoji barem neki sistem, delić kakve dugoročne strategije i elemntarno zrnce pameti, jer, zaboga, nemoguće je da vas, toliko mudrog, za petinu života izvaćare totalni idioti. Da, pisci su najveći lažovi, šta oni znaju, reći ćete i okrenuti se na drugu stranu kreveta, te blaženo zahrkati jer stvarnost ne može biti luđa od fikcije.

Međutim...

Da vam je neko pre mesec, mesec i po rekao da Radovan Karadžić izgleda pljunuti Sai Baba, da ima vezan perčin na mestu čuvene prosedele ćubice, šta biste vi njenu odgovorili? Da pjesnik izgorele sarajevske biblioteke preko interneta prodaje, citiram: „velbiing – četverostruku spiralu“ i da ’oda naokolo Srbijom priovedajući da „svi smo mi energetska bića“ a da malko letuje u Hrvatskoj? E, šta biste vi odgovorili nekom na ove tvrdnje pre tridesetak dana? Da je lud.

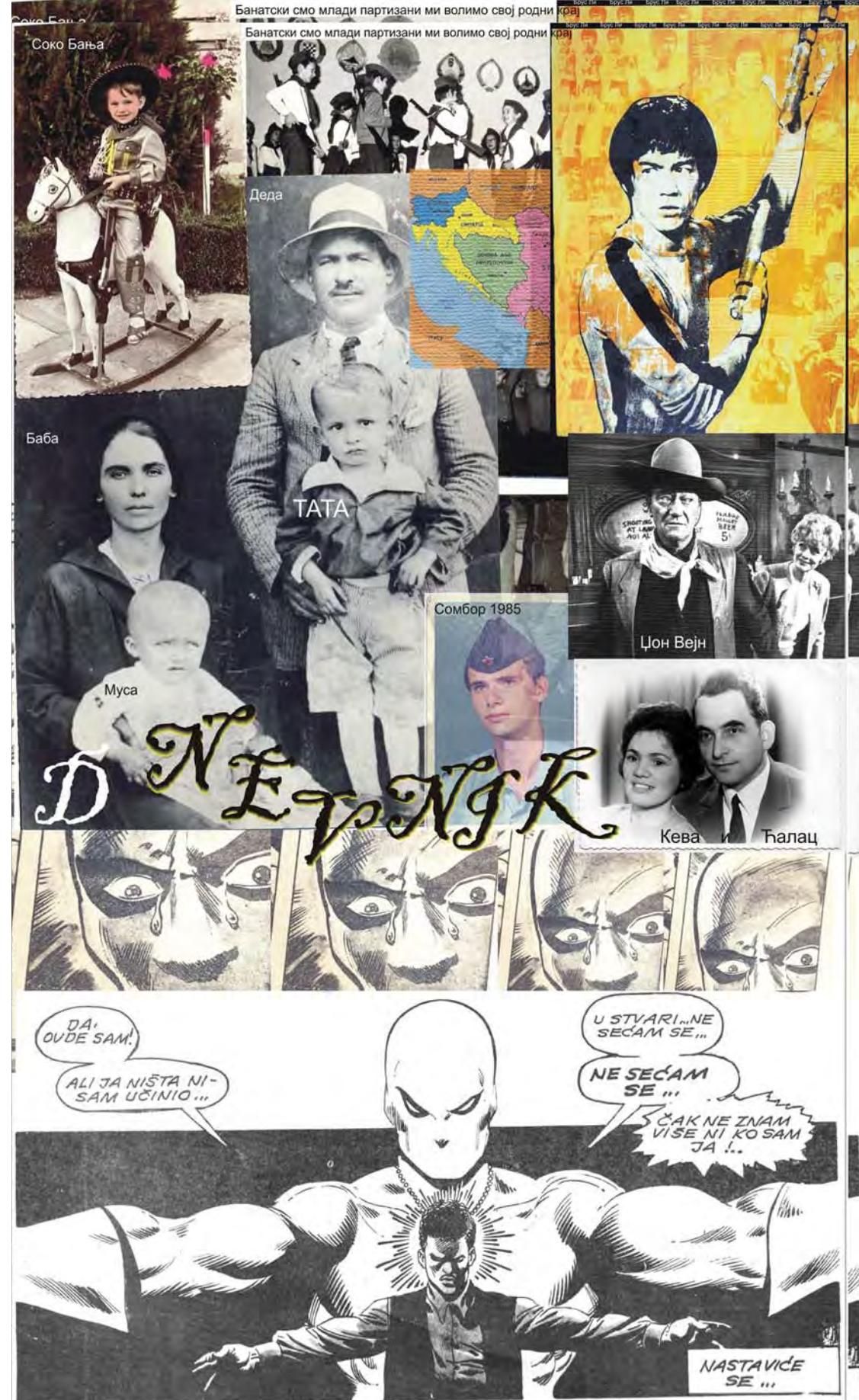
A nije.

I kad je iz Haškog tribunala stiglo obaveštenje da Karadžić ima ordinaciju u Beogradu, čaršija se od srca smejala preporučujući Del Ponteovoj da ne veruje Mirjani Đurđević, i piscima generalno, nego da shvati da je haško skrivanje ozbiljna stvar u kojoj učestvuje barem milion ljudi što jedva čeka da izgine do poslednjeg za svog heroja.

Ali, po običaju, Karla je bila u pravu. A što je još gore, i Mirjana je bila u pravu, ali samo donekle. Dok je Raša-lik sačuvao barem elemente kakve takve ozbiljnosti, u stvarnosti Karadžić maltene samo što nije zapevao Hare krišna dok su ga transportovali za Holandiju. I tu dolazimo do ključnog problema za srpske pisce – šta raditi kad je stvarnost luđa od onog kako je vidi najduhovitiji srpski pisac. Šta tu vredi mašta? Ako hipotetički sad Mladića zamislimo maskiranog u babu što na pijaci prodaje jaja (kao na fotografiji što je Mirjana šalje inim poznanicima uz komentar „ne pitajte me više šta je sa njim”), ko može da garantuje da se Ratko neće pojavitи kao modni kreator sa sve svilenim maramčetom oko vrata dok cvrkuće *ma cheri* i lupka manekene po stražnjici u bekstejdžu revije u Tirani? Ako mislite da je ovo nemoguće, stisnite delete na sve informacije koje sad imate o Karadžiću i zamolite nekog da vam ih odjednom prenese kao trač. Da li biste mu poverovali da je tako nešto moguće?

Jedan nov, a dobar Rus, Jerofejev ili Peljevin - nisam sasvim siguran, izjavio je da je njegova zemља inspirativna za pisce ali loša za čitaoce. Srbija je pak, kako sa slučajem Karadžić vidimo, daleko inspirativnija od svojih pisaca i to ne zbog nedostatka njihove kreativnosti. A kako je tek čitaocima, bolje i da ne razmišljamo.

21TH CENTURY FRAGMENTS FROM MY DIARY (4)

Subota, 30. avgust: „I kad govori o zlu”, piše David Albahari, „dobra knjiga pokazuje kako se od tog zla može stići do dobra, ili pak skreće pažnju na načine na koje dobrota može, nažalost, da popusti pred zlom i pretvori se u nešto drugo.” U razgovoru s njim konstatovao sam da bi se većina složila sa njegovim zaključkom da su pisci obični ljudi kao i svi ostali, koji ne moraju da znaju baš ništa o životu. Ipak, ima onih, možda i previše, na ovdašnjoj javnoj, medijskoj i političkoj sceni koji pisce (pesnike najpre) vide kao političke proroke, tribune sposobne da u stresnim situacijama artikulišu stavove bučne većine. Postoji čitav repertoar političkih krilatica koje su osmislili ovdašnji književnici a koji se zloupotrebljavaju na sve strane. Pitao sam Davida da li je na takve pisce-propagandiste mislio kada je u romanu *Mrak* napisao: „Pisci će vam doći glave”? On mi je precizno odgovorio: „Da, imao sam upravo njih na umu kada sam pisao o piscima koji trpaju nos - tj. pero - tamo gde mu nije mesto. No, mora se reći da su pisci samo iskoristili sliku o sebi koju je proizvodila državna mašinerija u komunističkom uređenju. ‘Inteligencija’ je u tom sistemu uvek bila sumnjiva - radnici i seljaci su bili dobri sami po sebi, ali samo je ‘poštена inteligencija’ bila uvažavana. Mislti drugačije bilo je ‘nepošteno’ i kažnjavalо se zatvorom, proterivanjem, neobjavlјivanjem ili potpunom izopštenošćу. Kada je komunistički sistem počeo da se raspada, oni koji su ranije bili viđeni kao ‘nepoštена’ inteligencija, sasvim prirodno su viđeni kao novi lideri. Tako su oni videli sebe, a tako su ih videli i drugi. Problem je bio u tome što oni nisu predstavljali jedinstvenu grupu, te što je među njima bilo onih koji su samo zbog ličnih ambicija došli u sukob sa vlašćу kojoj su do tada pripadali i čije ideologije se nikada nisu odrekli. Masi je, naravno, bilo svejedno; masi je ionako jedino važno da ima vođu. A vođe su uvek bile poznate kao tvorci i korisnici krilatica. Svugde na svetu, ne samo kod nas.”

Utorak, 16. septembar: „Politička elita u Srbiji još uvijek ne zna na koji način da razriješi manjinsko pitanje u

Srbiji”, tvrdi Tomislav Žigmanov, hrvatski filozof, književnik i publicista iz Vojvodine. Njegova nova knjiga *Prid Svitom* predstavljala je dobar povod da sa njim porazgovaram o vidljivosti književnosti manjine i kulturnim politikama prema manjinama u Srbiji... Pitao sam ga, recimo, da mi pojasni svoju ocenu da je „multikulturalnost danas više poza [...] nego li je rezultat ozbiljnih i svjesnih nastojanja” kao i tezu da je u Vojvodini umesto multikulturalnosti na sceni *bikulturalnost*? Filozof Žigmanov je bio odrešit: „Prvo moramo znati što je to multikulturalizam. To je daleko od uzvikivanja parola od strane političara na pučkim veselicama, uz rumene obrašćice ženske nejači u narodnim nošnjama, ili dobrohotnog zurenja u ‘komšijsku kravu’. Multikulturalnost je posve ozbiljna stvar - riječ je o složenom normativnom idealu koji se, s manje ili više uspjeha, ostvaruje u suvremenim razvijenim liberalnim demokracijama putem različitih politika koje imaju za cilj postizanje jednakosti među kulturama. E sad, kako smo mi daleko od toga da živimo u razvijenoj liberalnoj demokraciji i kako se u nas politika svodi najčešće na ogoljeno zadovoljavanje interesa određene klase, i to one koja je reprezent najbrojnijeg dijela stanovništva, jasno je da smo od toga daleko. Pogledate li samo etničku senzibiliranost državnog proračuna pa ćete vidjeti o čemu se radi - netko je operirao podatkom, a nitko nije opovrgnuo u javnosti, da samo beogradska kazališta imaju na godišnjoj razini više od milijardu dinara na raspolaganju za svoj rad, a da se u isto vrijeme za sve manjinske zajednice skupa iz republičkog proračuna izdvaja nešto više od 5 milijuna dinara! Istine radi, mora se priznati da pokrajinska vlast čini daleko više na ovome planu. Spomenuta *bikulturalnost* odnosi se, pak, na sljedeći uvid: nemaju sve nacionalne zajednice jednakе uvjete za svoje kulturne prakse, već to posjeduju samo srpska i mađarska u Vojvodini. Osim brojnosti i naslijeda, tome vjerojatno doprinosi i umješnost mađarske, prije svega protestantske, političke elite, kao i izdašna finansijska pomoć iz Republike Mađarske.”

Petak, 26. septembar: Knjiga pripovedaka Romana Simića Bodrožića *U što se zaljubljujemo*, koja je pre tri godine je osvojila prestižnu nagradu *Jutarnjeg lista* za najbolju hrvatsku proznu knjigu i prevedena na nemački, španski i slovenački, nedavno je objavljena i u Srbiji. U razgovoru sa

njim, primetio sam da je u priči *Okvir za obiteljskog lava* jasno definisao svoj književni *credo*, jer kaže, sublimiraču njegove reči: "ono do čega mi je stalo su ljudi i njihove sudsbine". Dakle, ne tumaranje istorijom, ne otkrivanje velikih istina, ne ronjenje po nacionalnim mitovima... Pitao sam ga da li je, poput Pekića, pišući ovih jedanaest priča poželeo odmor od istorije. Roman mi je lakonski odgovorio: „Pa da, male povijesti puno su mi draže od velikih. Na neki način, mislim da samo one i postoje. Velika povijest često služi kao alibi, vjerujem da ispod (ili iznad) nje uglavnom imamo izbor koji našu vlastitu „malu” povijest može učiniti smislenijom, zapravo niz izbora koji na kraju i odgovaraju na pitanje tko smo bili. Sjećam se kad sam, u onoj prvoj postavi FAK-a, s tadašnjom djevojkom došao u Beograd, mislim da je bilo 2000. godine, i na željeznički kolodvor nas je odvezao taksist koji je neko vrijeme slušao o čemu pričamo, a onda nas pitao odakle smo, i iz kojeg grada. Kad smo mu rekli, bez ikakva povoda ispričao je da je '91. kao dobrovoljac bio u Vukovaru, da danas ne zna zašto je to učinio, ali da je tada imalo smisla. Slušati tog čovjeka bilo je jedno od najmračnijih iskustava koje sam doživio: činilo se da traži olakšanje, ali da ga više ni od koga ne može dobiti. Velika povijest povukla se iz njegova života i ostao je samo on, sa svojom malom poviješću, sa svime što je radio, takav kakav jest. Problem je samo u tome što je ta mala povijest mijenjala druge male. Stjecajem okolnosti, vozio nas je u taksiju, jednako kao što nas je, stjecajem okolnosti, na nekom drugom mjestu, prije desetak godina, mogao ubiti. Nesreća je hrana velike povijesti, ali velika povijest nije kriva za svaku nesreću. Iza svega što se događa stoje ljudi s imenom i prezimenom, pričama, sudsbinama, one me zanimaju.”

Četvrtak, 2. oktobar: Književnik, esejista, prevodilac i urednik Jovica Aćin smatra da postoji etika pisanja i da svaki „pisac koji podjaruje zlo među ljudima, čak i kad je uveren da doprinosi dobru, naposletku se odriče svog poziva pisanja”. Iako kaže da nema jezika koji se može nositi sa dubinama zla, njegova *Gatanja po pepelu* i druge njegove knjige govore o raznim vidovima (ovdašnjih) tragedija... Ne verujem da grešim, ali čini mi se da je svojevremeno sjajni pesnik, esejista, antologičar i novinski pisac Mile Stojić u kolumni u *Feral Tribuneu* zapisaо (parafrazirao?) jedan književni *fatum* - da će najbolju knjigu o Srebrenici napisati jedan Srbin. Pitao sam

Jovicu kako razume ovu duboku i tešku misao. Rekao mi je: „Ne sećam se tačno šta je u toj kolumni Stojić napisao, ali ču vam reći svoje mišljenje koje sam imao tada i još stojim iza njega. Ne znam ko će napisati ‘najbolju knjigu’ o Srebrenici. Ali, znam da će je, ako bude napisana, sačiniti pisac. Manje je važno da li će to biti Bošnjak, Hrvat ili Srbin. Rekao bih čak da to uopšte nije važno. Važno je da to delo istinski dočara tragediju koja se odigrala u Srebrenici, i da njegova umetnička delotvornost ne izneveri istinu, koja je, po meni, ponavljam, mogućna jedino kao istina žrtava. Srebrenica nije jedina skorašnja tragedija na Balkanu, ali ne znači da tragedije treba poređiti. Recimo, solidarisao sam se sa Sarajevom u opsadi. I onda sam mislio i sad mislim da je Sarajevo mesto odakle je većina nas, odakle je niz mojih prijatelja, odakle sam i ja, ali da mnogi od nas to još ne znaju. Od sarajevske nesreće znao sam da je Sarajevo moje drugo rodno mesto. Pisao sam o raznim vidovima ovdašnjih tragedija koje smo izazvali, i bili u njima zločinci, žrtve ili ravnodušni svedoci. Bol ume da bude neizreciv, i zato ne kažem da sam uspeo da uverljivo iskažem užase koji su nas pogadali. O tome neki utisak mogu imati jedino oni koji su me čitali. Istovremeno, piscu se ne zadaju zadaci. Jedino mu ih nameće njegova imaginacija koja silno evocira istinu onoga što se dogodilo ili se događa.”

Subota, 11. oktobar: Nov vetar u jedra *Quoruma*, koji plovi književnim morima (i morama) već dvadeset i četiri godine, povod je mom razgovoru sa Slađanom Lipovcem. *Quorum* je imao - ali i danas ima - velike zasluge u promovisanju novih književnih generacija. Takođe, *Quorum* se oduvek interesovao za saradnju između regionalnih književnih scena pa je tako, recimo, dok ga je uređivao Roman Simić i objavljena antologija srpske kratke priče. Pitao sam Slađana koliko je *Quorum* prisutan i uticajan na hrvatskoj, a koliko na regionalnoj književnoj sceni, a on mi je odgovorio: „Da, *Quorum* je zadnji književni časopis koji je hrvatska povijest književnosti, određujući poetičke pojavnosti i karakteristike prema periodici i okupljanju autora oko pojedinih časopisa, uvrstila u svoj kanon nazivajući čitavu jednu generaciju pisaca quorumašima, čije pripadnike u stvari povezuje svijest o nesvodivosti pod zajedničke poetičke i ine obrasce, a ta njegova otvorenost, i kao koncept i kao načelo, sigurno je osamdesetih godina bila izraženija i imala veću težinu, jer danas o strasti za drukčijim

govore svi, samo drugim riječima, ali tada je to na ovdašnjoj sceni bilo nešto uistinu novo. Što se sljedećeg dijela pitanja tiče, ono što danas nazivamo regijom nekad je bio zajednički državni prostor, a zatim je taj prostor rasparceliran, povučene su nove granice, i državne i jezične, pa je nastao vakuum za sve koje je zanimalo što se s druge strane bilo koje granice piše. Zato je Roman je s antologijom srpske priče koju je priredio Igor Marojević napravio pravi pothvat, ali i s bibliotekom *Živi jezici* koju je pokrenuo, na neki način je premostio to vrijeme komunikacijskog vakuma i prenio ovamo glasove pisaca ne samo iz srpske književnosti nego i daleko šire, iz austrijske, kubanske, irske, nizozemske, norveške, mađarske i mnogih drugih književnosti. S današnjim *Quorumom*, kao što sam rekao, kretali smo na neki način iznova, a opet smo nastavljali sve što su uredništva prije nas pokrenula, tako da *Quorum* na hrvatskoj sceni jest prisutan i prilično utjecajan, a što se regije tiče, utjecaj mi je teško ocijeniti, no prisutan jest. Zna se za taj kult *Quorama*, svi pisci, prevoditelji i urednici iz regije koji pričaju o njemu čine to sa znatnim respektom, dobro, to je još uvijek više na razini pojedinaca, a ne govori o njegovoj stvarnoj prisutnosti, dostupnosti na prodajnim mjestima i slično, no i to nastojimo riješiti, dakle osim predstavljanjem autora iz regije i prevođenjem te suradnjom s ostalima u zajedničkim projektima, kakav je primjerice *Časopis u časopisu*, kojim je obuhvaćeno više književnosti iz regije, jedna od namjera jest i da osiguramo da se *Quorum* može uzeti, kupiti, pročitati ne samo u Hrvatskoj.”

Utorak, 28. oktobar: Ovih dana nemam strpljenja ni za šta, a ponajmanje za književne razgovore. Prošao je već drugi termin...

Četvrtak, 30. oktobar: Iva Tešin, 18.25h, 3.100 gr, 54 cm. Postao sam otac!

Petak, 31. oktobar: Pade mi na pamet... Pre više od decenije napisao sam ciklus pesama pod nazivom *Kuvarove kletve i druge gadosti*. Odavno ne pišem pesme, ali me nadimak *Pesnik* ne napušta. Iako ne bih umeo da objasnim šta me je motivisalo, tačno se sećam te letnje noći na Karaburmi i tištine one tesne samačke sobe kada sam napisao pesmu:

Bila je zgodno devojče

Bila je zgodno devojče
ova debela trudna žena
s krevetskim čaršavom
među prstima
i teškim grudima
na ivici postelje.
Već silno zapahnjuje mirisom
da pre bi se reklo
kako je sav oplođen i
vazduh mlitavi oko nje.
Tako, po krevetu razlivena,
uči da pleše tango
i uživa opijum,
a trbuh joj *Magarica*
natovaren svetim moštima.
Sećem kao jatagan,
gledaj me, ženo.
Miševi po tavanu
merkaju spremljenu kolevku,
a ovo je ipak
moja najveća briga:
Nemoj da rodiš mog oca.

Ponedeljak, 10. novembar: Moja čerka spava na bračnom krevetu. Posmatram njen spokojno lice. Zagledam ga sa svih strana. Danas mi je tašta rekla da Iva veoma liči na mog oca!

Ovaj broj časopisa Ulaznica je objavljen zahvaljujući finansijskoj podršci Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i obrazovanje.

ULAZNICA

Časopis za kulturu
i
društvena pitanja,
Zrenjanin,
god. XLI,
novembar 2008.
Broj 211~212

Telefon:
023/ 566 210
E-mail:
ulaznica@zrbiblio.org

Rukopise slati
na adresu:
Gradska Narodna
biblioteka
„Žarko Zrenjanin”
Trg Slobode 2 ,
23000 Zrenjanin

Rukopise
otkucati ili
poslati na
elektronskom
mediju.
Rukopisi se
ne vraćaju

IZDAJE:
Gradska narodna
biblioteka
„Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

Izlazi pet
brojeva
godišnje

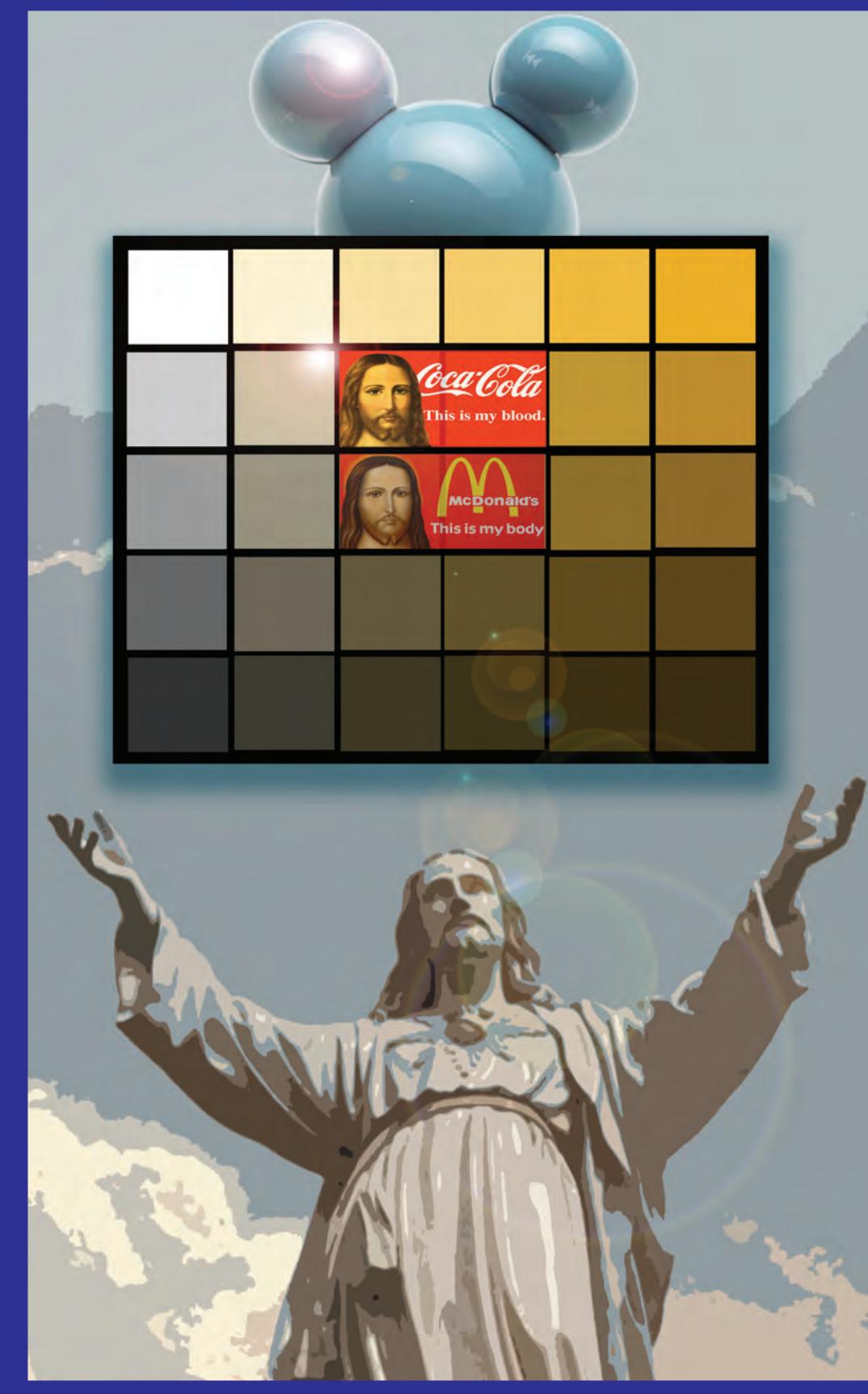
Cena po jednom
primerku 200,00
dinara
godišnja preplata
100,00 dinara
(za inostranstvo
200,dinara).
Preplatu slati na
žiro račun
840~74664~12
Gradske narodne
biblioteke sa
naznakom „za
ULAZNICU”

**SLOG
I
PRELOM:**

Vladimir Arsenić
i
Vladimir Tot

ŠTAMPA:
Gradska narodna
biblioteka
„Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

**DIZAJN
KORICA:**
Branko
Đukić

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena
pitanja / glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1
(1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330